

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Π.Μ.Σ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

«ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2008, ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ ΚΑΙ
ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ»

ΤΖΑΝΑΒΑΡΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΚΟΡΙΝΘΟΣ 2010

000160

Πρόλογος.....

Εισαγωγή.....

1. Ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό

πλαίσιο.....

1.1 Η ανάλυση λόγου στις κοινωνικές επιστήμες.....

1.2 Κοινωνικός κονστρουκτιβισμός.....

2. Τα μέσα και η κοινωνική συναίνεση.....

2.1 ΜΜΕ και η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας.....

2.2 Συναίνεση: Ένα ιστορικό πλαίσιο.....

3. Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία.....

3.1 Το νότιοευρωπαϊκό μοντέλο.....

3.2 Παλαιές και νέες μορφές ετερότητας.....

3.3 Εθνική ταυτότητα και μετανάστευση.....

4. Δεκέμβριος 2008.....

4.1 Μετανάστες και τύπος.....

4.2 Δεύτερη γενιά και νεολαία.....

4.3 Μετανάστες και διαδίκτυο.....

Παράρτημα: Η περιγραφή της έρευνας.....

Βιβλιογραφία.....

Πρόλογος

Τους τελευταίους τέσσερις μήνες του 2008 βρισκόμουν στην Φινλανδία στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος ανταλλαγής φοιτητών Erasmus. Το συγκεκριμένο βράδυ της 6ης Δεκεμβρίου, ήμουν μπροστά από την οθόνη του υπολογιστή όταν σε μία από τις αλεπάλληλες ανανεώσεις σε ορισμένες ενημερωτικές ιστοσελίδες που παρακολουθώ αρκετά τακτικά, μεταξύ των οποίων και το indymedia, μία ανάρτηση που συγκεκριμενοποιούσε μία προηγούμενη μου κέντρισε το ενδιαφέρον: *Ο 15χρονος είναι νεκρός*. Άμεσα, ξεκίνησε μια αγωνιώδης προσπάθεια συλλογής περισσότερων πληροφοριών για το συμβάν, σε διάφορους διαδικτυακούς τόπους, καθώς η πρώτη αίσθηση ήταν ότι κάτι σοβαρό συνέβη. Η συνέχεια από εκείνο το βράδυ της 6ης Δεκεμβρίου είναι ότι καταγράφηκε στην συνέχεια ως ο Δεκέμβριος 2008. Προφανώς η παραπάνω αφήγηση δεν έχει στόχο να υποδείξει προφητικές ικανότητες πόσο μάλλον να αναδείξει ένα ιδιαίτερο κοινωνιολογικό ή πολιτικό αισθητήριο. Περισσότερο είναι μια απάντηση που κράτησα σε ένα βασικό ερώτημα που τέθηκε με αφορμή τον Δεκέμβριο, και το οποίο ήταν και είναι: τί είναι αυτό που έβγαλε τον κόσμο στον δρόμο;

Από αυτό το σημείο και έπειτα, παρά το ότι ήμουν μακριά από τους γεωγραφικούς τόπους/χώρους που εξελίχθηκε ο μήνας αυτός, ο Δεκέμβριος ενσωματώθηκε στην καθημερινότητα με δύο τρόπους: ο πρώτος ήταν μια μορφή συμμετοχικής παρατήρησης και ενίοτε εμπλοκής στο επικοινωνιακό σκέλος του Δεκεμβρίου που υπήρξε συστατική του διάσταση. Ο δεύτερος υπήρξε η θέση στην οποία βρέθηκα αρκετές φορές προσπαθώντας να εξηγήσω τι γίνεται στην Αθήνα, να αντιμετωπίσω στερεότυπα για τους θερμόαιμους βαλκάνιους σε σχέση με την ορθολογικά διαμεσολαβημένη δράση των βορείων ευρωπαίων, ή ακόμα και ερμηνείες που στοχοποιούσαν το άσυλο(!) για αυτήν την κατάσταση.

Έτσι, ο Δεκέμβριος είχε μία έντονα προσωπική διάσταση καθώς εντάχθηκε στην καθημερινότητα. Ωστόσο, η προβληματική και τα ερωτήματα συγκεκριμενοποιούνται ακόμα περισσότερο στο πεδίο του μεταναστευτικού φαινομένου. Πώς ο Δεκέμβριος και ο λόγος που προβλήθηκε κατά την διάρκεια του ενσωμάτωσε τους μετανάστες και τις μετανάστριες; Θα προσπαθήσω να οριοθετήσω το πλαίσιο συνεχίζοντας μια αφήγηση που θεμελιώνεται σε ένα προσωπικό ενδιαφέρον.

Ιδιαίτερη δυσκολία ωστόσο είχε η διαχείριση του Δεκεμβρίου ως αντικείμενο διαπραγμάτευσης στα πλαίσια μιας μεταπτυχιακής εργασίας. Ήδη, κατά τα πρώτα στάδια του σχεδιασμού και της βιβλιογραφικής επισκόπησης, η μεγαλύτερη ανησυχία ήταν ο

τρόπος με τον οποίο θα θωρακιστεί η εργασία έναντι στην πολιτική και ιδεολογική εν τέλει αποτίμηση του Δεκεμβρίου από μέρους μου. *Συμβάντα* σαν αυτά του Δεκεμβρίου, ιδιαίτερα όταν το χρονικό διάστημα ανάμεσα σε αυτά και το κείμενο είναι βραχύ, ενέχουν πάντα τον κίνδυνο μιας επιφανειακής και πολιτικής ανάγνωσης· το τελευταίο δεν σημαίνει ότι πριμοδοτείται μια αντικειμενική, απαλλαγμένη από αξιολογικές κρίσεις και στοχεύσεις επιστημονική εργασία· κάτι τέτοιο είναι αντίθετο με την γενικότερη αντίληψη περί επιστημονικής εργασίας και προβληματοποίησης που αποδέχομαι. Απλά, το σημειώνω ως το δυσκολότερο κομμάτι, ως προς την διαχείριση του υλικού.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της εργασίας είναι οι αναπαραστάσεις των μεταναστών που προβλήθηκαν στον ημερήσιο τύπο και το διαδίκτυο κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου 2008. Στόχος του κειμένου είναι να μελετήσει τον λόγο περί μετανάστευσης και μεταναστών που ενεργοποιήθηκε σε συνθήκες ριζικής κοινωνικής σύγκρουσης και κρίσης, όπως ήταν ο Δεκέμβριος. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητες ορισμένες παρατηρήσεις για την προβληματική της εργασίας. Η πρώτη αναφέρεται στον χαρακτήρα του Δεκεμβρίου και την στοχοθεσία της εργασίας. Η θέση του κειμένου υποστηρίζει τον πολιτικό χαρακτήρα των γεγονότων, καθώς όσο και αν τα υποκείμενα και τα αιτήματα που προβλήθηκαν ήταν ετερογενή και αντιφατικά, εντούτοις είχαν κοινό στοιχείο ότι στόχευσαν ενάντια στην κατεστημένη εξουσία και αμφισβήτησαν τις πρακτικές της και την νομιμοποίησή της. Από την άλλη, η αντίδραση της εξουσίας, επίσημης ή του ευρύτερου ηγεμονικού λόγου, είχε κατεξοχήν πολιτικό χαρακτήρα, έστω και αν προσπάθησε να αποπολιτικοποιήσει τα γεγονότα, υποβαθμίζοντας τις συγκρούσεις στην διάσταση της υλικής βίας και προβάλλοντας ως αίτημα την αποκατάσταση της δημόσιας τάξης. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, αναδεικνύεται ο κατεξοχήν *πολεμικός χαρακτήρας του πολιτικού σχηματισμού λέξεων και εννοιών, όπου τα προβλήματα ορολογίας γίνονται άκρως πολιτικά ζητήματα· μια λέξη ή μια έκφραση μπορεί να είναι συγχρόνως, αντανάκλαση, σήμα, σημείο αναγνώρισης και όπλο μιας εχθρικής διένεξης*¹.

Με αυτόν τον τρόπο, ο Δεκέμβριος δεν περιορίζεται μόνο στην στενή όσο και ασαφή κατηγορία της νεολαίας που αναδείχθηκε σαν το κύριο υποκείμενο και διακύβευμα των γεγονότων. Αντίθετα, με αφορμή τα όσα ακολούθησαν την δολοφονία του 16χρονου, και ιδιαίτερα η ένταση και η έκταση των συγκρούσεων², τροφοδότησαν τον δημόσιο λόγο με κατανοητικές απόπειρες, ερμηνευτικά σχήματα και αξιολογικές κρίσεις που είχαν πεδίο αναφοράς το σύνολο της κοινωνίας. Με βάση τα παραπάνω, το ενδιαφέρον της εργασίας, εντοπίζεται στον λόγο περί μετανάστευσης και μεταναστών που προβλήθηκε κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Ιδιαίτερα, το ερώτημα εστιάζει στους όρους και τρόπους με τους

¹ Σμιπ Κ., Η έννοια του Πολιτικού, Αθήνα, Κριτική, 1988, σελ 123.

² Έστω και αν ο τρόπος που εκδηλώθηκαν, διαφεύγει από τις κλασικές ταξινομήσεις για τον προσδιορισμό της συλλογικής δράσης, κύρια σε ότι έχει να κάνει με την διεκδίκηση συγκεκριμένων αιτημάτων, ο μαζικός χαρακτήρας όσο και η σχετική διάρκεια δεν μπορεί παρά να έχει πολιτικό χαρακτήρα. Βλ. Λυριντζής, *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 103, σελ 114. Με αφορμή τον Δεκέμβριο και την σχετική αμηχανία των παραδοσιακών προσεγγίσεων που οργανώνουν την μελέτη γύρω από καλά αρθρωμένα συμφέροντα βλ. Σερντεδάκης Ν., *Αυγή* 11.01.09

οποίους αντιμετώπιστηκαν οι μετανάστες στον δημόσιο λόγο που ενεργοποιήθηκε με αφορμή τα γεγονότα.

Εκτός όμως από τον πολιτικό χαρακτήρα του Δεκεμβρίου που επιτρέπει με αυτήν την έννοια την εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων υπάρχει μια επιπλέον διάσταση με την οποία αρθρώνεται η μετανάστευση και ο Δεκέμβριος. Τα γεγονότα του Δεκεμβρίου συμπίπτουν με την εικοσάχρονη επέτειο της πτώσης του τείχους που στάθηκε η αφετηρία για την μετατροπή της Ελλάδας σε κοινωνία υποδοχής μεταναστών. Αντίθετα με την αντιμετώπιση της μετανάστευσης ως ένα παροδικό φαινόμενο τόσο από ένα μέρος του κυρίαρχου λόγου όσο και από την επίσημη πολιτεία, ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών εγκαταστάθηκε μόνιμα στην ελληνική κοινωνία. Επιπλέον, οι μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα διατηρήθηκαν σε όλη την διάρκεια των τελευταίων ετών, με διαφοροποιήσεις ως προς το μέγεθος και την χώρα προέλευσης. Ταυτόχρονα, εκτός από τους μετανάστες πρώτης γενιάς υπάρχει η δεύτερη γενιά μεταναστών που έχει κοινωνικοποιηθεί και εξακολουθεί να ανδρώνεται στην ελληνική κοινωνία. Με άλλα λόγια καθώς ο μεταναστευτικός πληθυσμός δεν είναι εσωτερικά ομοιογενής, προκύπτει ένα ζήτημα που έχει να κάνει με το αν, με αφορμή τα γεγονότα, μπορούμε να διακρίνουμε σημεία διάκρισης εις βάρος των νεότερων μεταναστευτικών ροών³ ή περισσότερο εξειδικευμένα, αν στον λόγο που αναπτύχθηκε τον Δεκέμβριο μπορούμε να ανιχνεύσουμε μετατοπίσεις στην κυρίαρχη εικόνα του άλλου. Επιπλέον ποιές οι αναπαραστάσεις των παιδιών με μεταναστευτικό υπόβαθρο, στο βαθμό που η νεολαία και τα προβλήματα που σχετίζονται με αυτήν αναδείχθηκαν σαν το επίδικο ζήτημα κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου;

Έτσι τα ερωτήματα αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο έχει να κάνει με την θέση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία όπως προσδιορίστηκε με αφορμή τα γεγονότα. Ειδικότερα, α) Με ποιούς όρους εντάσσονται στην ελληνική κοινωνία και αναπαριστάται η δράση τους; Αναγνωρίστηκε το δικαίωμα στον Λόγο και αν ναι σε ποιο πλαίσιο; β) Μπορούμε να διακρίνουμε διαφοροποιήσεις της πρώτης σε σχέση με την δεύτερη γενιά, τόσο ως προς τον Λόγο που παράχθηκε αναφορικά με τους μετανάστες, όσο και ως προς τον λόγο των ίδιων των μεταναστών· αναγνωρίστηκε η δεύτερη γενιά ως οργανικό τμήμα της ελληνικής νεολαίας ή αντίθετα διακρίθηκε στην βάση του μεταναστευτικού υποβάθρου της, γ) Τέλος, με αφορμή τα γεγονότα του Δεκεμβρίου

³ Η ιστορία της μετανάστευσης έχει δείξει πως σε περιόδους κρίσης οι νεοεισερχόμενοι μετανάστες αποτελούν προνομιακούς στόχους για την ανάπτυξη διακρίσεων. Γενικότερα, η διάκριση σε καλούς «παλιούς» και σε νέους «ύποπτους μετανάστες, χαρακτηρίζει διαχρονικά τον λόγο περί μετανάστευσης. Green N., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σελ. 56

μπορούμε να ανιχνεύσουμε σημεία διάκρισης σε βάρος των νεώτερων χρονικά μεταναστευτικών ροών;

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το ερώτημα έχει να κάνει με τα γενικότερα αίτια των γεγονότων όπως προβλήθηκαν στον ευρύτερο δημόσιο λόγο. Τι αναγνωρίστηκε ως πρόβλημα ή αφετηριακό σημείο και πως μπορεί να αναπλαισιωθεί το φαινόμενο της μετανάστευσης σε αυτές τις συνθήκες; Μπορούμε να διακρίνουμε μία μετατόπιση στην συνθήκη της κοινωνικής συναίνεσης και αν ναι ποιές οι επιπτώσεις στο πεδίο της μετανάστευσης;

Ως προς τη θέση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία η υπόθεση είναι ότι εξακολουθεί να αναπαράγεται ως εξωτερική, κύρια μέσω της θεώρησης της μετανάστευσης υπό το δίπολο του προβλήματος. Η θέση ότι οι μετανάστες δημιουργούν προβλήματα ή αντίθετα έχουν προβλήματα, εγκλωβίζει τον δημόσιο λόγο αλλά και την ανάλυση σε μια στατική, υποστασιοποιημένη αναπαράσταση των μεταναστών. Σε ότι έχει να κάνει με την δεύτερη γενιά, μπορούμε να υποθέσουμε ότι διαφοροποιείται ο λόγος για την πρώτη και δεύτερη γενιά, και ταυτόχρονα διαφοροποιείται και ο λόγος των ίδιων των μεταναστών από αυτόν των παιδιών τους.

Η κεντρική υπόθεση στο τελευταίο ερώτημα είναι ότι αν και οι μετανάστες δεν αναδείχθηκαν πρωτογενώς σε προβληματικό αντικείμενο του Λόγου των ΜΜΕ, έντονοι οι όροι και οι έννοιες που προτάθηκαν καθώς και τα κοινωνικά ζητήματα που προβλήθηκαν⁴, μπορούν, να μεταστραφούν σε προβλήματα που δημιουργεί η μετανάστευση. Ειδικότερα προτείνεται η θέση ότι έγινε άκριτη αποδοχή και χρησιμοποίηση όρων και παραστάσεων⁵ που έχουν ενεργοποιηθεί σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια, και που παρόλα αυτά έχουν συγκεκριμένες εξουσιαστικές/πολιτικές αφετηρίες και συνέπειες, οι οποίες αναπλαισιώθηκαν στην ελληνική περίπτωση. Ως προς τις συνέπειες, μπορούμε να σημειώσουμε την μετατόπιση της σχετικής με την ένταξη προβληματικής, με την επαναφορά στον δημόσιο λόγο με emphaticό τρόπο, της διάκρισης νόμιμου-παράνομου.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητη μια διευκρίνιση για τις υποθέσεις της εργασίας. Τόσο λόγω της ιδιαίτερης στοχοθεσίας που έχει η προτεινόμενη μεθοδολογία, όσο και λόγω των χαρακτηριστικών της υπό εξέταση περιόδου, οι υποθέσεις δεν μπορούν να έχουν τον χαρακτήρα άμεσων, εμπειρικά επαληθεύσιμων ή διαψεύσιμων δεδομένων. Αντίθετα είναι προτιμότερο να γίνεται λόγος για ενδείξεις που μπορούν να εξαχθούν από τον Δεκέμβριο και για πιθανές συνέπειες. Ως προς το τελευταίο, κατά την διάρκεια της

⁴ Ενδεικτικά: Δημόσια τάξη και ασφάλεια, υποβάθμιση αστικών περιοχών.

⁵ Ενδεικτικά: γκέτο, κοινωνικός αποκλεισμός, αστική βία

έρευνας οι μετανάστες και η μετανάστευση απασχόλησαν έντονα τον δημόσιο λόγο σε δύο περιπτώσεις. Η πρώτη ήταν η αντίδραση που προκάλεσε η ενέργεια αστυνομικού να σκίσει το κοράνι κατά την διάρκεια προληπτικού ελέγχου σε μια προβληματική, με όρους του κυρίαρχου δημόσιου λόγου, περιοχή των Αθηνών, ενώ η δεύτερη κατά την περίοδο πριν και μετά τις ευρωεκλογές, όπου το μεταναστευτικό ζήτημα τέθηκε ψηλά στην ατζέντα της προεκλογικής εκστρατείας. Αν και τα προηγούμενα δεν συνδέονται αιτιακά με τον Δεκέμβριο, έντούτοις μπορούμε να υποθέσουμε ότι σχετίζονται με την επικράτηση μιας συγκεκριμένης, εντοπισμένης στο δεξιό άκρο του πολιτικού φάσματος ανάγνωσης του Δεκεμβρίου⁶.

Οι υποθέσεις θα δοκιμαστούν στον ημερήσιο τύπο και το διαδίκτυο. Τα μέσα έχουν καθοριστικό ρόλο στην σχέση του ατόμου με την κοινωνία, καθώς διαμεσολαβούν τα υλικά (πληροφορίες, γνώσεις) από τα οποία κατασκευάζεται η αντίληψη του ατόμου για τον κόσμο που τον περιβάλλει και την θέση του σε αυτόν. Σε αυτό το πλαίσιο ο λόγος των μέσων δεν είναι ουδέτερος ή περιγραφικός της κοινωνικής πραγματικότητας. Αντίθετα οι έννοιες και οι όροι που χρησιμοποιούνται καθώς και ο τρόπος με τον οποίο συναρθρώνονται σε ένα πλαίσιο ή ακόμα και τα γλωσσικά δάνεια από τις κοινωνικές επιστήμες, συμβάλλουν ενεργητικά στην διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς προτείνουν μια συγκεκριμένη ανάγνωση του κοινωνικού.

Εκτός όμως από ένα ξεχωριστό φαινόμενο, ανάμεσα στα άλλα, που διαμεσολαβείται από τα ΜΜΕ, η μετανάστευση συναρθρώνεται στον λόγο των μέσων με έναν βασικό καθορισμό. Αυτός έχει να κάνει με τον εγγενή εθνικιστικό χαρακτήρα των μέσων. Όπως σημειώνει ο Gellner, «*Τα μέσα δεν μεταδίδουν μία ιδέα που έτυχε να τα τροφοδοτήσει. [...] είναι τα ίδια τα μέσα, η διειδυτικότητα και η σημασία της αφηρημένης, συγκεντροποιημένης, τυποποιημένης, ενός προς πολλούς επικοινωνίας, που γεννούν αυτομάτως την κεντρική ιδέα του εθνικισμού, εντελώς ανεξάρτητα από το ιδιαίτερο περιεχόμενο που εισάγεται στα συγκεκριμένα μηνύματα τα οποία μεταδίδονται*»⁷. Η διάχυση πληροφοριών από ένα κεντρικό σύστημα, σε ένα μεγάλο πλήθος που προϋποθέτει την δυνατότητα γλωσσικής κατανόησης, προσδίδει την εθνικιστική διάσταση στα ΜΜΕ.

Στο διαδίκτυο, τα πράγματα είναι εκ πρώτης όψης αντίστροφα. Όπως είδαμε, ο αποκεντρωμένος και ρευστός λόγος που παράγεται φαίνεται να ευνοεί την υπονόμηση

⁶ Η επιτυχία αυτή δεν εκφράζεται μόνο στα εκλογικά ποσοστά του ΛΑΟΣ στις ευρωεκλογές, αλλά έχει να κάνει με το ευρύτερο ζήτημα του καθορισμού της πολιτικής ατζέντας. Βλ. την εισαγωγή της Γεωργιάδου στο, Hainsworth P., *Η Ακροδεξιά. Ιδεολογία - Πολιτική - Κόμματα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2004

⁷ Gellner E., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992, σελ. 223

των μεγάλων αφηγήσεων, όπως είναι ο εθνικισμός⁸. Έννοιες όπως πολυπολιτισμικότητα, κατακερματισμένες ταυτότητες, που κατισχύουν στον κυρίαρχο περί κοινωνίας λόγο, πραγματώνονται στην λογική του διαδικτύου. Ανοίγεται με αυτόν τον τρόπο, ένα γόνιμο πεδίο προβληματισμού στο χώρο της μετανάστευσης που αναφέρεται στις επιπτώσεις που έχει το διαδίκτυο στην συγκρότηση συλλογικοτήτων και παραπέμπει σε έννοιες όπως διασπορά, εθνικισμός εξ αποστάσεως, υβριδισμός .

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η προβληματική για τον λόγο και τις αναπαραστάσεις παραπέμπει στις πολύπλοκες διαδικασίες συγκρότησης ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων. Στον βαθμό που η γλώσσα, ο λόγος δεν αποτελούν ουδέτερα περιγραφικά συστήματα, η ανάδειξη συγκεκριμένων όρων για την ερμηνεία της συλλογικής δράσης ή την περιγραφή συλλογικοτήτων δεν μπορεί παρά να δρά επιτελεστικά.

Η συμπερίληψη του παραδοσιακού τύπου με το διαδίκτυο στην προβληματική της εργασίας, προκύπτει επιπλέον από τα ίδια τα πράγματα: *ο κυβερνοχώρος έδειχνε πως ήταν από καιρό έτοιμος να υποδεχτεί το εξεγερτικό συμβάν*⁹. Ήδη από τα πρώτα λεπτά ύστερα από την δολοφονία, στο διαδίκτυο διακινήθηκαν πληροφορίες για το συμβάν και οργανώθηκαν οι πρώτες αντιδράσεις, πρακτική που συνεχίστηκε τις επόμενες ημέρες και η οποία συγκρότησε έναν ανταγωνιστικό και εναλλακτικό πόλο ενημέρωσης σε σχέση με τα παραδοσιακά μέσα .

Εκτός όμως από εναλλακτικός και διαφοροποιημένος πόλος ενημέρωσης, η προβληματική για το διαδίκτυο τέμνεται με ένα ευρύτερο ενδιαφέρον για τα χαρακτηριστικά που έχει ο λόγος που παράγεται στον κυβερνοχώρο, καθώς και για τις συνέπειες που έχει στην κατασκευή του κοινωνικού. Από την σκοπιά που μας ενδιαφέρει στο κείμενο, η σχετική συζήτηση, έχει αναδείξει προβληματισμούς για τα χαρακτηριστικά των νέων συλλογικοτήτων που αναδύονται στο διαδίκτυο (δυναμικές, αύλες κοινότητες). Τα παραπάνω αποκτούν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πεδίο της μετανάστευσης, καθώς ορισμένες κρίσιμες έννοιες (υβριδισμός, διασπορά, πολυπολιτισμικότητα) που έχουν αναδειχθεί στην μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου, διαπλέκονται με τα ζητήματα που τέθηκαν παραπάνω. Με αυτόν τον τρόπο, προστίθεται μια επιπλέον μεταβλητή στην στοχοθεσία της εργασίας, που είναι η διαφοροποίηση του λόγου των παραδοσιακών ΜΜΕ και του διαδικτύου. Καθοριστικός παράγοντας που διαφοροποιεί τα νέα μέσα είναι ο αποκεντρωμένος χαρακτήρας του λόγου που παράγεται στο διαδίκτυο . Σε αντίθεση με τον μαζικό χαρακτήρα και την κάθετη διάρθρωση των παραδοσιακών μέσων, το διαδίκτυο αναδεικνύει έναν οριζόντιο και περισσότερο αδιαμεσολάβητο λόγο. Επιπλέον, οι

⁸ Δεμερτζής Ν., *Πολιτική Επικοινωνία. Διακυνδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*, Αθήνα, Παπαζήση, 2002, σελ. 389-480

⁹Βλ. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 103 σελ. 6

τεχνολογικές εφαρμογές και το χαμηλό κόστος, επιτρέπουν τον πολλαπλασιασμό των σημείων παραγωγής και εκφοράς λόγου στον κυβερνοχώρο¹⁰.

Η επιλογή του δείγματος έγινε με στόχο την πληρέστερη αντιπροσώπευση των κυριότερων λόγων που παράγονται στον ελληνικό τύπο με την εξαίρεση της τηλεόρασης για την μετανάστευση. Για τον τύπο η σχετική βιβλιογραφία είναι εκτενής και έχει θεμελιώσει, ικανοποιητικά, κατηγοριοποιήσεις των εναλλακτικών λόγων που χαρακτηρίζουν την ελληνική περίπτωση. Αντίθετα, η βιβλιογραφία για το διαδίκτυο είναι άνισα καταμεμειμένη, καθώς το σχετικό πεδίο κατισχύουν θεωρητικές έρευνες για τις επιπτώσεις που έχει ο κυβερνοχώρος στην συγκρότηση του κοινωνικού, ενώ από την άλλη λείπει η εμπειρική διερεύνησή του. Έτσι η μελέτη στο διαδίκτυο θα γίνει στην βάση μιας εμπειρικής, και για αυτό ανοικτής σε οποιαδήποτε ένσταση¹¹, κατηγοριοποίησης των υπό εξέταση blogs σε τρεις διακριτούς «χώρους»: τον αντιεξουσιαστικό, τον χώρο της πατριωτικής ακροδεξιάς και αυτόν των μεταναστών. Οι δύο πρώτοι παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη κινητικότητα, η οποία δεν περιορίζεται στην περίοδο του Δεκεμβρίου. Από την άλλη ο χώρος των μεταναστών αντιμετωπίζεται ως ενιαίος μόνο για αναλυτικούς λόγους. Το μόνο κοινό στοιχείο που έχουν τα μεταναστευτικά blogs, όπως αντιμετωπίζονται στα πλαίσια της εργασίας είναι ότι προτάσουν την μεταναστευτική ταυτότητα στον αυτοπροσδιορισμό τους καθώς και ότι χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα¹².

Αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου είναι η ανάλυση λόγου η οποία συγκροτεί το μεθοδολογικό πλαίσιο της εργασίας, κεντρική αναλυτική κατηγορία της οποίας είναι η αναπαράσταση. Η τελευταία, όπως χρησιμοποιείται στην προτεινόμενη μεθοδολογία, νοηματοδοτεί και ταξινομεί στον χώρο και τον χρόνο¹³. Αφού έχουμε απορρίψει οποιαδήποτε θετικιστικής προέλευσης αδιαμεσολάβητη ταύτιση λόγου και πραγματικότητας, αναδεικνύεται η εξουσιαστική/ιεραρχική διάσταση της αναπαράστασης. Έτσι, από την παραπάνω οριόθετηση της αναπαράστασης καθορίζεται και η στοχοθεσία

¹⁰ Με αυτήν την έννοια τα blogs, σηματοδοτούν την νέα διάσταση στην επικοινωνία. Αντίθετα με τους διαδικτυακούς τόπους των παραδοσιακών μέσων, όπου το νέο στοιχείο είναι μόνο η διάσταση της ταχύτερης διάχυσης των πληροφοριών, ενώ αντίθετα η αρθρογραφία ή οι πληροφορίες που προβάλλονται δεν διαφοροποιούνται από την έντυπη έκδοση.

¹¹ Η βασικότερη είναι ότι με αυτόν τον τρόπο προκαταλαμβάνει η έρευνα τις απαντήσεις.

¹² Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισαν τα μεταναστευτικά μέσα τα γεγονότα.

¹³ Hall St., «The work of representation», στο Hall St., *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage, 1997, σελ, 15-62.

της εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση λόγου δεν έχει στόχο να κρίνει τον λόγο των μέσων ως προς τον βαθμό ταύτισης με την πραγματικότητα. Αντίθετα, στόχος της ανάλυσης είναι η ανάδειξη του προσδιορισμένου χαρακτήρα των παραστάσεων που προβάλλονται.

Στο δεύτερο κεφάλαιο η έμφαση θα μετατοπιστεί στα ΜΜΕ και το διαδίκτυο. Σε ένα πρώτο στάδιο, θα αναφερθούμε στις προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί στην βιβλιογραφία για το ρόλο των μέσων στην διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Κεντρικός άξονας της ανάλυσης, από την σκοπιά που ενδιαφέρει την εργασία, θα είναι το ζήτημα της συμβολής που έχει ο λόγος των ΜΜΕ στην παραγωγή της κοινωνικής συναίνεσης. Η συναίνεση έχει αναδειχθεί σε κομβικό ζήτημα στην μελέτη των μέσων από εναλλακτικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Ωστόσο αν και υπάρχει γενικότερη συμφωνία ως προς την σχέση ανάμεσα στα ΜΜΕ και την κοινωνική συναίνεση, υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς την αξιακή αποτίμηση αυτής της σχέσης. Ένα μέρος της συζήτησης, που ταυτίζεται με δομολειτουργιστικές και συμπεριφορικές θεωρήσεις που κυριάρχησαν στις ΗΠΑ μεταπολεμικά, αποτιμά θετικά την συναίνεση· είτε ως αποτέλεσμα ελεύθερης, αδιαμεσολάβητης διαβούλευσης, είτε ως θετικό ζητούμενο για την κοινωνική συνοχή. Σε αντίθεση με αυτές τις προσεγγίσεις, θεωρήσεις που αναπτύχθηκαν κατά κύριο λόγο στην Ευρώπη ή από Ευρωπαίους στοχαστές, αρνούνται τον ουδέτερο, αδιαμεσολάβητο χαρακτήρα της συναίνεσης και τονίζουν τον κρίσιμο ρόλο που έχουν τα μέσα στην διαμόρφωση των εξουσιαστικών προϋποθέσεων που απαιτεί η συναίνεση¹⁴.

Στο δεύτερο μέρος, αφού έχει οριστεί το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, το ενδιαφέρον θα μετατοπιστεί στην ανάλυση των αναπαραστάσεων των μεταναστών κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Έτσι, στο τρίτο κεφάλαιο, θα γίνει αναφορά στους τρόπους με τους οποίους αρθρώθηκε η μετανάστευση και οι μετανάστες στην Ελλάδα μετά την μετατροπή της σε κοινωνία υποδοχής. Αφού αναφερθούμε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά¹⁵ που έχει η μετανάστευση στις χώρες της νοτιανατολικής Ευρώπης, θα μελετήσουμε τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις που έχουν προβληθεί κατά την διάρκεια των τελευταίων είκοσι ετών στον κυρίαρχο λόγο. Στην συνέχεια, η έμφαση θα μετατοπιστεί στην εθνική ταυτότητα, την δίδυμη πραγματικότητα της μετανάστευσης. Η ανάλυση θα γίνει με βάση την σχέση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και της Ευρώπης. Εκτός από τον καθοριστικό και αμφίσημο ρόλο που είχε η Ευρώπη στην διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, οι μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα έλαβαν χώρα στο ιστορικό πλαίσιο

¹⁴ Όπου πλέον η ορολογία των αναλύσεων παραπέμπει σε έννοιες όπως ηγεμονία, εξουσία.

¹⁵ Τα οποία αναφέρονται τόσο στα χαρακτηριστικά των κοινωνιών υποδοχής, όσο και στα χαρακτηριστικά των μεταναστευτικών ροών.

που καθορίστηκε από την πτώση του τείχους¹⁶, ενώ με την «κοινοτικοποίηση» της μεταναστευτικής πολιτικής, ο λόγος περί μετανάστευσης όλο και περισσότερο συναρθρώνεται με το πολιτικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης .

Στο τέταρτο κεφάλαιο, θα αναπτυχθούν τα δεδομένα της έρευνας ομαδοποιημένα σε τρεις κατηγορίες: τον έντυπο τύπο, το διαδίκτυο και την δεύτερη γενιά. Τέλος, στο παράρτημα θα γίνει η ανάλυση του εμπειρικού σκέλους της έρευνας.

¹⁶ Καφετζής Τ., «Μια θεωρητική προσέγγιση της ξενοφοβίας», στο ΕΚΚΕ, *Μακεδονία και Βαλκάνια. Ξενοφοβία και ανάπτυξη*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998, σελ. 30- 31

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Ένα θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο

1.1 Η ανάλυση λόγου στις κοινωνικές επιστήμες

Ένα σημαντικό μέρος των σύγχρονων επιστημονικών συζητήσεων στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, διεξάγεται με όρους που παραπέμπουν στον λόγο και την αντίστοιχη μεθοδολογία. Με τον όρο σύγχρονες, δεν αναφερόμαστε μόνο στην μελέτη νέων αντικειμένων ανάλυσης, όσο και στην επαναδιαπραγμάτευση παλαιότερων με νέα αναλυτικά εργαλεία, όπως η έννοια του λόγου.

Ωστόσο αυτή η αυξανόμενη παραπομπή στην έννοια του λόγου για να οριστούν επιστημονικά ζητήματα, δεν συνοδεύεται από μία αντίστοιχη συμφωνία ως προς τον ορισμό της έννοιας, των πεδίων εφαρμογής και των αντίστοιχων μεθοδολογικών επιλογών. Έτσι, οι θεωρητικές αφετηρίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναφορών, από την δομιστική και μεταδομιστική γλωσσολογία, διάφορων θεωρήσεων περί κατασκευής, την ερμηνευτική παράδοση, μαρξικές και μεταμαρξιστικές θεωρήσεις. Από την άλλη και στα πεδία εφαρμογής ή στο σημείο επικέντρωσης υπάρχουν αντίστοιχες διαφορές. Υπάρχουν προσεγγίσεις που εστιάζουν στο μικρό επίπεδο λ.χ μιας καθημερινής συζήτησης, ενώ άλλες ασχολούνται με την χαρτογράφηση ευρύτερων «λόγων» όπως ο λόγος του εθνικισμού¹⁷. Τέλος, οι μεθοδολογικές επιλογές ποικίλλουν και αυτές ανάλογα με το ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο και τα αντίστοιχα ερωτήματα που θέτει κάθε ερευνητής ή προσέγγιση.

Εκτός όμως από τις διαφορετικές προσεγγίσεις της έννοιας και της μεθόδου, υπάρχει ένα σημείο που συγκλίνουν, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, οι θεωρητικές απόπειρες που χρησιμοποιούν τον λόγο. Συμβατικά μπορεί να αποκληθεί ως μία προβληματοποίηση της σχέσης ανάμεσα στην γλώσσα και την πραγματικότητα. Στο επίκεντρο αυτής της προσέγγισης βρίσκεται η κριτική απέναντι σε μια μονοσήμαντη και αντικειμενική ταύτιση της γλώσσας με την πραγματικότητα, της αντίληψης, με άλλα λόγια, ότι η γλώσσα περιγράφει ουδέτερα μία δεδομένη αντικειμενική πραγματικότητα. Παρά το ότι αυτές οι

¹⁷ Phillips L., Jorgensen M., *Ανάλυση Λόγου. Θεωρία και μέθοδος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2009, καθώς και Howarth D., *Η έννοια του λόγου*, Αθήνα, Πολυτροπον, 2009

απόψεις δεν είναι νέες¹⁸, έντούτοις αναπλαισιώθηκαν στις ιδιαίτερες επιστημονικές και πολιτικές συνθήκες της δεκαετίας του 1960.

Αφετηρίες αυτών των προσεγγίσεων εντοπίζονται στις θέσεις της δομιστικής γλωσσολογίας και στο έργο του Σωσύρ¹⁹. Σε αυτό το σχήμα η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημείων. Κάθε λέξη, ή κάθε σημείο με σωσυριανούς όρους διακρίνεται σε δύο διαστάσεις, την μορφή και το περιεχόμενο ή την ιδέα με την οποία συνδέεται η μορφή. Στο επιχείρημα του Σωσύρ, η σχέση ανάμεσα στο σημαίνων/μορφή και το σημαινόμενο/περιεχόμενο είναι αυθαίρετη: δεν υπάρχει με άλλα λόγια μια αντικειμενική ή φυσική ουσία που να προσδιορίζει μονοσήμαντα την σχέση ανάμεσα τους. Αντίθετα, το νόημα προσδιορίζεται από την διαφορά, από τι δεν είναι δηλαδή σε ένα σύστημα παραπομπών. Από την άλλη, η αυθαίρετη φύση του σημείου ,δεν σημαίνει ότι η σχέση ανάμεσα στο σημαίνων και το σημαινόμενο είναι πλήρως ενδεχομενική. Αντίθετα αντλεί το περιεχόμενο της από το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εκφέρεται. Κατά συνέπεια και η σχέση ανάμεσα στην μορφή και το περιεχόμενο δεν είναι αμετάβλητη αλλά μπορεί να μετασχηματιστεί στον χρόνο.

Το μοντέλο του Σωσύρ παρά τις κριτικές που δέχτηκε²⁰ συνέβαλε στην αποσύνδεση της γλώσσας από τις θετικιστικές συνδηλώσεις της και την ανάδειξη της σε κρίσιμο πεδίο έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες.

Έτσι στο πλαίσιο της αναριοθέτησης των κοινωνικών επιστημών , η έννοια του λόγου απέκτησε σταδιακά σημαντικό πεδίο εφαρμογής ως αναλυτική κατηγορία. Κοινωνιολογία, πολιτική επιστήμη, ιστορία, ανθρωπολογία χρησιμοποίησαν την έννοια του λόγου για να μελετήσουν νέα ζητήματα(όπως λ.χ το σώμα) ή να προσεγγίσουν ,από μία νέα οπτική, παλαιότερα ζητήματα.

1.2 Κοινωνικός Κονστρουκτιβισμός

Το ρεύμα του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού²¹, *«κάθε τι άλλο, παρά αποτελεί παγιωμένο θεωρητικό και μεθοδολογικό πρόγραμμα. Περισσότερο αποτελεί μία εν εξελίξει*

¹⁸ Όπως το έργο του Sausurre που αποτελεί μία κεντρική αναφορά, ενώ και στα πλαίσια της αναλυτικής φιλοσοφίας το έργο του Wittgenstein είχε θεμελιώσει τα όρια του κόσμου στα όρια της γλώσσας.

¹⁹ Hall St., ό.π., σελ. 30

²⁰ Hall St., ό.π., σελ. 34-35

συζήτηση, η οποία διεξάγεται τόσο στο επίπεδο της επιστημολογίας και της υψηλής θεωρίας, όσο και στην ειδικότερη περιοχή των εννοιολογικών εργαλείων και της μεθοδολογίας»²². Με αυτήν την έννοια έχει προταθεί ο βιγκενσταϊκός όρος των συγγενικών ομοιοτήτων²³, για να χαρακτηριστούν οι προσεγγίσεις που αυτό- ή ετερόπροσδιορίζονται ως κονστρουκτιβιστικές²⁴.

Από την άλλη, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, οι θεωρίες περί κατασκευής μοιράζονται ορισμένες κοινές αρχές ή θέσεις που συγκροτούν το σκληρό πυρήνα του κονστρουκτιβιστικού επιχειρήματος, καθώς και ορισμένες κοινές αναλυτικές κατηγορίες που χρησιμοποιούν.

Ως προς τις κοινές αρχές, το πρώτο σημείο αναφέρεται στην θεωρητική και μεθοδολογική αντιουσιοκρατία που χαρακτηρίζει το κονστρουκτιβιστικό επιχείρημα. Αντίθετα με θεωρήσεις που αναγνωρίζουν μία σταθερή ουσία ή ιδιότητα στις ταυτότητες ή τις σχέσεις, ο κονστρουκτιβισμός αναδεικνύει την κατασκευασμένη φύση των ταυτοτήτων, σχέσεων ή πραγμάτων. Αυτό σημαίνει ότι στον κονστρουκτιβισμό δεν αίρεται το γεγονός, ή η επιθυμία των υποκειμένων, ότι η πραγματικότητα ή οι εκφάνσεις της γίνονται αντιληπτές ως φυσικές. Κάθε άλλο, καθώς η κατασκευή είναι ιδιότητα του πραγματικού²⁵, και ως τέτοιο γίνεται αντιληπτή, δηλαδή ως αντικειμενική πραγματικότητα που περιβάλλει τα υποκείμενα και προσδιορίζει τα περιθώρια δράσης²⁶.

Στο σημείο αυτό έχει ασκηθεί κριτική στο κονστρουκτιβιστικό επιχείρημα ότι απλώς αναπαράγει το προφανές· αποτελεί ταυτολογία, με άλλα λόγια, καθώς η ταυτότητα δεν μπορεί παρά να συγκροτείται μέσα από κοινωνικές διεργασίες²⁷. Η απάντηση είναι ότι εν

²¹ Στην σχετική βιβλιογραφία χρησιμοποιείται και ο όρος κοινωνικός κονστρουκτιβισμός (social constructionism) ο οποίος διακρίνεται από τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό (social constructionism). Δεμερτζής Ν., *Πολιτική Επικοινωνία. Διακυνδύνευση, Δημοσιότητα*, ο.π., σελ 137-144, και Phillips L., Jorgensen M., *ό.π.* Στο κείμενο επιλέχθηκε η διατήρηση του κονστρουκτιβισμού καθώς αφενός έχει θεμελιωθεί στην ελληνική βιβλιογραφία και αφετέρου γιατί χρησιμοποιείται ως όρος για να παραπέμψει στα ίδια κείμενα στην αγγλική, βλ., Hall St., *ο.π.*

²² Παπαταξιάρχης Ε., «Περί της πολιτισμικής κατασκευής της ταυτότητας», στο Πούλος Π. (επιμ.), *Περί κατασκευής*, Αθήνα, Νήσος, 1996, σελ. 197

²³ Σταυρακάκης Γ., «Κρίση και εξάρθρωση των κατασκευών της πραγματικότητας και ο ρόλος των μέσων: Μία εισαγωγή στον ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό», στο Παναγιωτοπούλου Ρ., *Η «κατασκευή» της πραγματικότητας και τα Μέσα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998, σελ. 148. Ο Δεμερτζής τον αντίστοιχο όρο τον μεταφράζει ως οικογενειακές ομοιότητες για να χαρακτηρίσει και αυτός τις προσεγγίσεις του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού (στην ορολογία του).

²⁴ Καθώς δεν αποδέχονται όλοι οι ερευνητές την αναγνώρισή τους ως κονστρουκτιβιστές. Δεμερτζής Ν., *ό.π.*, σελ 137

²⁵ Παπαταξιάρχης Ε., *ό.π.*, σελ 201

²⁶ Για το ζήτημα αυτό βλ. παρακάτω

²⁷ Δεμερτζής Ν., *ό.π.*, σελ 156.

μέρει έχει κάποια βάση αυτή η αιτίαση αν περιοριστεί στην κατασκευή, στο αποτέλεσμα. Ωστόσο η έμφαση δεν βρίσκεται τόσο στην κατασκευή, όσο στην διαδικασία κατασκευής, στον τρόπο δηλαδή που κατασκευάζεται το κοινωνικό.

Το δεύτερο ζήτημα αναφέρεται στον ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένο χαρακτήρα της κατασκευής. Στο σημείο αυτό το παράδειγμα που χρησιμοποιούν οι Μπέρκερ και Λούκμαν είναι ενδεικτικό: *Αυτό που είναι πραγματικό για τον θιβητιανό μοναχό μπορεί να μην είναι πραγματικό για τον Αμερικανό επιχειρηματία*²⁸. Αν η κατασκευή δεν συγκροτείται αναφορικά με μία βαθύτερη ουσία των πραγμάτων, είναι δηλαδή ενδεχομενική με την έννοια ότι θα μπορούσε να ήταν κάτι άλλο, αυτό δεν σημαίνει όμως ότι είναι αυθαίρετη. Υπόκειται σε περιορισμούς ή προσδιορισμούς που απορρέουν από το ευρύτερο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αρθρώνεται. Οι περιορισμοί αυτοί βέβαια δεν έχουν την έννοια του αναπόφευκτου καθώς κάτι τέτοιο θα αντιστοιχούσε σε μία διαφορετικής μορφής υποστασιοποίησης της κατασκευής. Αντίθετα, στην προβληματική της κατασκευής, το ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο είναι και αυτό με την σειρά του προϊόν κατασκευής με την έννοια ότι έχει παγιωθεί ως αντικειμενική πραγματικότητα.

Τέλος, η τρίτη κοινή αποδοχή των διάφορων ρευμάτων του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, εντοπίζεται στην διαμεσολαβημένη φύση της κατασκευής από την γλώσσα και τον λόγο (discourse): *«Η πραγματικότητα της καθημερινής ζωής φαίνεται ήδη αντικειμενοποιημένη - φαίνεται δηλαδή, ως αποτελούμενη από μία τάξη αντικειμένων τα οποία έχουν οριστεί ως αντικείμενα πριν εγώ εμφανιστώ στη σκηνή. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην καθημερινή ζωή μου παρέχει συνεχώς τις απαραίτητες αντικειμενοποιήσεις και ορίζει αξιωματικά την τάξη εντός της οποίας αυτές έχουν νόημα και εντός της οποίας η καθημερινή ζωή έχει νόημα για μένα. [...] Με αυτόν τον τρόπο, η γλώσσα σημαδεύει τις συντεταγμένες της ζωής μου στην κοινωνία και γεμίζει αυτή τη ζωή με νοηματοδοτούμενα αντικείμενα»*²⁹.

Στο παραπάνω απόσπασμα αναδεικνύεται η καταστατική λειτουργία της γλώσσας στην συγκρότηση του κοινωνικού, αφού το νόημα που αποδίδεται στην πραγματικότητα και το οποίο καθορίζει το περιθώριο δράσης συγκροτείται στο επίπεδο της γλώσσας. Η τελευταία, χαρακτηρίζεται από μία τεράστια συσσώρευση εμπειριών και νοημάτων όπου ένας ολόκληρος κόσμος μπορεί να γίνεται επίκαιρος κάθε στιγμή³⁰. Έχει ενδιαφέρον ότι η συσσώρευση δεν περιορίζεται μόνο στο επίπεδο των νοημάτων ή των ιδεών, αλλά περιέχει και την υλική διάσταση των εμπειριών ως όρο αναφορικά με τον οποίο

²⁸ Μπέρκερ Π., Λούκμαν Τ., *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας*, Αθήνα, Νήσος, 2003

²⁹ Ο.π., σελ 54

³⁰ Ο.π., σελ 83

συγκροτείται το νόημα μέσω της γλώσσας. «Η συσσώρευση εμπειριών και νοημάτων στην γλώσσα συγκροτεί το ένα κοινωνικό απόθεμα γνώσης, το οποίο μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά και είναι διαθέσιμο στο άτομο στην καθημερινή ζωή. Ζώ στον κόσμο του κοινού νού της καθημερινής ζωής εφοδιασμένος με συγκεκριμένα σώματα γνώσης». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνέχεια λίγες γραμμές παρακάτω: «Το κοινωνικό απόθεμα γνώσης περιλαμβάνει τη γνώση της καταστάσής μου και των ορίων της. Για παράδειγμα, γνωρίζω ότι είμαι φτωχός και ότι, ως εκ τούτου, δεν μπορώ να ελπίζω ότι θα ζήσω σε ένα προάστιο της μόδας. Αυτή τη γνώση ασφαλώς τη μοιράζονται τόσο εκείνοι που είναι οι ίδιοι φτωχοί όσο και όποιοι βρίσκονται σε μια προνομιούχα κατάσταση. Έτσι η συμμετοχή στο κοινωνικό απόθεμα γνώσης επιτρέπει την «τοποθέτηση» των ατόμων μέσα στην κοινωνία και τον «χειρισμό» τους με τον ενδεδειγμένο τρόπο»³¹.

Η σχεσιακή φύση της κατασκευής για την οποία έγινε λόγος παραπάνω συγκεκριμενοποιείται ακόμα περισσότερο καθώς οι διαφορετικές κατασκευές δεν εξαντλούνται μόνο διαχρονικά ή διαπολιτισμικά, αλλά εντοπίζονται και συγχρονικά στα πλαίσια ενός (εθνικού) κοινωνικού σχηματισμού. Ωστόσο οι εναλλακτικές κατασκευές δεν είναι ουδέτερες ή ασύμμετρες μεταξύ τους, όπως πρεσβεύει μία ακραία εκδοχή του ριζικού κονστρουκτιβισμού. Αντίθετα, η διαδικασία της κατασκευής, δηλαδή η από τον λόγο διαμεσολαβημένη συγκρότηση του κοινωνικού, περιέχει εξουσιαστικούς προσδιορισμούς. Οι συνέπειες εντοπίζονται τόσο στο προϊόν της κατασκευής όσο και στην διαδικασία. Ως προς το δεύτερο σκέλος, η διαδικασία της κατασκευής μετατρέπεται από μία σχετικά ομαλή και ειρηνική διαδικασία σε ένα πεδίο ανταγωνισμών και σύγκρουσης για τον ορισμό της κατασκευής. Στο βαθμό που η σύγκρουση είναι βασικό στοιχείο της διαδικασίας κατασκευής, δεν μπορεί παρά και το αποτέλεσμα της κατασκευής να είναι ιεραρχικό, καθώς δεν μπορεί να ενσωματώσει όλα τα ανταγωνιστικά συμφέροντα που εμπλέκονται και που προσπαθούν να ορίσουν την κατάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα με αυτήν την έννοια μπορεί να θεωρηθεί η διαδικασία συγκρότησης του έθνους. Όπως σημειώνει ο Λιάκος, το έτος της παραδειγματικής αλλαγής στην μελέτη του έθνους που εντοπίζεται χρονικά το 1983 με την έκδοση των έργων των Άντερσον, Χομπσμπάουμ και Γκέλνερ³², η έμφαση στην έρευνα μετατοπίστηκε από την αναζήτηση αντικειμενικών κριτηρίων³³ στις έννοιες όπως φαντασιακές κοινότητες και επινόηση της παράδοσης. Το κοινό στοιχείο αυτών των προσεγγίσεων με τις θεωρίες περί κατασκευής εντοπίζεται στην αντιστροφή του ιστορικού χρόνου όχι ως στρέβλωση της ιστορίας αλλά με έμφαση στην λειτουργία της

³¹ Ο.π., σελ 87

³² Λιάκος Α., Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;, Αθήνα, Πόλις, 2005, σελ.74

³³ Ο.π., σελ. 91

επινοημένης παράδοσης³⁴. Η παραπάνω διαδικασία περιέχει εντός της, την συγκρουσιακή διάσταση, αφομοίωση ή αντίσταση κοινωνικών ομάδων, βίαιη επιβολή κρατικών ρυθμίσεων όσο και ιεραρχικά αποτελέσματα αφού πριμοδοτεί μια ορισμένη κοινωνική εκδοχή σε τι συνίσταται το έθνος .

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Τα Μέσα και η κοινωνική συναίνεση

2.1. ΜΜΕ και η κατασκευή της κοινωνικής παραγωγικότητας

Στο πλαίσιο που συγκροτεί η προβληματική της κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας και της έμφασης στον λόγο (discourse), ο ρόλος των ΜΜΕ είναι κομβικός στις διαδικασίες συγκρότησης του κοινωνικού. Η σημασία που έχουν τα μέσα καθορίζεται τόσο από την θέση που έχουν στα πλαίσια των σύγχρονων κοινωνιών όσο και από την διαμεσολάβηση ανάμεσα στο μικρό και το μακρό, το ατομικό και το συλλογικό επίπεδο της κοινωνίας. Ως προς την θέση που καταλαμβάνουν στην κοινωνία έχει υποστηριχθεί ότι τα μέσα είναι *αναπόσπαστο μέρος της εμφάνισης των νεωτερικών κοινωνιών*³⁵, έτσι ώστε η κατανόηση των τελευταίων προϋποθέτει την μελέτη των μέσων και των επιδράσεων τους. Επιπλέον, ο ρόλος των μέσων μεγενθύνθηκε με την ανάπτυξη των σχετικών τεχνολογιών που επέτρεψαν την παραγωγή και μετάδοση μεγάλης ποσότητας πληροφοριών σε μαζικό κοινό και μικρό χρονικό διάστημα³⁶. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλε αποφασιστικά στον πολλαπλασιασμό των σημείων επαφής του λόγου των μέσων με την κοινωνία και την διάχυση των μηνυμάτων που εκπέμπουν³⁷. Έτσι εκτός από πληροφορίες και γνώσεις με την στενή έννοια του όρου, τα μέσα διακινούν ιδέες και αξίες, καθώς επίσης ερμηνευτικά σχήματα και νοηματικές κατασκευές για τον κόσμο που περιβάλλει τα άτομα³⁸.

³⁴ Ο.π., σελ 95

³⁵ Thompson J., *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1999, σελ.17. Βλ. επίσης την βαρύτητα που αποδίδει ο Anderson στον έντυπο καπιταλισμό για την ανάδυση των φαντασιακών κοινοτήτων Άντερσον Μ., *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997.

³⁶ Λυριντζής Χ., Κορνηνού Μ., *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1988, σελ. 15

³⁷ Με αυτήν την έννοια ο λόγος των μέσων δεν περιορίζεται μόνο στο σημείο επαφής αλλά διαχέεται κοινωνικά μέσω ποικίλων κοινωνικών πρακτικών.

³⁸ Είναι χαρακτηριστική η ένταξη των μέσων στους Ιδεολογικούς Μηχανισμούς του Κράτους μαζί με την οικογένεια, το σχολείο, την εκκλησία κ.α. από τον Άλτουσερ.

Η έκταση, ποσοτική και ποιοτική, του βαθμού αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα μέσα και την κοινωνία συνέβαλλε στην διαπραγμάτευση των ζητημάτων που σχετίζονται με την μαζική επικοινωνία μέσα από ποικίλλες θεωρητικές και μεθοδολογικές οπτικές. Με βάση το κλασσικό τρίπολο της επικοινωνιακής διαδικασίας, πομπός-μήνυμα-δέκτης, ανάλογα με την θεωρητική προσέγγιση, θεμελιώνεται και η ερευνητική εστίαση σε έναν από τους τρεις παράγοντες ή στο πλαίσιο συνλειτουργίας τους. Αν και η παρουσίαση των προσεγγίσεων που έχουν αναπτυχθεί για τα ΜΜΕ δεν είναι αντικείμενο της εργασίας, θα γίνει μία παρατήρηση που αποσαφηνίζει το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο κινείται η προβληματική του κειμένου: Το σημείο αυτό έχει να κάνει με την γενικότερη σχέση ανάμεσα στα μέσα και την κοινωνική θεωρία. Παρά το ότι έχει αναπτυχθεί ένας διακριτός κλάδος σπουδών επικοινωνίας, αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να αποσυνδεθεί από την κοινωνική και πολιτική θεωρία. Τα μέσα δεν λειτουργούν σε κοινωνικό κενό, καθώς η λειτουργία τους προσδιορίζεται από ποικίλλους παράγοντες: οικονομικοί, αφού τα ΜΜΕ δραστηριοποιούνται στα πλαίσια μιας καπιταλιστικής αγοράς, πολιτικοί, με την έννοια των θεσμικών ρυθμίσεων και των σχέσεων που έχουν αναπτύξει με την πολιτική εξουσία³⁹ ή τέλος ευρύτεροι κοινωνικοί, καθώς απευθύνονται σε ένα πολιτισμικά συγκεκριμένο κοινό⁴⁰. Έτσι η μελέτη των μέσων αντανakλά γενικότερες υποθέσεις για την φύση του κοινωνικού και τις διαδικασίες συγκρότησης του.

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμη μια συνοπτική αναφορά, στα δύο κυριότερα παραδείγματα που έχουν επικρατήσει στην μελέτη των μέσων. Το πρώτο, το οποίο εντοπίζεται χρονικά τις δεκαετίες από το 1940 έως το 1960 και γεωγραφικά στις Η.Π.Α, έχει καταγραφεί στην βιβλιογραφία ως συμπεριφορικό-πλουραλιστικό. Ο συμπεριφορικός χαρακτηρισμός αντανakλά τις γενικότερες επιστημολογικές προτιμήσεις του κυρίαρχου παραδείγματος των κοινωνικών επιστημών στις ΗΠΑ που διακρίνεται από τον εμπειρισμό και τον μεθοδολογικό ατομισμό στην μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο, τα μέσα έγιναν αντικείμενο μελέτης κύρια μέσω των επιδράσεων που ασκούν ή μπορεί να ασκήσουν στα άτομα. Επιπλέον η παραπάνω επιρροή αντανakλάται στην αξίωση για εμπειρική επαλήθευση της αλλαγής που υφίστανται τα άτομα⁴¹. Η τάση αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής στα θέματα που αναδείχθηκαν στα πλαίσια των ερευνών και του

³⁹ Επιπλέον έκτος από τα ιδιωτικά υπάρχουν και τα δημόσια μέσα.

⁴⁰ Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμη η προσφυγή στην συνθήκη της «πολιτισμικής συνάφειας», όπου ένα θέμα δεν μπορεί να διακινηθεί αποτελεσματικά αν δεν συνάδει προς ορισμένες κεντρικές προδιαθέσεις και μονιμότερα γνωστικά σχήματα του γενικού κοινού ή των επιμέρους κατηγοριών του κοινού. Δεμερτζής Ν., *ό.π.*, σελ 299

⁴¹ Χωλ Σ., «Η επανακάλυψη της «ιδεολογίας»: η επάνοδος του απωθημένου στις μελέτες για τα μέσα», στο Λυριντζής Χ., Κομνηνού Μ., *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1988, σελ. 94

τρόπου με τον οποίο μελετήθηκαν όπου το πρότυπο σε αυτήν την περίπτωση ήταν η από τον χώρο της πολιτικής επικοινωνίας δυνατότητα μέτρησης της επιρροής της επικοινωνίας στην επιλογή των υποψηφίων κατά την διαδικασία των προεδρικών αλλαγών.

Οι συμπεριφορικές προσεγγίσεις στα μέσα αντανakλούν την ευρύτερη θεώρηση όπου η συμπεριφορά αντιμετωπίζεται ως απλή αντίδραση σε κάποιο εξωτερικό ερέθισμα. Ως εκ τούτου τα όρια της είναι περιορισμένα, καθώς διαφεύγουν από το ερευνητικό φακό ζητήματα όπως η ιδεολογία που περιέχεται σε ένα μήνυμα που εκπέμπεται στα μέσα ή ο κοινωνικός τρόπος πρόσληψης του νοήματος των μηνυμάτων που δεν βασίζεται σε εμπειρικά διαπιστώσιμα χαρακτηριστικά.

Το κριτικό παράδειγμα αναπτύχθηκε πάνω στο πεδίο που άφησε ακάλυπτο η κυρίαρχη συμπεριφορική προσέγγιση, αυτό της ιδεολογίας και του κοινωνικά οργανωμένου τρόπου με τον οποίο ο λόγος των μέσων αποκωδικοποιείται από τους δέκτες⁴². Αντίθετα με την προηγούμενη προσέγγιση, όπου η σχέση ανάμεσα στον πομπό, το μήνυμα και τον δέκτη είναι σχέση που εξαντλείται στην εμπειρικά διαπιστώσιμη επιρροή του δέκτη, στις κριτικές προσεγγίσεις σημειώνεται η ενεργητική διάσταση της υποδοχής των μηνυμάτων από τους δέκτες. Η διαφορά εντοπίζεται στον κοινωνικά οργανωμένο τρόπο της πρόσληψης και αποκωδικοποίησης, καθώς και στην θεμελιωδώς ανισομερή⁴³ σχέση υπέρ των μέσων. Οι διαφορές ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις αναδεικνύονται ιδιαίτερα στις αποκλίνουσες θέσεις που διατυπώνουν σε ένα κοινό ζήτημα που απασχόλησε την μελέτη των μέσων: την συμβολή τους στην κατασκευή της κοινωνικής συναίνεσης.

2.2 ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ: Ένα ιστορικό πλαίσιο

Παρά τις επιμέρους, ασύμπτωτες σε ένα βαθμό, θεωρητικές αφετηρίες και μεθοδολογικές επιλογές, τα δύο κεντρικά παραδείγματα που αναπτύχθηκαν στην μελέτη των μέσων, συγκλίνουν στην αποδοχή της συμβολής που έχουν στην κατασκευή της κοινωνικής συναίνεσης ή με άλλα λόγια θέτουν το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στα ΜΜΕ και την δημοκρατία. Η συναίνεση ως έννοια είναι φορτισμένη με αξιακές αποτιμήσεις και η μελέτη της συμβολής που έχουν τα μέσα σε αυτήν προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη θεωρία περί κοινωνίας και δημοκρατίας. Ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται η συναίνεση έχει απασχολήσει και εξακολουθεί να απασχολεί την πολιτική και κοινωνική θεωρία και οι απαντήσεις προϋποθέτουν μια ολοκληρωμένη θεωρία για την κοινωνία και την εξουσία.

⁴² Δεμερτζής Ν., *Πολιτική Επικοινωνία. Διακυνδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*, Αθήνα, Παπαζήση, 2002, σελ.125

⁴³ Ο.π., σελ 125

Ωστόσο, σε μια στενότερη οπτική, η ανάδειξη της συναίνεσης και η ακόλουθη ένταξη της στην προβληματική των μέσων δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την ιστορικά προσδιορισμένη περίοδο των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών και την πρωτόγνωρη για τα δεδομένα του 20ου αιώνα κοινωνική ειρήνη καθώς και της παράλληλης διπολικής διαίρεσης του κόσμου⁴⁴. Σε αυτό το πλαίσιο, η συναίνεση εκφράζει μια παράδοση αφετηρία από διαφορετικές προσεγγίσεις για να ερμηνευτεί η πολιτική αρμονία των πρώτων δεκαετιών μετά τον β παγκόσμιο πόλεμο⁴⁵.

Στις πλουραλιστικές προσεγγίσεις⁴⁶, η συναίνεση έχει θετικό πρόσημο καθώς αποτελεί βασικό όρο για την λειτουργία και αναπαραγωγή της Δημοκρατίας. Η έμφαση σε αυτό το πλαίσιο εστιάζει στα *«κοινωνικά προαπαιτούμενα μιας λειτουργικής πολυαρχίας - συναίνεση πάνω στους διαδικαστικούς αγώνες· συναίνεση πάνω στο εύρος των πολιτικών επιλογών· συναίνεση πάνω στα νόμιμα όρια της πολιτικής δραστηριότητας [...] όπου όσο μεγαλύτερο είναι το εύρος της συναίνεσης τόσο πιο ασφαλής είναι η δημοκρατία»*⁴⁷. Η θέση αυτή των πλουραλιστών αντανακλά την ευρύτερη θεώρηση της κοινωνίας, της πολιτικής και της εξουσίας στην πλουραλιστική λογική. Η κοινωνία αντιμετωπίζεται ως ένα σύνολο από πολυάριθμα και ανταγωνιστικά συμφέροντα τα οποία συγκροτούνται σε πολλαπλές βάσεις όπως επιχειρηματικές οργανώσεις, πολιτικά κόμματα, εθνικές ομάδες κ.α. Η ύπαρξη τους, η οποία εκτός των άλλων δεν χαρακτηρίζεται απο μια δομική σταθερότητα αλλά αντίθετα μεταβάλλεται και μετατοπίζεται, διασφαλίζει τον δημοκρατικό χαρακτήρα του καθεστώτος⁴⁸. Για να γίνει περισσότερο κατανοητή αυτή η θέση των πλουραλιστών είναι σκόπιμη η παραπομπή στον τρόπο με τον οποίο κατανέμεται η εξουσία στην κοινωνία. Σε αυτήν την θεώρηση η εξουσία διαχέεται στην κοινωνία σε πολλαπλά σημεία αναφοράς και κέντρα πίεσης και δεν προκύπτει από ισχυρό ή ιεραρχικά ορισμένο κέντρο⁴⁹. Έτσι η συναίνεση, όπως αναδεικνύεται στο απόσπασμα που παρατέθηκε στην αρχή της

⁴⁴ Χελντ Ντ., *Μοντέλα δημοκρατίας*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003, σελ.. 225

⁴⁵ Ο.π., σελ 226

⁴⁶ Πρέπει να σημειωθεί ότι παρ'όλο που η επιρροή των πλουραλιστικών προσεγγίσεων δεν έχει την ίδια βαρύτητα όπως στις δεκαετίες του 1950 και 1960, εντούτοις το έργο τους άσκησε μόνιμη επίδραση στην πολιτική σκέψη και κατά συνέπεια στην μελέτη των μέσων.

⁴⁷ Χελντ Ντ., *ό.π.* σελ 195.

⁴⁸ Ο.π., σελ 190, 194

⁴⁹ 190 Βλ. επίσης το κείμενο του Χωλλ, *ό.π* σελ 89 -194 όπου χρησιμοποιεί τα ίδια επιχειρήματα με τον Χελντ και ειδικά το έργο του Lukes S., *Power: A Radical View*, London, Macmillan, 1975.

παραγράφου, συγκεκριμενοποιείται ακόμα περισσότερο και παραπέμπει σε μια συναίνεση επί των αξιών, η οποία ορίζει τις παραμέτρους της πολιτικής ζωής⁵⁰.

Έτσι ο ρόλος των ΜΜΕ στις πλουραλιστικές θεωρήσεις έχει δύο διαστάσεις: από την μία εφόσον η συναίνεση είναι κάτι καλό αφού εκφράζει την συμφωνία ως προς τις αξίες και τους κανόνες του παιχνιδιού, τότε και ο ρόλος των μέσων αξιολογείται θετικά, αφού συμβάλλει στην αναπαραγωγή και ενδυνάμωση του κεντρικού πλέγματος αξιών της κοινωνίας⁵¹. Σε μια διαφορετική ανάγνωση, η έμφαση των πλουραλιστών στις κανονιστικές διαστάσεις της δημοκρατίας (εκλογές) και η εστίαση της προσοχής «*αποκλειστικά σε εκείνους τους μηχανισμούς μέσω των οποίων υποτίθεται ότι οι πολίτες ελέγχουν τους πολιτικούς ηγέτες*»⁵² επιφυλάσσει στα μέσα ένα κρίσιμο ρόλο για τον έλεγχο της δημοκρατικής λειτουργίας. Ο Καρραν διακρίνει τρεις λειτουργίες που επιτελούν τα μέσα σε αυτό το πλαίσιο⁵³: α) τα μέσα ως φρουρός του δημόσιου συμφέροντος β) τα μέσα ως εκπρόσωπος του κοινού και γ) τα μέσα ως πηγή δημόσιας πληροφόρησης. Κοινός τόπος των παραπάνω λειτουργιών είναι αφενός ότι ως πηγή της εξουσίας, ή καλύτερα εξουσία ως προς την οποία πρέπει να αμυνθεί η κοινωνία, αναγνωρίζεται το κράτος, και αφετέρου τα ιδιαίτερα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των μέσων μένουν εκτός της παραπάνω θεώρησης.

Στο κριτικό παράδειγμα η κοινωνική συναίνεση, αν και δεν αμφισβητείται ότι χαρακτηρίζει τις μεταπολεμικές δυτικές κοινωνίες, προβληματοποιείται και γίνεται αντικείμενο θεωρητικής επεξεργασίας. Ήδη η μετατόπιση γίνεται εμφανής από την επιλογή των όρων που χρησιμοποιούνται: ενδεικτικά, εκτός από την συναίνεση γίνεται λόγος για ηγεμονία, χειραγώγηση και ιδεολογία. Το βασικό επιχείρημα σε αυτές τις προσεγγίσεις είναι ότι η κοινωνική ειρήνη δεν είναι αποτέλεσμα σύμπτωσης και ισότιμης διαβούλευσης ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Αντίθετα, μπορεί να εκληφθεί ως σύμπτωμα μαζικοποίησης της κοινωνίας όπου παρατηρούνται φαινόμενα άρσης των δημοκρατικών λειτουργιών, όπως η πολιτική συμμετοχή και ενημέρωση. Η επεξεργασία αυτών των θέσεων οφείλει πολλά στην στρατευμένη ανάγνωση κειμένων και στοχαστών του δυτικού μαρξισμού (Γκραμσι και Κριτική Θεωρία) κατά την δεκαετία του 1960.

Σε μία τέτοια οπτική τα ΜΜΕ αναγνωρίζονται ως οι καθοριστικοί φορείς που συμβάλλουν στην παραγωγή και θεμελίωση της κοινωνικής συναίνεσης. Όχι μόνο το

⁵⁰ Χωλλ, ό.π., σελ 95, 195

⁵¹ Ο.π., σελ. 98

⁵² Ο.π, σελ. 196

⁵³ Καρράν Τζ, «Μαζικά Μέσα και δημοκρατία», στο Gurrán J., Gurevitch M, (επιμ.), *ΜΜΕ και Κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης, 2004, 123-175.

ενημερωτικό σκέλος, αλλά πιθανόν πρώτα και κύρια το ψυχαγωγικό σκέλος των μέσων είναι υπεύθυνο για την ομογενοποίηση του κοινού και την συλλογική κατάφαση στις κυρίαρχες αξίες. Αυτό δεν σημαίνει από την άλλη ότι υπάρχει πλήρη ταύτιση ανάμεσα στις διάφορες προσεγγίσεις που εντάσσονται στο κριτικό παράδειγμα ως προς το εύρος και τους τρόπους με τα οποία τα μέσα συμμετέχουν στην κατασκευή της συναίνεσης.

Μία από τις ποιό ενδιαφέρουσες προσπάθειες για την θεωρητικοποίηση της σχέσης ανάμεσα στα Μέσα και την κοινωνική συναίνεση είναι αυτή του Χωλλ. Εκκινώντας από την αποδοχή ότι *«το ζήτημα της συναίνεσης στην πλουραλιστική θεωρία δεν είναι τόσο πολύ λάθος, όσο τοποθετημένο σε εσφαλμένη ή ακατάλληλη βάση»*⁵⁴, προσπάθησε να αναδείξει τους μηχανισμούς και ιδιαίτερα το ρόλο των μέσων ως οργανισμών που συνεισφέρουν στην παραγωγή της συναίνεσης και της συγκατάθεσης⁵⁵. Αντίθετα με τους πλουραλιστές, όπου τα μέσα αντανakλούν μια πραγματοποιημένη συναίνεση ή συμβάλλουν στην παραγωγή της ως φορείς όπου υπάρχει ισότιμη ανταλλαγή απόψεων, ο Χωλλ ανέδειξε τα μέσα ως φορείς που συμβάλλουν ενεργητικά στην κατασκευή της συναίνεσης. Η τελευταία είναι αποτέλεσμα μιας *σύνθετης διαδικασίας κοινωνικής κατασκευής και νομιμοποίησης*⁵⁶ η οποία περιέχει εξουσιαστικούς προσδιορισμούς. Ο Χωλλ χρησιμοποιεί το παράδειγμα των παραβατών για να δείξει τον κοινωνικά και ιστορικά προσδιορισμένο χαρακτήρα των κυρίαρχων ορισμών για την συναίνεση και την παράβαση. Το ερώτημα που θέτει έχει να κάνει με την εξουσία που έχουν ορισμένες κοινωνικές ομάδες να ορίσουν κάποιες άλλες ως παραβατικές⁵⁷. Στο σημείο αυτό κάνει λόγο για τον ορισμό της κατάστασης και το ζήτημα της εξουσίας στην *διαμόρφωση των κανόνων του παιχνιδιού*. Το βασικό επιχείρημα του Χωλλ έγκειται στο ότι *«ο τρόπος δράσης των ατόμων εξαρτάται εν μέρει από τον τρόπο ορισμού της κατάστασης»*⁵⁸. Εισάγει με αυτόν τον τρόπο στην σχετική προβληματική και σε περίοπτη θέση, το θέμα της ιδεολογίας στην παραγωγή των κυρίαρχων ορισμών της κατάστασης. Για να ενδυναμώσει το επιχείρημα του, παραπέμπει στο ζήτημα της εξουσίας το οποίο το αντιδιαστέλλει με τις πλουραλιστικές θεωρήσεις. Στις τελευταίες όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εξουσία έχει την μορφή του άμεσου επηρεασμού της πράξης του Β απο τον Α. Ο Χωλλ με βασική παραπομπή στο έργο του Lukes θεμελιώνει την εξουσία, ως *«εκείνο που προκύπτει από τη «διαμόρφωση των προσλήψεων, των γνώσεων και των προτιμήσεων με τέτοιο τρόπο ώστε αυτοί, δηλαδή οι*

⁵⁴ Ο.π, σελ. 140

⁵⁵ Ο.π, σελ. 140

⁵⁶ Ο.π, σελ.101

⁵⁷ Ο.π., σελ. 100

⁵⁸ Ο.π., σελ. 110

κοινωνικοί φορείς, να αποδέχονται το ρόλο τους στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, είτε επειδή δεν μπορούν να αντιληφθούν ή να φανταστούν άλλη εναλλακτική λύση, είτε επειδή τον θεωρούν φυσικό και αμετάβλητο, είτε σύμφωνο με τη θεία θέληση, είτε, τέλος επωφεληή»⁵⁹. Ο ορισμός αυτός αν και εκκινεί από διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες βρίσκεται κοντά με το επιχείρημα της κατασκευής, όπου και εντοπίζονται κοινοί τόποι.

Ο ορισμός της κατάστασης παρουσιάζει ένα επιπλέον ενδιαφέρον ως προς το ζήτημα που αναπτύσσεται στην παρούσα εργασία. Όπως αναφέρει ο Χωλλ οι ιδεολογικές και εξουσιαστικές διαστάσεις που περιέχει ο ορισμός της κατάστασης είναι ιδιαίτερα εμφανής σε περιπτώσεις που τα γεγονότα είναι προβληματικά⁶⁰. Έτσι αν και η συγκρότηση κυρίαρχων ορισμών της κατάστασης αποτελεί μια διαδικασία που εκτείνεται σε ένα ιστορικό βάθος και είναι ανταγωνιστική, σε περιόδους ριζικής κοινωνικής κρίσης και έντασης, η ιδεολογική διάσταση εντείνεται.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας συγκεκριμενοποιούνται ακόμα περισσότερο. Αν σε ένα πρώτο επίπεδο η στοχοθεσία στην ανάλυση λόγου δεν είναι η μελέτη του βαθμού ταύτισης ή απόκλισης του λόγου από την πραγματικότητα, αλλά η συμβολή του στις αναπαραστάσεις της, σε ένα δεύτερο επίπεδο, ο ορισμός της κατάστασης, ιδιαίτερα σε προβληματικές συνθήκες όπως αυτή του Δεκεμβρίου, προσφέρει ένα γόνιμο πρότυπο για την μελέτη του ορισμού της κατάστασης που επικράτησε ή με άλλα λόγια της συμβολής του λόγου των ΜΜΕ στην κατασκευή της κοινωνικής συναίνεσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία

⁵⁹ Ο.π., σελ. 104

⁶⁰ Ο.π., σελ. 110. Παρομοια προσεγγίση του ρόλου των μέσων σε συνθήκες κρίσεις κάνει ο Σταυρακάκης χρησιμοποιώντας την έννοια της εξαρθρωσης του Laclau. Βλ. Σταυρακάκης, ό.π. Επίσης Laclau E., *Για την επανάσταση στην εποχή μας*, Αθήνα, Νήσος, 1997 σελ 56 κ.ε

3.1 Το νότιοευρωπαϊκό μοντέλο.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα η θέση της Ελλάδας στο παγκόσμιο μεταναστευτικό σύστημα μετατράπηκε από κοινωνία αποστολής σε κοινωνία υποδοχής μεταναστών. Μετά από διαδοχικά μεταναστευτικά ρεύματα, από τα τέλη του 19^{ου} έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970, προς τις υπερπόντιες χώρες και τα κράτη της δυτικής Ευρώπης⁶¹ η ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει την αντιστροφή των ροών και την άφιξη οικονομικών μεταναστών από την ανατολική Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Εκτός όμως από την μετανάστευση αλλοδαπών, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 είχε ξεκινήσει η επιστροφή Ελλήνων που είχαν μετακινηθεί στα πλαίσια της μεταπολεμικής μετανάστευσης προς την δυτική Ευρώπη, η επιστροφή πολιτικών προσφύγων καθώς και η ιδιόμορφη είσοδος Ελλήνων ομογενών από χώρες της ΕΣΣΔ.

Την ίδια χρονική περίοδο και τα υπόλοιπα κράτη του Ευρωπαϊκού νότου (Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία) μετατρέπονται σε τόπους άφιξης μεταναστευτικών πληθυσμών. Οι παραπάνω χώρες, διακρίνονται από την κοινή μεταναστευτική ιστορία, καθώς υπήρξαν παραδοσιακοί αποστολείς μεταναστών προς το κέντρο ενώ είχαν γνωρίσει ήδη την παλλινόστηση πολιτικών προσφύγων ή την υποδοχή πληθυσμών με τους οποίους συνδέονται με ιστορικούς δεσμούς⁶². Εκτός όμως από την χρονική συγκυρία της μετατροπής και τις παράλληλες μεταναστευτικές ιστορίες, τα μεσογειακά κράτη της Ευρώπης μοιράζονται ορισμένα κοινά πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, τα οποία καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τον χαρακτήρα των μεταναστευτικών εισροών. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η μετανάστευση προς τις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου έχει καταγραφεί στην βιβλιογραφία ως ένα διακριτό μεταναστευτικό μοντέλο με δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και έχει χρησιμοποιηθεί ως πλαίσιο (συγκριτικής) ανάλυσης του μεταναστευτικού φαινομένου. Συχνά διακρίνεται στην βιβλιογραφία από την μεταπολεμική μετανάστευση προς τις χώρες της δυτικής Ευρώπης.

Οι παράγοντες που συνέβαλλαν στην μετατροπή του Νότου σε τόπο άφιξης μεταναστών εντοπίζονται και στα δύο άκρα του φημισμένου «διπόλου» των μεταναστευτικών σπουδών, παράγοντες έλξης(pull) και παράγοντες απώθησης(push)⁶³. Σε ένα γενικότερο επίπεδο, ο μετασχηματισμός εντάσσεται στο ευρύτερο παγκόσμιο και περιφερειακό πλαίσιο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών αλλαγών των τελευταίων

⁶¹ Βεντούρα Λ., «Ευρώπη και μεταναστεύσεις κατά τον 20ο αιώνα», στο Μπαγκαβός Χ., Παπαδοπούλου Δ., (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα, Gutenberg, 2006, 83-126

⁶² Λ.χ αποικίες με μητρόπολη.

⁶³ Green N., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σελ.114

δεκαετιών του 20ου αιώνα⁶⁴. Ειδικότερα, η μεγένθυση των υπερεθνικών και παγκοσμιοποιημένων διαστάσεων της οικονομίας, οι μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας με την αύξηση της ζήτησης ελαστικών μορφών εργασίας στην Δύση και η παράλληλη αστικοποίηση των αναπτυσσόμενων κοινωνιών που οδήγησε στην έξοδο, υπήρξαν οι βασικοί οικονομικοί παράγοντες που συνέβαλλαν σε ένα παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο αλλαγών και μετασχηματισμών και στην μετατροπή των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου σε κοινωνίες υποδοχής. Επίσης, η ένταξη των κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ο.Κ.τότε), και η εγκαθίδρυση στέρεων πολιτικών καθεστώτων αναβάθμισε την θέση τους τόσο εντός της Ευρώπης όσο και σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο⁶⁵. Από την άλλη, η κατάρρευση των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης και η επανένταξή τους στον μεταναστευτικό χάρτη, η γειτνίαση με περιοχές με διαφορετικά δημογραφικά δεδομένα και με περιορισμένες προοπτικές για την ανεύρεση εργασίας, υπήρξαν παράγοντες που συνέβαλλαν περαιτέρω στην αντιστροφή των μεταναστευτικών ροών με κατεύθυνση τον ευρωπαϊκό Νότο. Τέλος, σε αυτό το σημείο μπορεί να προστεθεί και η *αθέλητη παρενέργεια των περιοριστικών μέτρων* που υιοθέτησαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 τα παραδοσιακά κράτη υποδοχής μεταναστών στην δυτική Ευρώπη⁶⁶.

Ωστόσο, το βασικό χαρακτηριστικό που έλαβε η μετανάστευση στην νότια Ευρώπη, ιδιαίτερα κατά την πρώτη δεκαετία της εμφάνισης του φαινομένου, ήταν η έκταση της αντικανονικής μετανάστευσης και των μεταναστών δίχως χαρτιά⁶⁷. Ειδικά για την ελληνική περίπτωση ο ευρύτερος δημόσιος λόγος και οι πολιτικές για τα σχετικά με την μετανάστευση ζητήματα επικεντρώθηκαν και ανέδειξαν ρυθμίσεις με βάση την παράνομη διάσταση του. Η ερμηνεία της έκτασης που έλαβε η αντικανονική μετανάστευση δεν μπορεί να διαχωριστεί σε ένα πρώτο επίπεδο από τα χαρακτηριστικά του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Ήδη, η άνοδος του βιοτικού και μορφωτικού επιπέδου οδήγησε στην απόσυρση των κατοίκων από ορισμένες χαμηλού κύρους εργασίες όπου το κενό που δημιουργήθηκε κλήθηκαν να το καλύψουν μετανάστες. Επιπλέον η έκταση της παράλληλης αγοράς εργασίας και των εποχιακών κλάδων της οικονομίας μεγένθυσε την

⁶⁴ Λαμπριανίδης Λ., Λυμπεράκη Α., *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα, Παρατηρητής, 2001, σελ. 71

⁶⁵ Ο.π., σελ. 73

⁶⁶ Τριανταφυλλίδου Α., Γρώπα Ρ., *Η μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Αθήνα, Κριτική, 2009, σελ. 507

⁶⁷ Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι το ενδιαφέρον του κειμένου εστιάζει στο ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου αρθρώθηκε η μετανάστευση στην ελληνική κοινωνία. Το ζήτημα της «παράνομης» μετανάστευσης εξετάζεται σε αυτήν την προοπτική η οποία διαφοροποιείται σε ένα βαθμό από την εμφάνιση του ζητήματος στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της επανένταξη της στην ελληνική κοινωνία.

ζήτηση για φτηνό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η αντικανονική μετανάστευση συνδέεται με ανάγκες της αγοράς εργασίας.

3.2 Παλαιές και νέες μορφές ετερότητας.

Στις προηγούμενες παραγράφους τονίστηκαν οι «δομικοί» παράγοντες που συνέβαλλαν στον μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας σε κοινωνία υποδοχής μεταναστών καθώς και στην έκταση της αντικανονικής μετανάστευσης. Ωστόσο, η θέση για την μετατροπή της Ελλάδας σε τόπο άφιξης μεταναστών που αποτελεί μια σταθερά στην σχετική βιβλιογραφία χρειάζεται ορισμένες περαιτέρω αποσαφηνίσεις ιδιαίτερα από την σκοπιά που ενδιαφέρει το κείμενο. Ειδικότερα, το επιχείρημα σε αυτό το σημείο είναι ότι η άκριτη αποδοχή της θέσης ότι η Ελλάδα μετατράπηκε σε κοινωνία υποδοχής την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, μπορεί υπό όρους⁶⁸ να συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κυρίαρχων αναπαραστάσεων του μεταναστευτικού φαινομένου και να νομιμοποιήσει συγκεκριμένες πολιτικές ρυθμίσεις ή κοινωνικές πρακτικές.

Μια χρήσιμη αφετηρία για την επεξεργασία του ζητήματος είναι η παρατήρηση που έγινε στις προηγούμενες παραγράφους για τους παράγοντες έλξης και απώθησης. Συχνά στον επιστημονικό και δημόσιο λόγο η έμφαση δίνεται μόνο στους παράγοντες απώθησης των μεταναστευτικών ρευμάτων από τις κοινωνίες αποστολής. Ωστόσο, μια τέτοια μονόπλευρη παρουσίαση της μεταναστευτικής κίνησης, έχει συνέπειες στον τρόπο που κατασκευάζεται το φαινόμενο, καθώς η πριμοδότηση της μίας ή της άλλης κατευθύνει προς το ένα ή το άλλο άκρο τα αίτια πιθανών κοινωνικών εντάσεων που μπορεί να προκύψουν⁶⁹.

Έτσι, σε μια πρώτη ανάγνωση, η μετατροπή της ελληνική κοινωνίας σε κοινωνία υποδοχής μεταναστών συμβάλλει στην θεώρηση της μετανάστευσης ως ιστορικού ατυχήματος ιδιαίτερα όταν το φαινόμενο της μετακίνησης πληθυσμών προς το εσωτερικό της Ελλάδας γίνεται με όρους που παραπέμπουν σε παράγοντες που επικρατούν στις χώρες αποστολής (push), όπως παγκοσμιοποίηση, εξαθλίωση, κατάρρευση των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης κλπ. Σε μια τέτοια προσέγγιση η μετανάστευση

⁶⁸ Κατά την διάρκεια της τελικής γραφής του κειμένου εκδόθηκε το άρθρο του Παρσάνογλου Δ., «Όταν οι κοινωνικές επιστήμες αναπαράγουν ιδεολογικά σχήματα: το αβασάνιστο άλλοθι του «ξαφνιάσματος» της ελληνικής κοινωνίας από την μετανάστευση», στο Παύλου Μ., Σκουλαρίκη Α., *Μετανάστες & μειονότητες*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009, σελ. 287-306 όπου η προβληματική που αναπτύσσει συγκεκριμενοποιεί με περισσότερα ιστορικά και θεωρητικά επιχειρήματα τις παραγράφους που ακολουθούν.

⁶⁹ Green, *ό.π.*, σελ.120

αναπαριστάται ως πρόβλημα, που είτε οι μετανάστες αντιμετωπίζουν είτε φέρνουν μαζί τους, ή σε μια ευρύτερη προοπτική ως εξωτερικό της ελληνικής κοινωνίας ζήτημα.

Επίσης, σε ένα τέτοιο πλαίσιο αναπαράγεται με άρρητο τρόπο η αναπαράσταση της ελληνικής κοινωνίας μέσα από το πρίσμα της διαχρονικής κοινωνικό-πολιτισμικής ομοιογένειας που την διακρίνει. Η μετανάστευση, η οποία εμφανίζεται σε μία συγκεκριμένη και προσδιορίσιμη ιστορική στιγμή, συνιστά ένα ξενόφερτο ρήγμα στην ενιαία και συνεκτική ελληνική κοινωνία και αντιμετωπίζεται ως ένα ιστορικό ατύχημα. Ωστόσο, όπως σημειώνεται στον τίτλο του κεφαλαίου, η ελληνική κοινωνία δεν αντιμετώπισε την ετερότητα στα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Αντίθετα, αποκρύπτεται με αυτόν τον τρόπο η πλούσια ιστορική εμπειρία του ελληνικού κράτους, από την πρώτη στιγμή συγκρότησης του, και της κοινωνίας στην επαφή και διαχείριση πληθυσμών, πολιτισμικής, γλωσσικής και θρησκευτικής ετερότητας⁷⁰. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί, ότι παρά την ύπαρξη σημαντικών μειονοτικών πληθυσμών, το ελληνικό κράτος κατάφερε τόσο με ήπιες όσο και με βίαιες διαδικασίες να ενσωματώσει στον εθνικό κορμό τις περισσότερες μειονοτικές πληθυσμιακές ομάδες⁷¹ και να εγκαθιδρύσει σταδιακά τη φαντασίωση της (διαχρονικής) εθνικής ομοιογένειας⁷².

Μια διαφορετική στρατηγική διαχείρισης της ετερότητας και της σχέσης με τον ξένο, είναι η περίφημη «ελληνική φιλοξενία⁷³». Η τελευταία, έχει εγκαθιδρυθεί στο συλλογικό φαντασιακό ως χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο η ελληνική κοινωνία αντιμετώπιζε την ετερότητα. Ωστόσο, όπως έχουν δείξει ανθρωπολογικές μελέτες, η φιλοξενία, με τις συγκεκριμένες διαστάσεις που έχει στην ελληνική περίπτωση, παραπέμπει σε ιεραρχικές διαδικασίες διάκρισης και αφομοίωσης των κυρίαρχων πολιτισμικών προτύπων. Από την σκοπιά που ενδιαφέρει το κείμενο, το στερεότυπο του φιλόξενου ελληνικού λαού έχει χρησιμοποιηθεί στον δημόσιο λόγο για την νομιμοποίηση ξενοφοβικών και ρατσιστικών αντιλήψεων απέναντι στους μετανάστες καθώς οι υπαίτιοι για τις τελευταίες δεν μπορεί να

⁷⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι συζητήσεις που έλαβαν χώρα μετά την άφιξη προσφυγικών πληθυσμών από την Ασία. Βλ. ενδεικτικά την αντιμετώπισή τους ως «προσφυγική αγέλη». Βλ. *Ιος της Ελευθεροτυπίας*, 24-01-2010

⁷¹ Χριστόπουλος Δ., «Το τέλος της εθνικής ομο(οι)γένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας», στο Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ, Παύλου Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001, σελ.63-68

⁷² Χριστόπουλος Δ., «Οι μετανάστες στην ελληνική πολιτική κοινότητα», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, σελ.348.

⁷³ Παπαταξιάρχης Ε., «Τα άχθη της ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα», στο Παπαταξιάρχης Ε., *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σελ. 2-7

είναι οι «φιλόξενοι» Έλληνες αλλά οι ξένοι που δεν είναι ικανοί να ενσωματωθούν σε ένα ιδανικό φιλόξενο κοινωνικό πλαίσιο.

Η τελευταία παρατήρηση σχετίζεται συχνά στο επιστημονικό και δημόσιο λόγο περί μετανάστευσης με την αριθμητική έκταση του φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα, η άφιξη οικονομικών μεταναστών προσλαμβάνεται με όρους πληθυσμιακής εισβολής, όπου θεωρείται ότι ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών που έφτασαν στην ελληνική κοινωνία, είναι υπεύθυνος για το ξάφνιασμα και τις «κάπως» υστερικές αντιδράσεις ενός μέρους των ντόπιων. Εκτός από την νομιμοποίηση με αυτόν τον τρόπο ξενοφοβικών και ρατσιστικών αντιλήψεων, οι οποίες δεν αναδεικνύονται ως δομικά συμπτώματα της ελληνικής κοινωνίας αλλά ως εξαιρέσεις ή ατομικές παθολογίες, η ένταση στην προβληματική του αριθμού των μεταναστών σε συνδυασμό με το ξαφνικό και το καινοφανές της μετατροπής της ελληνικής κοινωνίας σε κοινωνία υποδοχής, έχει χρησιμοποιηθεί ως βάση για την νομιμοποίηση των συγκεκριμένων πολιτικών ρυθμίσεων που προωθήθηκαν τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Επιπλέον, αν επεκταθεί η έννοια της μετανάστευσης ως μία μορφή κοινωνικής κινητικότητας, και ιδιαίτερα εργατικής, τότε μπορεί να συγκριθεί με την εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα της Ελλάδας, και τις αντίστοιχες διαδικασίες αναπαράστασης και νοηματοδότησης που έθεσε σε κίνηση⁷⁴. Μια τέτοια εννοιολόγηση της μεταναστευτικής κίνησης, εμφανίζεται ως συστατικό στοιχείο τόσο της ελληνικής όσο και γενικότερα των νεότερων κοινωνιών⁷⁵.

3.3 Εθνική ταυτότητα και μετανάστευση

Στοχασμός για τον μετανάστη σημαίνει στοχασμός για το έθνος σημειώνει η Green καθώς το περιεχόμενο κάθε κατηγορίας βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την άλλη. Στις σύγχρονες κοινωνίες, το κριτήριο με βάση το οποίο προσδιορίζονται άτομα ή συλλογικότητες ως ξένοι είναι το εθνικό. Η κατίσχυση της εθνικιστικής ιδεολογίας οδήγησε στην διάκριση του κόσμου σε έθνη και την αυτονόητη ή απροβλημάτιστη ένταξη του κάθε ατόμου σε ένα από αυτά, μετασχηματίζοντας με αυτόν τον τρόπο την παραδοσιακή διάκριση του ξένου με βάση τα στενά όρια της τοπικής κοινότητας.

Η εθνική ταυτότητα, ως αίσθημα του συνανήκειν σε ένα συλλογικό σώμα με κοινές ιστορικές αφετηρίες και κοινούς στόχους που προβάλλονται στο μέλλον, συγκροτήθηκε

⁷⁴ Παρσάνογλου Δ., *ό.π.*, σελ. 287-306

⁷⁵ Green N., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*, Αθήνα, Σαββάλας, 2001

μέσα από περίπλοκες διαδικασίες άρσης των ποικίλων θρησκευτικών, γλωσσικών, και πολιτισμικών διαφοροποιήσεων και με διαφορετική ένταση ως προς το εύρος της ειρηνικής ή βίαιης ένταξης στο συλλογικό σώμα. Ωστόσο, η εθνική ταυτότητα συγκροτείται μέσα σε ένα εξ' ορισμού ανταγωνιστικό πλαίσιο που είχε θέσει η κατίσχυση της εθνικιστικής ιδεολογίας. Με αυτήν την έννοια ο εθνικισμός προϋποθέτει την χρήση τόσο θετικών διαστάσεων όσο και αρνητικών. Να δηλώσει δηλαδή όχι μόνο τι είναι το έθνος αλλά και σε τι συνίσταται το μη έθνος⁷⁶. Έτσι σε ένα τέτοιο πλαίσιο η μελέτη του μεταναστευτικού δεν μπορεί να αποσπαστεί από την παράλληλη μελέτη της δίδυμης πραγματικότητας του , που είναι το εθνικό.

Η εθνική ταυτότητα δεν είναι σταθερή και αμετάβλητη στον χρόνο, ανεξάρτητα αν παρουσιάζεται με αυτή την μορφή στα μέλη του έθνους. Μετασχηματίζεται ανάλογα με το εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο και τα διακυβεύματα που το χαρακτηρίζουν. Για να είναι αποτελεσματική στην κινητοποίηση των μελών της και στην ικανότητα της να διατηρεί τον επίδικο χαρακτήρα της η εθνική ταυτότητα μπορεί να γίνει κατανοητή ως μια μορφή αφήγησης που εκτείνεται στο κοινό παρελθόν και ιδιαίτερα στο παρόν και στο μέλλον. Τα υλικά που χρησιμοποιεί η αφήγηση είναι ετερογενή, ένα μάγμα ιστορικών και φαντασιακών γεγονότων τα οποία εντάσσονται στον εθνικό κανόνα ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο.

Για την ελληνική περίπτωση και τον τρόπο με τον οποίο η εθνική ταυτότητα συναρθρώθηκε με την μετανάστευση κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, δύο φαίνεται να είναι οι βασικοί παράμετροι που καθόρισαν αυτήν την σχέση. Ο πρώτος έχει να κάνει με την Ευρώπη και την ελληνική εθνική ταυτότητα. Η συγκρότηση του ελληνικού εθνικισμού προσδιορίστηκε από την αμφίσημη θέση της Ευρώπης στο εσωτερικό του. Συνοπτικά, από την μία η Ευρώπη συγκροτεί το ανεπτυγμένο κέντρο, το οποίο είναι το πρότυπο, προς το οποίο είναι προσανατολισμένη η ελληνική εθνική ταυτότητα, ενώ από την άλλη υπάρχει μία αμυντική στάση κύρια ως απόρροια της προσπάθειας του ελληνικού εθνικισμού να συγκροτήσει μία ιδιαίτερη και χρονικά συνεχή εθνική ταυτότητα. Το τέλος του σύντομου 20^{ου} αιώνα, που σηματοδοτείται με την πτώση του τείχους, έθεσε σε κίνηση ευρύτερες διεργασίες στο εσωτερικό της Ευρώπης ως προς τον αναπροσδιορισμό των ταυτοτήτων και των συνόρων. Σε αυτό το πλαίσιο, η ελληνική εθνική ταυτότητα ως μέρος του βαλκανικού προβλήματος⁷⁷ προσπάθησε να γίνει μέρος της ανεπτυγμένης Ευρώπης και να διακριθεί από τους *υποανάπτυκτους βαλκάνιους άλλους*. Έτσι ο όρος

⁷⁶ Λέκκας Ε., *Η εθνικιστική ιδεολογία, πέντε υποθέσεις εργασίας*, Αθήνα, Μνήμων, 1986, σελ. 150

⁷⁷ Καφετζής Τ., «Μια θεωρητική προσέγγιση της ξενοφοβίας», στο ΕΚΚΕ,(επιμ.), *Μακεδονία και Βαλκάνια. Ξενοφοβία και ανάπτυξη*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998, 19-47

λαθρομετανάστης εκτός από την νομική διάσταση χρησιμοποιείται και ως πολιτισμικός προσδιορισμός για την διάκριση των μεταναστών από τις όμορες χώρες.

Η δεύτερη παράμετρος έχει να κάνει με την προηγούμενη μεταναστευτική εμπειρία της Ελλάδας ως κοινωνία αποστολής μεταναστών. Οι μεταναστευτικές εκροές τόσο προπολεμικά όσο και μεταπολεμικά ήταν αναλογικά με τον πληθυσμό σημαντικές. Η μετανάστευση άγγιξε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας τόσο στο μικρό επίπεδο, άτομα-οικογένειες, όσο και στο μάκρο, κράτος. Η αποτίμηση των μεταναστευτικών εμπειριών δεν είναι στατική και αμετάβλητη αλλά μεταβάλλεται στον χρόνο ανάλογα με τα εκάστοτε ιστορικά διακυβεύματα. Η παρατήρηση αυτή ισχύει τόσο για τις υποκειμενικές όσο και τις γενικότερες επίσημες αναπαραστάσεις⁷⁸. Αυτό, από την άλλη δεν σημαίνει ότι υπάρχει ταύτιση καθώς ενδέχεται να διαφοροποιούνται οι στοχεύσεις της πολιτείας σε σχέση με τις ατομικές.

Η υπόθεση σε αυτό το σημείο είναι ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η ελληνική μετανάστευση προς το εξωτερικό εντάχθηκε εκ νέου στον κανόνα της εθνικής αφήγησης φορτισμένη με θετικό πρόσημο. Είναι χαρακτηριστικές οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν σε δημοσιεύματα του Ιού της Ελευθεροτυπίας για την εγκληματικότητα των Ελλήνων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ⁷⁹. Έτσι η επίμονη άρνηση της απόδοσης του όρου μετανάστης και η ακόλουθη χρησιμοποίηση του όρου λαθρομετανάστης ή οικονομικός μετανάστης έχει σημειωθεί στην βιβλιογραφία ως σημείο διάκρισης με βάση το προηγούμενο θετικά φορτισμένο ελληνικό μεταναστευτικό παρελθόν⁸⁰

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ. Δεκέμβριος 2008

⁷⁸ Για αυτήν την θεματική με σημείο αναφοράς την ελληνική μετανάστευση προς τις Η.Π.Α, βλ. Λαλιώτου Ι., *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό*, Αθήνα, Πόλις, 2006

⁷⁹ Ενδεικτικά βλ. *Ιός της Ελευθεροτυπίας*, 11-04-1998, 28-11-1999, 30-04-2006. Για μια «σκοτεινή» ιστορία της ελληνικής διασποράς βλ. Gallant T.W., «Tales from the Dark Side: Transnational Migration, the Underworld and the 'Other' Greeks of the Diaspora», στο Dimitris Tziouvas, (επιμ.), *Greek Diaspora and Migration since 1700. Society, Politics and Culture*. Ashgate, 2009 17–30.

⁸⁰ Παύλου Μ., «Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, σελ 62

4.1 Μετανάστες και τύπος

Ένα σημαντικό μέρος των δημοσιευμάτων που εντοπίστηκαν και που αναφέρονται σε μετανάστες/αλλοδαπούς ανήκουν στην ειδησεογραφική διάσταση του καθημερινού τύπου. Τα δημοσιεύματα αυτά, πλαισιώνουν με πληροφορίες τα γεγονότα, και συγκροτούν σε έναν βαθμό τα ζητήματα που στην συνέχεια γίνονται αντικείμενο ερμηνείας από την αρθρογραφία.

Σε ένα πρώτο στάδιο, τα σχετικά με τους μετανάστες/αλλοδαπούς δημοσιεύματα συγκροτούν μια διακριτή ομάδα κειμένων που παραπέμπουν σε πληροφορίες αναφορικά με τις προσαγωγές και συλλήψεις που έγιναν κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Τα δημοσιεύματα διακρίνονται περαιτέρω σε δύο υπομάδες. Η πρώτη, χαρακτηρίζεται από την μικρή έκταση των κειμένων και την αναπαραγωγή στον λόγο των μέσων, της στενής σχέσης που έχει αναπτυχθεί ανάμεσα στο δημοσιογραφικό πεδίο και τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (αστυνομία) για την κάλυψη της ειδησεογραφικής παραγωγής⁸¹. Ενδεικτικά, η μορφή των δημοσιευμάτων και το περιεχομένο τους: «*Εκατόν εβδομήντα έξι συλλήψεις (οι 100 αλλοδαποί), από 258 προσαγωγές, πραγματοποίησε η ΕΛ.ΑΣ σε 5 μέρες. Οι 131 συλληφθέντες κατηγορούνται για φθορές και κλοπές καταστημάτων και οι 45 για συμμετοχή σε εμπρησμούς και βιαιοπραγίες κατά αστυνομικών. Από το σύνολο των συλληφθέντων 24 κρίθηκαν προφυλακιστέοι, ενώ σε 32 επιβλήθηκαν ποινές*»⁸².

Δεν είναι τυχαίο ότι η πλειοψηφία των δημοσιευμάτων που καλύπτουν την αναζήτηση υπό τον όρο αλλοδαποί εντάσσεται σε αυτή την κατηγορία, καθώς αναπαράγεται στον τύπο το υπηρεσιακό λεξιλόγιο της αστυνομίας⁸³ και της εν γένει αστυνομικής πρακτικής, καθώς και ότι εμφανίζεται σε όλα τα έντυπα με διακυμάνσεις, βέβαια ως προς την συχνότητα εμφάνισης και την πλαισίωση. Εξάιρεση αποτελούν ο Ριζοσπάστης και η Αυγή όπου οι πληροφορίες για τις προσαγωγές και τις συλλήψεις σχετικοποιούνται, καθώς στα σχετικά δημοσιεύματα προβάλλεται κριτική στάση έναντι στις αποδιδόμενες κατηγορίες.

Η δεύτερη κατηγορία δημοσιευμάτων που εντάσσονται στην ειδησεογραφική διάσταση του τύπου, έχει αντικείμενο την «περιγραφή» των γεγονότων. Αντίθετα με τα

⁸¹ Κωνσταντοπούλου Χ., *Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό τύπο*, Αθήνα, Σάκκουλας, 2001

⁸² *Ελευθεροτυπία*, 13-12

⁸³ Παύλου Μ., *ό.π.*, σελ 147

προηγούμενα, η έκταση των κειμένων είναι μεγαλύτερη⁸⁴ και προβάλλουν μια ευρύτερη επισκόπηση των γεγονότων. Παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αποτελούν αφηγήσεις ή χρονικά των γεγονότων έτσι ώστε να είναι δυνατή η εξαγωγή ευρύτερων συμπερασμάτων. Πιο συγκεκριμένα, σε μια σειρά δημοσιευμάτων ανεξάρτητα από το είδος της αφήγησης που προβάλλεται, δηλαδή ανεξάρτητα αν η έμφαση δίνεται σε επεισόδια και καταστροφές⁸⁵ ή σε πιο αποδεκτές μορφές πολιτικής συμμετοχής όπως διαδηλώσεις, η περιγραφή πλαισιώνεται στο τέλος του κειμένου συνήθως, με την παράθεση πληροφοριών για τις προσαγωγές που έγιναν στην διάρκεια της προηγούμενης ημέρας ή για τον συνολικό αριθμό των προσαχθέντων και συλληφθέντων κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, οι μετανάστες/αλλοδαποί εμφανίζονται ως ενεργά υποκείμενα στα γεγονότα⁸⁶ καθώς η «πραγματικότητα» των τελευταίων πλαισιώνεται από την πραγματικότητα που εκφράζεται στις συλλήψεις⁸⁷. Με την εξαίρεση του Ριζοσπάστη και της Αυγής, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, καθώς και από ορισμένες αρθρογραφίες στα υπόλοιπα έντυπα⁸⁸, αναπαράγεται άκριτα στον τύπο η εικόνα διαδηλώσεων, συγκρούσεων και καταστροφών από την μία, και οι μετανάστες/αλλοδαποί ως ενεργά μέλη από την άλλη, όπως προβάλλεται από τον αριθμό των συλλήψεων και των προσαγωγών. Η παρατήρηση αυτή έχει σημασία και εντάσσεται σε ένα ευρύτερο στρατηγικό πλαίσιο διαχείρισης του Δεκεμβρίου από την πλευρά της εξουσίας καθώς όπως κυνικά αναφέρεται σε δημοσίευμα των Νέων: «*Η ηγεσία του υπουργείου Εσωτερικών προσπαθεί, αφήνοντας να διαρρεύσουν στοιχεία για το προφίλ των συλληφθέντων, να δείξει πως οι «ταραξίες» δεν προέρχονται από τον χώρο των πανεπιστημίων ή των σχολείων*»⁸⁹.

⁸⁴ Πρέπει να προστεθεί ότι τα κείμενα αυτά πλαισιώνονται επιπλέον με εικόνες

⁸⁵ Τα Νέα, 17-12, Καθημερινή 17-12

⁸⁶ Για το είδος της συμμετοχής που προβάλλεται βλ. παρακάτω

⁸⁷ Έστω και αν η πραγματικότητα αναπροσαρμόζεται δημιουργικά ορισμένες φορές όπως για παράδειγμα σε δημοσίευση της Απογευματινής, 9-12, έγινε λόγος για : «ομάδες ατόμων έσπασαν τις τζαμαρίες σε οπλοπωλείο στην Ομόνοια», ενώ την επόμενη μέρα η λεζάντα σε φωτογραφία από το σπασμένο οπλοπωλείο ήταν η εξής: «*Το εικονιζόμενο κατάσταση είναι οπλοπωλείο το οποίο καταλήστεψαν ,οι μετέχοντες στην πορεία ,αλλοδαποί*».

⁸⁸ Τα Νέα 13-12, Ελευθεροτυπία 12, 14 και 15-12

⁸⁹ Τα Νέα, 17-12

Ακόμα και όταν δεν αναπαράγεται πιστά το αστυνομικό δελτίο⁹⁰, στην περιγραφή των γεγονότων, τα τελευταία εμπλουτίζονται με πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη και τα αποτελέσματα των αστυνομικών επιχειρήσεων. Στο σημείο αυτό παρατηρείται μία μετατόπιση ως προς τους όρους που χρησιμοποιούνται, καθώς ο όρος αλλοδαπός εγκαταλείπεται υπέρ του όρου μετανάστης για τον χαρακτηρισμό των συλληφθέντων. Επιπλέον, διακρίνεται και η σύνδεση των συλληφθέντων με συγκεκριμένες πράξεις, κεντρική εκ των οποίων είναι η συμμετοχή των μεταναστών/αλλοδαπών συλληφθέντων στο πλιάτσικο και τις λεηλασίες καταστημάτων: *Εκμεταλευόμενοι την γενική αναστάτωση, πλήθος αλλοδαπών, τοξικομανών αλλά και απλοί περαστικοί έμπαιναν στα διαρρηγμένα καταστήματα και έκλεβαν αγαθά. Μάλιστα αρκετοί αλλοδαποί και μετανάστες συνελήφθησαν στην Πειραιώς και σε άλλα σημεία για λεηλασίες*⁹¹.

ΠΛΙΑΤΣΙΚΟ: ΚΟΥΚΟΥΛΟΦΟΡΟΙ ΕΣΠΑΓΑΝ ΟΙ ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΕΚΑΝΑΝ ΤΟ ΠΛΙΑΤΣΙΚΟ

Είδαμε παραπάνω την προνομιακή μεταχείριση που είχαν στο ειδησεογραφικό σκέλος των εντύπων οι αλλοδαποί ως μετέχοντες στο πλιάτσικο. Η έμφαση που δόθηκε γενικότερα στην διάσταση των υλικών συγκρούσεων και καταστροφών από τον τύπο σε συνδυασμό με την θεμελίωση των συμμετέχοντων, όπως προβάλλεται από τον αριθμητικό, αντανakλούν σε ένα βαθμό την αστυνομική οπτική και πρακτική απέναντι στους μετανάστες, ενώ παράλληλα εντάσσονται σε ένα ευρύτερο στρατηγικό σχέδιο για την απονομιμοποίηση των συμμετέχοντων στις συγκρούσεις.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η σύνδεση των μεταναστών/αλλοδαπών με το πλιάτσικο γίνεται με πολλούς τρόπους: η πιο συχνή μορφή είναι αυτή που αναφέρθηκε παραπάνω, της χρησιμοποίησης δηλαδή των δημοσιευμάτων των αστυνομικών πηγών. Μία δεύτερη στρατηγική σύνδεσης, γίνεται μέσα από την μετάθεση του λόγου στους καταστηματάρχες: *«Εμεινα μέσα στο κατάστημα για να προστατεύσω την περιουσία μου. Από τις 5.30 το απόγευμα έως τα μεσάνυχτα που έφυγα δεν είδα ούτε έναν αστυνομικό. Τη βιτρίνα μου ήρθε και την κοπανούσε ένα κοριτσάκι 14 χρόνων με μια βαριοπούλα! Κάποια στιγμή κατάφερε να ανοίξει μια τρύπα και τότε άκουσα να φωνάζει κάποιος «το μπουκάλι, το μπουκάλι!»! Ημουν σίγουρος ότι θα έριχναν μολότοφ. Τραβήχτηκα πίσω με τον*

⁹⁰ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δήλωση του Δημάρχου Αθηναίων στο Α.Π.Ε, που αναπαράγεται στις σελίδες της *Απογευματινής*, όπου: «τις ημέρες των επεισοδίων τα δωρεάν συσσίτια του Δήμου Αθηναίων, που προσφέρονται κυρίως στους άπορους μετανάστες, μειώθηκαν κατά 170 μερίδες...» 16-12.

⁹¹ *Καθημερινή* 09-12. Η υπογράμμιση δική μας.

πυροσβεστήρα στα χέρια και περίμενα. Ημουν τυχερός. Στο Ματζιώρη έβγαζαν στο δρόμο τα εμπορεύματα με τις κούτες! Δεν έκλεβαν οι πιτσιρικάδες. Εκείνοι τα έσπαγαν και έφευγαν και από πίσω έρχονταν Πακιστανοί και άδειαζαν τα μαγαζιά. Κανονικό πλιάτσικο».

Αθανάσιος Οικονόμου - Αναστάσιος Παταράκης, ιδιοκτήτες καταστημάτων επί της οδού Χαριλάου Τρικούπη 2

Α. Ο.: «Η ζημιά είναι τεράστια. Μου έσπασαν τη βιτρίνα και έκλεψαν περισσότερα από 200 ζεύγη παπούτσια. Επέλεξαν τα πιο ακριβά. Δεν θέλαμε να έρθουμε σε αντιπαράθεση με κανέναν. Αυτό είναι δουλειά του κράτους».

Α. Π.: «Από τύχη δε μου έσπασαν το κατάστημα. Φαίνεται ότι με γλίτωσαν τα ρολά. Τώρα όλοι στη Χαριλάου Τρικούπη παραγγέλνουμε λαμαρίνες για να καλύψουμε τις βιτρίνες μας και πυροσβεστήρες. Φοβόμαστε τα χειρότερα»⁹².

Η στρατηγική αυτή αποτελεί μία πάγια πρακτική για την απονομιμοποίηση των κοινωνικών συγκρούσεων καθώς θέτουν σε κίνηση τον κοινωνικό αυτοματισμό, όπου οι κινητοποιήσεις σε αυτήν την λογική στρέφονται εναντίον άλλων πολιτών⁹³. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί, ως προς την ειδησεογραφική διάσταση των εφημερίδων, η ένταξη σε ορισμένα μόνο φύλλα μιας ανακοίνωσης που εξέδωσε το φόρουμ μεταναστών⁹⁴ καθώς και η σχετική αποσιωποποίηση διάφορων μορφών άτυπου κοινωνικού ελέγχου σε βάρος μεταναστών που προκλήθηκαν, όπως στην περίπτωση της Πάτρας⁹⁵ ή της πλατείας Ομόνοιας⁹⁶. Επιπλέον υπάρχουν σποραδικές αναφορές σε μία αντιρατσιστική διαδήλωση⁹⁷ καθώς και στην ενέργεια του ελληνικού φόρουμ ελλήνων μεταναστών να τιμήσει την μνήμη του Γρηγορόπουλου στο σημείο της δολοφονίας του⁹⁸. Η τελευταία παρατήρηση ισχύει κατά κύριο λόγο για την *Απογευματινή* και την *Καθημερινή*.

Το κείμενο του φόρουμ ήταν το εξής: «ΔΕΝ ΕΙΜΑΣΤΕ ΠΛΙΑΤΣΙΚΟΛΟΓΟΙ ΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΕΧΟΥΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΦΩΝΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΡΕΠΕΙΑ. Εκπροσωπώντας τις κοινότητές μας, συνυπογράφουμε την ακόλουθη Δημόσια Δήλωση:Τις τελευταίες μέρες κάποια ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης προβάλλουν σκηνές ορισμένων εξαθλιωμένων

⁹² *Καθημερινή*, 10-12

⁹³ Για την λογική του κοινωνικού αυτοματισμού, βλ. Λογοθέτη Μ., «Η κατασκευή της συναίνεσης στη μεταπολίτευση καταστέλλοντας την κατάληψη του πολυτεχνείου το '95», στο Δεμερτζής Ν., *Πολιτική επικοινωνία στην Ελλάδα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2002, σελ. 281-326

⁹⁴ Ριζοσπάστης, Αυγή, *Ελευθεροτυπία* 15-12

⁹⁵ *Ελευθεροτυπία*, 9-12

⁹⁶ Ριζοσπάστης, 9-12

⁹⁷ Αυγή, 19-12

⁹⁸ *Ελευθεροτυπία*, 22-12

μεταναστών που λεηλατούν μαγαζιά αφού προηγουμένως κάποιος είχαν σπάσει τις προθήκες τους. Φοβόμαστε πως αυτά τα ρεπορτάζ μπορεί να παρεξηγηθούν από Έλληνες πολίτες που ενδεχομένως να σχηματίσουν τη γνώμη ότι εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες που ζούμε εδώ, είμαστε εγκληματίες. Δηλώνουμε πως η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών και των προσφύγων δεν είμαστε ούτε πλιατσικολόγοι, ούτε εγκληματίες. Είμαστε ειρηνικοί άνθρωποι, εργάτες και εργάτριες, φοιτητές, μαθητές, μικρά παιδιά που θέλουμε να ζήσουμε μια ζωή με αξιοπρέπεια και ίσα δικαιώματα στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Μη μας στερήσετε αυτή την ευκαιρία, μη μας καταδικάσετε για άλλη μια φορά στη φτώχεια, την εξαθλίωση και το περιθώριο. Γι' αυτά είναι που αναγκαστήκαμε να εγκαταλείψουμε τις χώρες προέλευσής μας. Όμως η Ελληνική Κυβέρνηση συνεχίζει να αρνείται τα χαρτιά σε πάρα πολλούς μετανάστες, άσυλο στους πρόσφυγες, υπηκοότητα στα παιδιά μας που ζουν και σπουδάζουν εδώ. Η Ελληνική Αστυνομία, πολλές φορές μας φέρεται ρατσιστικά και βάνουσα, στο Τμήμα Αλλοδαπών, στα Σύνορα και στους δρόμους των πόλεων. Γι' αυτό, την Πέμπτη 18 Δεκέμβρη, ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΜΕΡΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ, μετανάστες και πρόσφυγες κατεβαίνουμε στους δρόμους στην Ελλάδα και σε όλη την Ευρώπη. Στην Αθήνα διαδηλώνουμε μαζί με 40 αντιρατσιστικές οργανώσεις, οργανώσεις νεολαίας, και δικαιωμάτων. Διαδηλώνουμε δυναμικά και ειρηνικά για τα δικαιώματα που η Ελληνική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Ένωση μας αρνούνται συστηματικά. Για να αποδείξουμε στην Κοινωνία πως οι μετανάστες έχουν δημόσια φωνή και αξιοπρέπεια»⁹⁹.

Κοινωνικά αποκλεισμένοι, γκέτο και μετανάστες

Μία βασική θεματική που χαρακτηρίζει το σύνολο των εντύπων, είναι η ένταξη των μεταναστών στην προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού και συναφών εννοιών, όπως περιθώριο και γκέτο. Εάν η συμμετοχή στο πλιάτσικο και την λεηλασία καταστημάτων καθώς και η ανάδειξη της υπερεκπροσώπησης των μεταναστών/αλλοδαπών στον αριθμό των συλλήψεων χαρακτηρίζει την πλειοψηφία των ειδησεογραφικών ρεπορτάζ για τα γεγονότα, οι αναλύσεις για τα αίτια, οι οποίες προβάλλονται σε μια ευρύτερη χρονική και κοινωνιολογική οπτική, αναδεικνύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως ερμηνευτικό σχήμα για τα γεγονότα καθώς και ως εν δυνάμει αφετηρία για μελλοντικές εξεγέρσεις ή προβλήματα, ανάλογα με την οπτική που υιοθετείται. Ωστόσο, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι μονοσήμαντος καθώς έλκει την

⁹⁹ *Ελευθεροτυπία*, 16-12

καταγωγή του από διαφοροποιημένες θεωρητικές αφετηρίες και ιστορικά πλαίσια στα οποία ενεργοποιήθηκε.

Κοινωνικός αποκλεισμός: ένα ερμηνευτικό σχήμα

Παρά τις επιμέρους διαφορές ως προς τον βαθμό επεξεργασίας και το εύρος της αναλυτικής κατηγορίας, ανάμεσα στα έντυπα, ως προς τον τρόπο με τον οποίο εντάχθηκαν στον λόγο τους οι μετανάστες, το κοινό ερμηνευτικό σχήμα που χαρακτήρισε τον λόγο του τύπου για τους μετανάστες, αυτό περί κοινωνικού αποκλεισμού και των συναφών κατηγοριών του περιθωρίου, του γκέτο και του λούμπεν προλεταριάτου¹⁰⁰. Στο σύνολο των υπό εξέταση εφημερίδων οι μετανάστες/αλλοδαποί στοιχίζονται στον λόγο των μέσων με «περιθωριοποιημένες» κοινωνικές και πολιτισμικές ομάδες όπως τοξικομανείς, άστεγοι, αθίγγανοι και χούλιγκαν, ενώ εξίσου συχνές είναι και οι αναφορές στο γκέτο ή στα γκέτο που έχουν δημιουργηθεί στην Αθήνα. Έτσι ενώ η συμμετοχή μεταναστών/αλλοδαπών στο πλιάτσικο και τις λεηλασίες καταστημάτων καθώς και η αναπαραγωγή της υπερεκπροσώπησης τους στον αριθμό των συλλήψεων και των προσαγωγών χαρακτήρισε την πλειοψηφία των ειδησεογραφικών ρεπορτάζ των εντύπων, οι αναλύσεις για τα αίτια, οι οποίες προβάλλουν μια ευρύτερη μακρό-ιστορική και «κοινωνιολογική» οπτική, αναδεικνύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως ερμηνευτικό σχήμα για την συγκεκριμένη δράση που ανέπτυξαν οι μετανάστες καθώς και ως εν δυνάμει αφετηρία για μελλοντικές εξεγέρσεις ή προβλήματα ανάλογα με την εκάστοτε οπτική που υιοθετείται.

Το αν η προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού είναι το κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο για την μελέτη του Δεκεμβρίου ξεφεύγει από τα όρια της εργασίας. Ωστόσο οι ιδεολογικές προϋποθέσεις και συνέπειες που έχει η πρόσληψη του υπό μελέτη λόγου με όρους αποκλεισμού και περιθωρίου αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την προβληματική του κειμένου. Έτσι, στις επόμενες γραμμές θα γίνει μια σύντομη αναφορά στις σύγχρονες προσεγγίσεις του όρου που αναδείχθηκαν από την δεκαετία του 1970 και έπειτα και κύρια στις συνέπειες που έχει ο όρος στην κατασκευή μιας συγκεκριμένης εκδοχής της κοινωνικής πραγματικότητας. Η θεμελίωση της τελευταίας θέσης θα χρησιμοποιήσει το επιχείρημα του L. Wacquant για την διάχυση ποινικών μηχανισμών διαχείρισης της

¹⁰⁰ Οι όροι αυτοί αν βρίσκονται αρκετά κοντά στα πλαίσια του κοινού νου, εντούτοις δεν ταυτίζονται καθώς εκφράζουν διαφοροποιημένες θεωρητικές κατασκευές και αναπτύχθηκαν σε διαφορετικά ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια. Βλ. Καυταντζόγλου Ι., *Κοινωνικός αποκλεισμός: εκτός, εντός και υπό. Θεωρητικές, ιστορικές, και πολιτικές καταβολές μιας διαφορετικής έννοιας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2006.

φτώχειας και των εργατικών στρωμάτων, όπου κεντρικό ρόλο έχουν τα μέσα και η αναπαραγωγή στον λόγο τους συγκεκριμένου λεξιλογίου και ερμηνευτικών σχημάτων.

Από την σκοπιά που ενδιαφέρει το κείμενο, το κρίσιμο ζήτημα που προκύπτει έχει να κάνει με τις ιδεολογικές συνέπειες που μπορεί να έχει η χρησιμοποίηση του ερμηνευτικού σχήματος του κοινωνικού αποκλεισμού, σημαντικότερη εκ των οποίων είναι η ενδεχόμενη αποπολιτικοποίηση των σχετικών ζητημάτων, καθώς εξοβελίζει από την ανάλυση το ζήτημα των ταξικών αντιθέσεων και της εκμετάλλευσης μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους σε ατομικά ή συλλογικά χαρακτηριστικά¹⁰¹.

ΓΚΕΤΟ

Μία βασική θεματική, που χρησιμοποιείται για την ερμηνεία της συμμετοχής των μεταναστών/αλλοδαπών στο πλιάτσικο και γενικότερα για την βία που χαρακτήρισε τον Δεκέμβριο, είναι αυτή του γκέτο. *«Η Αθήνα που καίγεται δεν είναι μία. Είναι η πόλη όσων πατούσαν πάνω σε στάχτες και θραύσματα για να βγούν από το σπίτι τους. Όσων είδαν τις γειτονιές τους να πνίγονται στα δακρυγόνα. Είναι τα ευάερα προάστια που έβλεπαν μόνο ένα άοσμο νέφος στην υψηλής ευκρίνειας οθόνη τους. Είναι η ημιυπόγεια πόλη των μεταναστών, εκείνη που δεν χρειάστηκε την τηλεόραση για να γνωρίσει-κυριολεκτικά-από πρώτο χέρι την Ελληνική Αστυνομία [...] Η ψευδαίσθηση διαλύθηκε γρήγορα. Γειτονιές όπως το Μεταξουργείο και ο Κεραμεικός επέστρεψαν ραγδιαία στο καθεστώς του γκέτο. Η πρέζα εγκαταστάθηκε πάλι στα Εξάρχεια και τους παραδρόμους της Ομόνοιας. Υπό το νυσταλέο βλέμμα μιας μοιραίας κυβέρνησης, η Αθήνα καταδικάστηκε πάλι στη μοίρα της γκρίζας βαλκανικής επαρχίας»¹⁰².*

Στο απόσπασμα εντοπίζονται γεωγραφικά οι περιοχές της Αθήνας που καλύπτουν τον όρο γκέτο: Μεταξουργείο, Κεραμεικός, Εξάρχεια και Ομόνοια. Ωστόσο ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ψευδαίσθηση που διαλύθηκε. *«Κι όμως, η πρωτεύουσα που τώρα καίγεται, πριν από τέσσερα χρόνια ήταν άλλη. Οι παλιές γειτονιές του ιστορικού της κέντρου είχαν ζήσει μια σύντομη άνοιξη. Οι πλατείες της αναπλάστηκαν, οι πολυκατοικίες της βάφτηκαν καινούργιες. Στα νέα της στέκια ανθούσε η προσδοκία ενός μεταολυμπιακού-«μητροπολιτικού» έλεγκαν μέλλοντος»¹⁰³.* Έτσι, οι επικίνδυνες ή προβληματικές γειτονιές

¹⁰¹ Ό.π, σελ 168 κ.ε. Επίσης βλ. την ανάλυση του Wacquant L., *Οι φυλακές της μιζέριας*, Αθήνα, Πατάκη, 2001, για τις ιδεολογικές χρήσεις των σχετικών ζητημάτων

¹⁰² *Τα Νέα*, 10-12

¹⁰³ *Τα Νέα*, 10-12

παραμπέμπουν στο γνώριμο μοτίβο της υποβάθμισης του αστικού τοπίου και του ορατού της φτώχειας¹⁰⁴.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο οι μετανάστες στοιχίζονται στον λόγο των μέσων με «περιθωριακές»¹⁰⁵ κοινωνικές ομάδες οι οποίες όταν δηλώνονται παραπέμπουν σε τοξικομανείς, αθίγγανους και άστεγους. Επίσης, συχνή είναι η πλαισίωση των μεταναστών στο λόγο των μέσων μαζί με το λούμπεν προλεταριάτο¹⁰⁶. Έτσι, η δράση των μεταναστών/αλλοδαπών ερμηνεύεται μέσα από κατηγορίες της φτώχειας και πείνας. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί επιπλέον, και αυτό είναι το κρίσιμο ζήτημα που προκύπτει, ότι οι μετανάστες αντιμετωπίζονται ως ενιαία και συνεκτική κατηγορία, η δράση της οποίας έχει αφετηρία την ένδεια και την εξαθλίωση. Είναι χαρακτηριστικό ότι με την εξαίρεση της *Αυγής*, του *Ριζοσπάστη* και της *Ελευθεροτυπίας*, υπάρχει απουσία του λόγου που προσπάθησαν οι ίδιοι οι μετανάστες να αρθρώσουν¹⁰⁷.

Συνοψίζοντας, φαίνεται να αναδεικνύεται μία μορφή συναίνεσης στον τρόπο με τον οποίο εντάσσονται οι μετανάστες στον λόγο των μέσων. Το κοινωνικό περιθώριο, αποτελεί την ερμηνευτική μήτρα που διαμεσολαβεί την δράση των μεταναστών/αλλοδαπών. Οι συνέπειες από μία τέτοια θεώρηση είναι κρίσιμες, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, και δεν αφορούν μόνο την διάρκεια του Δεκεμβρίου αλλά μπορούν να προβληθούν και στο μέλλον. Ειδικότερα, οι μετανάστες/αλλοδαποί ως κοινωνικά αποκλεισμένοι δεν έχουν σε ένα τέτοιο πλαίσιο δικαίωμα στον λόγο και επιπλέον ως περιθωριακοί χρήζουν προστασίας και επίβλεψης.

4.2 Δεύτερη γενία και νεολαία.

Η νεολαία αναγνωρίστηκε ως το κεντρικό υποκείμενο και διακύβευμα των γεγενότων. Ο τύπος στο σύνολό του ανέδειξε σχετικά με την νεολαία ζητήματα, όπως πλήθος ερμηνειών, προσεγγίσεων και στερεοτύπων. Οι θέσεις που στάθηκαν περρισσότερο κριτικά απέναντι στους νέους και τους μαθητές προσπάθησαν να στοχοποιήσουν τις διαμαρτυρίες ως ένα «παιχνίδι» καλοβολεμένων και βαριεστημένων

¹⁰⁴ Βλ. τις αντίστοιχες παρατηρήσεις για την Θεσσαλονίκη, στο Παύλου Μ. ό.π., σελ 140-145.

¹⁰⁵ Η λέξη είναι σε εισαγωγικά καθώς η ονοματοδοσία έχει κρίσιμες συνέπειες στην κατανόηση του κοινωνικού. Ενδιαφέρον έχει σε αυτό το σημείο αν ο κατάλληλος όρος είναι περιθωριακές ή περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες. Βλ. Καυταντζόγλου Ρ., ό.π.

¹⁰⁶ *Καθημερινή* 9,14-12, *Τα Νέα* 19,23-12

¹⁰⁷ Βλ. την ανακοίνωση που εξέδωσε το φόρουμ μεταναστών, η οποία φιλοξενήθηκε μόνο στα παραπάνω τρία έντυπα.

παιδιών δίνοντας έμφαση στον γεωγραφικό προσδιορισμό (βόρεια προάστεια) και τις ενδυματολογικές επιλογές. Από την άλλη, απόψεις που αντιμετώπισαν με ευνοϊκή διάθεση την παρουσία των νέων στο δρόμο, τόνισαν τα αδιέξοδα που βιώνει η νέα γενιά και ειδικότερα, την έλλειψη οραμάτων που προβάλλουν οι νέοι στο μέλλον. Έτσι, η έμφαση δόθηκε στην ανάγκη να αφουγκραστεί η κοινωνία ή οι μεγαλύτεροι τα αιτήματα που οι νεολαίοι προσπάθησαν να αρθρώσουν. Στην πρώτη περίπτωση η νεολαία προσεγγίζεται ως ανώριμη, και εν δυνάμει ενήλικη και στην δεύτερη παρουσιάζεται να μπορούν να αντιληφθούν και να εκφράσουν αντίθετα με τους μεγάλους μία αδιαμεσολάβητη αλήθεια· βιώνουν μία κατάσταση που οι ενήλικοι δεν είναι σε θέση να αποκωδικοποιήσουν¹⁰⁸.

Ωστόσο ανεξάρτητα από τις επιμέρους προσεγγίσεις, το ασαφές κοινωνικό υποκείμενο της νεολαίας υπήρξε και το μόνο αποδεκτό στο λόγο των μέσων. *«Στίφη από την πλατεία Ομόνοιας, κλεφτρόνια, αλλοδαποί, πρεζάκηδες, αλάνια, λαθρέμποροι ακολουθούσαν τους κουκουλοφόρους, λένε τα δελτία. Οι πρώτοι σπάνε, οι δεύτεροι ορμάνε[...] Τέτοια φαινόμενα, τέτοια οδυνηρά συμπτώματα μιας καλπάζουσας κοινωνικής νόσου θα εμφανίζονται όλο και πιο συχνά. Τουλάχιστον ας μη συσκευάζουμε το πλιάτσικο στο ίδιο πακέτο με το αυθόρμητο νεανικό ξέσπασμα των τελευταίων ημερών, με τους νέους που νιώθουν νυν και, κυρίως, μέλλοντες λεηλατημένοι»*.¹⁰⁹

*«Απέναντι σ'αυτόν τον εμετικό εσμό, που αποτελεί την καθημερινή ζωή των πολιτών, υπάρχει ένα κομμάτι άδολο, αυτό που είναι άδολο διαχρονικά στις δικές μας κοινωνίες: οι έφηβοι. Κι ένα ακόμα μικρότερο άδολο κομμάτι, που συνθλίβεται ανάμεσα στις μυλόπετρες της καθημερινής απολιτισιάς: Οι αληθινά πολιτισμένοι. Αλλά κι ένα άλλο κομμάτι, που διαρκώς αυγαταίνει και πληρώνει όλο σκληρότερα τη βία της οικονομισιάς και της κάθε μορφής εξουσίας: οι περιθωροποιημένοι. Από τους μετανάστες, τους άστεγους, τα πρεζόνια, τους άνεργους, μέχρι τους ιδεολογικά απροσάρμστους σ'αυτή τη μορφή κοινωνίας»*¹¹⁰.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο οι μαθητές αντιμετωπίστηκαν από τα μέσα ως το υγιές κομμάτι των διαδηλώσεων σε αντίθεση με τους άλλους, τους βραδινούς, που σπάνε, κλέβουν και λεηλατούν (είναι οι γνωστοί άγνωστοι, οι ποινικοί εγκληματίες, οι μετανάστες¹¹¹).

¹⁰⁸ Με αυτή την έννοια θα είχε ενδιαφέρον η μελέτη των αναπαραστάσεων περί νεολαίας που προβλήθηκαν κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου.

¹⁰⁹ Καθημερινή, 13-12

¹¹⁰ Ελευθεροτυπία, 12-12

¹¹¹ Ιός της Ελευθεροτυπίας, 14-12

Ένα βασικό ερώτημα που τέθηκε στα πλαίσια της εργασίας, είναι αν με αφορμή αυτών τον πλεονάζοντα λόγο περί νεολαίας που χαρακτήρισε τον Δεκέμβριο προβλήθηκε και σε τί βάση ένας διακριτός λόγος για τα παιδιά των μεταναστών. Η μελέτη των δημοσιευμάτων οδήγησε σε τρεις κατηγορίες, στις οποίες η δεύτερη γενιά γίνεται αντικείμενο των μέσων.

1. Σε ένα μέρος των δημοσιευμάτων τα παιδιά των μεταναστών πολιτογραφήθηκαν στις φυλές των νέων διαδηλωτών¹¹². Ωστόσο με λίγες εξαιρέσεις¹¹³ η ένταξη των παιδιών σε σχέση με την ελληνική κοινωνία είναι εξωτερική, με την έννοια ότι η δράση των νεολαίων με μεταναστευτικό υπόβαθρο ερμηνεύεται στις περισσότερες περιπτώσεις μέσα από το πρίσμα της οργής ή της εξαθλίωσης όπως συμβαίνει με τους γονείς τους. Ετσι, σε συνέχεια της παραπάνω θεώρησης σημειώθηκε στον λόγο των μέσων η συμμετοχή των νέων παιδιών μεταναστών στο πλιάτσικο ως ανησυχητικό ή νέο φαινόμενο¹¹⁴.
2. Με αφορμή τα γεγονότα, ανακινήθηκαν στον τύπο, και ιδιαίτερα στην *Αυγή*, *Ριζοσπάστη*, *Ελευθεροτυπία*, οι θεσμικές εκρεμότητες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των μεταναστών¹¹⁵. Σε αυτό το πλαίσιο είναι χαρακτηριστική η αναπαραγωγή της αντίληψης για το δίκαιο του αίματος που χαρακτηρίζει την ελληνική αντίληψη για την ιθαγένεια, ο προσδιορισμός της δεύτερης γενιάς ως αλλοδαπών και μεταναστών ταυτόχρονα. «Ο πόλεμος κρατάει από την οδό Σκουφά μέχρι την Ομόνοια και τη Λεωφόρο Συγγρού στο ύψος του Φιξ. Καίγονται πολυκατοικίες. Υπάρχουν σε όλους τους δρόμους ομάδες πιτσιρικάδων που δεν κινούνται οργανωμένα. Ανασυγκροτούνται και κατευθύνονται οπουδήποτε. Μεταξύ των πιτσιρικάδων υπάρχουν και πολλοί αλλοδαποί μετανάστες δεύτερης γενιάς»¹¹⁶.
3. Τέλος, μία διακριτή ομάδα δημοσιευμάτων, που αναφέρονται στους μετανάστες δεύτερης γενιάς, είναι εκείνα στα οποία γίνεται αναδρομή στα φαινόμενα «αστικής βίας», που έχουν κατά καιρούς εμφανιστεί σε πόλεις της Δυτικής Ευρώπης και των Η.Π.Α.¹¹⁷.

¹¹² Καθημερινή, 18-12

¹¹³ Αυγή, 14,28-12

¹¹⁴ Καθημερινή, 14-12, Ριζοσπάστης, 14-12

¹¹⁵ Ελευθεροτυπία, 22-12

¹¹⁶ Ελευθεροτυπία, 9-12

¹¹⁷ Ενδεικτικά, Αυγή, 12,14-12

4.3 Μετανάστες και διαδίκτυο

Η αναζήτηση blog στο διαδίκτυο που να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα και να προβάλλουν την μεταναστευτική τους ταυτότητα κατέληξε σε πέντε διαδικτυακούς τόπους. Οι δύο από αυτούς ανήκουν σε συλλογικότητες, το steki-am.blogspot.com και το wehaveonedream.blogspot.com, ενώ τα υπόλοιπα τρία, odromos.wordpress.com, imerologiomiasxenis.blogspot.com και gazikarllani.blogspot.com, ανήκουν σε αλβανούς μετανάστες που αρθρογραφούν σε ελληνικές, αλβανικές εφημερίδες ενώ παράλληλα διατηρούν εκπομπές στο ραδιόφωνο.

Η πρώτη παρατήρηση έχει να κάνει με τον ριζικά διαφορετικό λόγο που παράγεται από τα blog των συλλογικοτήτων σε αντίθεση με τον αντίστοιχο των δημοσιογράφων. Στην πρώτη περίπτωση, σε κείμενο που αναρτήθηκε στο στέκι αλβανών μεταναστών στις 15.12, μία εβδομάδα μετά την δολοφονία του δεκαπεντάχρονου και σε μία περίοδο που οι διαδηλώσεις και οι διαμαρτυρίες ήταν καθημερινό φαινόμενο, το φόρουμ σημειώνει για την δεύτερη γενιά μεταναστών:

Τα παιδιά των μεταναστών κινητοποιούνται μαζικά και δυναμικά κυρίως μέσα στα πλαίσια των σχολικών και φοιτητικών δράσεων ή μέσα από τις οργανώσεις της αριστεράς και άκρας αριστεράς. Είναι και το πιο ενταγμένο κομμάτι των μεταναστών, το πιο θαρραλέο. Δεν είναι σαν τους γονείς τους που ήρθαν με σκυμμένο το κεφάλι σαν να ζητιανεύανε ένα κομμάτι ψωμί. Είναι μέρος της ελληνικής κοινωνίας, καθώς δεν γνώρισαν άλλη. Δεν ζητιανεύουν κάτι, διεκδικούν δυναμικά να είναι ισότιμοι με τους έλληνες συμμαθητές τους. Ισότιμοι στα δικαιώματα, στο δρόμο, στα όνειρα. Σε αυτή την περίπτωση η ένταξη αναγνωρίζεται ως δεδομένη, καθώς δεν έχουν γνωρίσει άλλη κοινωνία εκτός της ελληνικής, ενώ τα αιτήματα που προβάλλονται καθώς και η θέση που αναγνωρίζουν στον εαυτό τους, στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας, δεν διαχωρίζονται από αυτά των ελλήνων συμμαθητών.

Στο σημείο αυτό, έχει ενδιαφέρον η αντίστιξη του παραπάνω κειμένου με την ανακοίνωση που εξέδωσε το φόρουμ μεταναστών¹¹⁸, όπου εκτός από την αναγνώριση των δικαιωμάτων των μεταναστών που επιδιώκει, προβάλλει τον αυτοπροσδιορισμό των μεταναστών ως ειρηνικών και φιλήσυχών πολιτών. Αντίθετα, στο κείμενο του blog των αλβανών μεταναστών (steki-am.blogspot.com), η πρώτη γενιά, οι γονείς των παιδιών των μεταναστών, χαρακτηρίζονται απαξιωτικά ότι ήρθαν με σκυμμένο το κεφάλι σαν να ζητιανεύανε ένα κομμάτι ψωμί. Με αυτή την έννοια, αν και το φόρουμ αλβανών

¹¹⁸ βλ. υποσημείωση 99

μεταναστών ανήκει και αυτοπροσδιορίζεται στην αριστερά, φαίνεται να επαληθεύει τις διαφορές ανάμεσα στην πρώτη και την δεύτερη γενία. Ωστόσο, υπάρχει μία αντινομία ανάμεσα στις διακηρύξεις που αναφέρθηκαν παραπάνω και στην συνέχεια του κειμένου, όπου αναφέρεται ότι : *Αυτές οι μέρες είναι για τους εκατοντάδες μετανάστες και πρόσφυγες δολοφονημένους στα σύνορα, στα τμήματα, στους χώρους εργασίας. Είναι για τους δολοφονημένους από μπάτσους ή αγανακτισμένους πολίτες. Είναι για τους δολοφονημένους επειδή πέρασαν τα σύνορα, επειδή δούλευαν σαν τα σκυλιά, επειδή δεν σκύψανε το κεφάλι, για το τίποτα. Είναι για τον Γκραμόζ Παλούσι, τον Λουάν Μπερντελίμα, τον Εντισόν Γιάχαϊ, τον Τόνου Ονούχα, τον Αμπντουρακίμ Ιντρίζ, τον Μοντασέρ Μοχάμεντ Ασράφ και τόσους άλλους που δεν ξεχάσαμε.*

Αυτές οι μέρες είναι για την καθημερινή αστυνομική βία που έχει μείνει αναπάντητη, απιμώρητη. Είναι για τον εξευτελισμό στα σύνορα, στα κέντρα αλλοδαπών που συνεχίζεται ακόμα. Είναι για τις κατάφωρες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων, τους μετανάστες και πρόσφυγες που είναι άδικο στις φυλακές, τη δικαιοσύνη που μας στερήθηκε. Ακόμα και τώρα, στις μέρες και νύχτες του ξεσηκωμού, οι μετανάστες πληρώνουν βαρύ τίμημα με επιθέσεις ακροδεξιών και μπάτσων, με απελάσεις και ποινές φυλάκισης που τα δικαστήρια μοιράζουν με χριστιανική αγάπη σε εμάς τους άπιστους.

Αυτές οι μέρες είναι για την εκμετάλλευση που συνεχίζεται αμείωτη για 18 χρόνια. Είναι για τους αγώνες που δεν ξεχάστηκαν στους κάμπους στο Βόλο, τα ολυμπιακά έργα, την Αμαλιάδα. Είναι για τον ιδρώτα και το αίμα των γονιών μας, για τη μαύρη εργασία, τα ατελείωτα ωράρια. Είναι για τα παράβολα, τα πρόστιμα, τα ένσημα που πληρώνουμε και δεν θα μας αναγνωριστούν ποτέ. Είναι για τα χαρτιά που θα κυνηγάμε μια ζωή σαν να είναι λαχείο.

Αυτές οι μέρες είναι για το τίμημα που πληρώνουμε απλά για να υπάρχουμε, να αναπνέουμε. Είναι για όσες φορές σφίξαμε τα δόντια, για τις προσβολές που ανεχτήκαμε, τις ήττες που χρεωθήκαμε. Είναι για όσες φορές δεν αντιδράσαμε ενώ είχαμε όλους τους λόγους του κόσμου. Είναι για όσες φορές αντιδράσαμε και ήμασταν μόνοι γιατί ο θάνατος και η οργή μας δεν χωράγανε σε σχήματα, δεν έφερναν ψήφους, δεν πουλούσαν στα δελτία των 8.

Αυτές οι μέρες είναι όλων των περιθωριακών, των αποκλεισμένων, των ανθρώπων με τα δύσκολα ονόματα και τις άγνωστες ιστορίες. Είναι για όσους πεθαίνουν καθημερινά στο Αιγαίο και στον Έβρο, για όσους δολοφονούνται στα σύνορα ή στην Πέτρου Ράλλη, είναι των τσιγγάνων στο Ζεφύρι, των ναρκομανών στα Εξάρχεια. Αυτές οι μέρες είναι των παιδιών της Μεσολογγίου, των ανένταχτων, των ανεξέλεγκτων μαθητών. Χάρης στον Αλέξη αυτές οι μέρες είναι όλων μας. Η αντινομία έχει να κάνει με το ότι παρά την

αναγνώριση της ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία και νεολαία, η βάση πάνω στην οποία νομιμοποιείται η δράση τους, παραμπέμπει μόνο σε μεταναστευτικά ζητήματα ενώ λείπει κάθε περαιτέρω αναφορά σε συγκεκριμένη αναγνώριση δικαιωμάτων ή ζητημάτων που προκύπτουν στην ελληνική κοινωνία και παιδεία.

Στα υπόλοιπα μεταναστευτικά blog οι διαφορές με το στέκι αλβανών μεταναστών είναι εμφανείς και ο λόγος τους για τα γεγονότα τέμνεται σε αρκετά σημεία με τον κυρίαρχο λόγο που προβλήθηκε κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Το ημερολόγιο μιας ξένης δεν έχει αναρτήσεις που να παραπέμπουν στα γεγονότα με άμεσο τρόπο, ωστόσο η συντάκτρια του έχει σχολιάσει θετικά ένα κείμενο του Καπλανί (βλ. παρακάτω). Πιο συγκεκριμένα το blog του Καπλανί έχει δύο αναρτήσεις κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου με τίτλους, *Γράμμα*¹¹⁹ και «*Είμαι ένα γουρούνι...*»¹²⁰. Κοινό επιχείρημα και στόχος των δύο κειμένων είναι η κριτική οπτική απέναντι στις πρακτικές και τα συναισθήματα που χαρακτήρισαν τις διαμαρτυρίες. Στην πρώτη περίπτωση αμφισβητείται η πρακτική των καταλήψεων που επέλεξαν οι μαθητές ενάντια στην οποία προτείνει μία ηθικοπλαστική και αφαιρετική παραπομπή στην αξία της παιδείας και της καλλιέργειας: *Να προσθέσω μια παράκληση: αγαπητά παιδιά μην κάνετε καταλήψεις. Θα είστε δέκα καταληψίες στο σχολείο και οι υπόλοιποι στα σπίτια τους, στη μοναξιά τους, για να δουν ξανά πολύ τηλεόραση, όπως ο Πρωθυπουργός... Και μη πάρετε τίποτα για δεδομένο. Να σας πω π.χ. μια "λεπτομέρεια." Δεν παχύναμε μόνο εμείς. Εσείς είστε πιο παχείς από μας, πιο παχείς από τους γονείς σας. Κατέχετε τη πρώτη θέση για παχυσαρκία στην Ευρώπη ενώ έχετε τα χειρότερα σχολεία. Καλέστε τους διανοούμενους στα σχολεία σας για να συζητήσετε. Ποιους διανοούμενους θα μου πείτε; Τουλάχιστον αυτούς που δεν είναι απασχολημένοι, τρέχοντας στα κανάλια και στα ραδιόφωνα, για να σχολιάσουν τα γεγονότα. Συζητήστε με τους καθηγητές σας. Τουλάχιστον όσους έχουν διάθεση για συζήτηση. Οι υπόλοιποι ας πάνε στο διάβολο (με το συμπάθιο), γιατί δεν δικαιούνται τον τίτλο καθηγητές και εκπαιδευτικοί όσοι δεν συζητούν με τα παιδιά αυτές τις μέρες. Καλέστε τους καλλιτέχνες. Σε τελευταία ανάλυση ας μάθουν ότι δεν τραγουδάμε μόνο για τον Οτσαλάν σε αυτή την χώρα. Μη κάνετε καταλήψεις. Μην κλείσετε τα σχολεία. Μάθετε να μην είστε ψευτοεπαναστάτες και ψευτοδιαμαρτυρόμενοι. Δεν φοβούνται τις καταλήψεις σας. Δεν φοβούνται τις κουκούλες, τις πέτρες, τις βρισιές σας. Φοβούνται την σκέψη σας...*

Στο ίδιο μοτίβο κινείται και το δεύτερο κείμενο, το οποίο έχει τη μορφή μιας παραβολής για το γουρούνι (sic), όπου το επιχείρημα στρέφεται ενάντια στην εξουσία των

¹¹⁹ 15-12

¹²⁰ 25-12

αντιεξουσιαστών: *Κατά βάθος, την εξουσία τιμάτε και λαχταράτε όλοι σας. Ειδικά όσοι το παίζετε επαναστάτες. Γι' αυτό από την πονεμένη, πολυτάραχη ιστορία μας, εμείς τα γουρούνια μάθαμε να είμαστε καχύποπτοι με την εξουσία των εξουσιαστών. Και ακόμα πιο καχύποπτοι με την εξουσία των αντιεξουσιαστών. Καλά Χριστούγεννα, λοιπόν...».*

Τέλος, στο blog ο δρόμος, όπου υπάρχουν εκτενείς αναφορές στα γεγονότα του Δεκεμβρίου, παρατηρείται μία παράλληλη προβληματική ως προς την αποτίμηση τους. Ειδικότερα για τους μετανάστες, στους οποίους ο διαχειριστής του blog εντάσσει τον εαυτό του, υπάρχει μία αμφίσημη οπτική. Σε ένα πρώτο στάδιο, σχολιάζεται η συμμετοχή των μεταναστών/αλλοδαπών στο πλιάτσικο, η οποία δικαιολογείται ως ένα βαθμό καθώς, αφενώς οι μετανάστες είναι το δέκα τοις εκατό του πληθυσμού και αφετέρου συμμετείχαν και Έλληνες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γενικότερο λεξιλόγιο, επιχειρήματα και ιστορικές αναδρομές που κάνει ο συγγραφέας στις αναρτήσεις του. Έτσι κάνει λόγο για *την Ελλάδα μας*, θεωρεί τους μετανάστες ότι είναι *φιλοξενούμενοι στην χώρα που γέννησε την Δημοκρατία*. Είναι προφανές ότι οι παραπάνω παρατηρήσεις αναπαράγουν ορισμένα από τα πιο σκληρά στερεότυπα που χαρακτηρίζουν τον ελληνικό εθνικισμό καθώς και την θέση των μεταναστών ως φιλοξενούμενοι. Έτσι δεν ξενίζει ιδιαίτερα η έκκληση του προς τον πρέσβη της Αλβανίας να ζητήσει συγνώμη για το πλιάτσικο στο οποίο συμμετείχαν αλβανοί.

Σε αυτό το πλαίσιο ο λόγος των μεταναστών που προβλήθηκε στο διαδίκτυο διακρίνεται ανάμεσα στον μαχητικό και έντονα διεκδικητικό, λόγω των συλλογικοτήτων, σε αντίθεση με τον λόγο μεμονομένων, αλλά ενταγμένων σε μία συγκεκριμένη κοινωνική θέση, δημοσιογράφων. Οι τελευταίοι χρησιμοποιούν επιχειρήματα και αποτιμήσεις των γεγονότων του Δεκεμβρίου που βρίσκονται πολύ κοντά με τον λόγο που αναπτύχθηκε στην Καθημερινή, Απογευματινή και λιγότερο στα Νέα και στην Ελευθεροτυπία. Ωστόσο, λόγω του περιορισμένου αριθμητικά δείγματος η γενίκευση αυτών των συμπερασμάτων απαιτεί περαιτέρω επεξεργασία και έρευνα.

Η ΑΚΡΟΔΕΞΙΑ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Η χαρτογράφηση των ακροδεξιών blog ανέδειξε τον συνεκτικό χαρακτήρα και την αλληλεπίδραση που υπάρχει στα blog αυτού του χώρου. Ήδη την περίοδο πριν τον Δεκέμβριο και ειδικά με αφορμή τις συγκρούσεις που ξέσπασαν σε δρόμους γύρω από την Ομόνοια, μεταξύ αφρικανών προσφύγων και μεταναστών, είχε ξεκινήσει μία έντονη

δραστηριοποίηση στους σχετικούς διαδικτυακούς τόπους. Η περίοδος του Δεκεμβρίου υπήρξε καταλυτική καθώς μπόρεσαν να αναδείξουν και να στοχοποιήσουν τόσο την αριστερά μέσω των κουκουλοφόρων και των καταστροφών που δημιούργησαν όσο και τους μετανάστες/αλλοδαπούς κατ'αρχάς με το πλιάτσικο. Έχει κάποιο ενδιαφέρον ότι η εμφάνιση των μεταναστών/αλλοδαπών στον λόγο των υπό μελέτη blog έγινε μετά από τέσσερις-πέντε ημέρες¹²¹. Οι θεματικές που αναδείχθηκαν από την προεπισκόπηση των αναρτήσεων μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη, έχει να κάνει με την αναφορά στην εθνικότητα των μεταναστών η οποία τονίζεται σε κάθε ευκαιρία, αντίθετα με τον έντυπο τύπο όπου οι αναφορές στην εθνικότητα ήταν περιορισμένες. Εκτός από τους αλβανούς που αποτελούν προνομιακό στόχο παρατηρείται μετατόπιση του στερεότυπου προς μετανάστες και πρόσφυγες από χώρες της Αφρικής και της Ασίας.

Παράλληλα, η μετατόπιση αυτή συνεπάγεται και μετασχηματισμό στα προβλήματα που προκαλούν οι μετανάστες. Έτσι μαζί με την εγκληματικότητα η οποία αποτελεί σταθερά στον λόγο της ακροδεξιότητας εμφανίζονται και νέες απειλές όπως λ.χ μεταδοτικές ασθένειες. Η σχετική συζήτηση επεκτείνει τα επιχειρήματα που είχαν προβληθεί την περίοδο πριν τον Δεκέμβριο. Ταυτόχρονα, η στοχοποίηση των μεταναστών ως προς την εγκληματικότητα αναπαράγεται και καλύπτει εξίσου τις νεότερες μεταναστευτικές εισροές.

Ωστόσο ο βασικός τρόπος, με τον οποίο αρθρώθηκαν οι μετανάστες/αλλοδαποί στον λόγο των ακροδεξιών blog, ήταν η απειλή που αποτελούν για την δημόσια τάξη και ασφάλεια, όχι μόνο στην βάση της εγκληματικότητας αλλά και στην βάση του ότι εντάσσονται ή μπορούν να ενταχθούν σε τρομοκρατικές ομάδες με ξένα κίνητρα με στόχο την αποσταθεροποίηση της χώρας¹²². *«Ότι τα τελευταία δραματικά γεγονότα λειτούργησαν και χρησιμοποιήθηκαν ως αφορμή για να ξεδιπλωθεί ένα ολόκληρο σχέδιο αποσταθεροποίησης σε βάρος της χώρας μας, υποκινούμενο από εγχώρια και εξωχώρια κέντρα, εδραιώνεται ως πεποίθηση τώρα που σιγά-σιγά ο κουρνιαχτός καταλαγιάζει (;) και είναι δυνατή μια σχετικά πιο ψύχραιμη αποτίμηση των «ημερών που συγκλόνισαν την Ελλάδα». Από κει και πέρα όμως η εκμετάλλευση και αξιοποίηση αυτής της «έκρηξης» πήρε διαστάσεις εξόφθαλμα αποσταθεροποιητικές, για όσους θέλουν να βλέπουν και την επιφάνεια, αλλά και την ουσία των πραγμάτων, για όσους θαρραλέα δεν εξωραΐζουν φαινόμενα τυφλής βίας, καταστροφών, πλιάτσικου, χάους.*

Για όσους δεν χαϊδεύουν τα αυτιά των κουκουλοφόρων, όπως εύστοχα επεσήμανε η γενική γραμματέας της Κ.Ε. του ΚΚΕ Αλέκα Παπαρήγα, αλλά διαχωρίζουν τους –πράγματι– κοινωνικούς και ταξικούς αγώνες απ' την «ιδεολογία της λεηλασίας και του χάους» και την

¹²¹ βλ. *hellas orthodoxy, greek alert* και *anti-metanasteysi*

¹²² *hellas revenge* 14–12, *xyshaygh*

τυφλή και αλόγιστη βία που τελικά στρέφεται εναντίον εκείνων που υποτίθεται ότι θέλει να προστατίσει! Για όσους θέλουν να πληροφορηθούν:- Τι πράγματι κρύβεται πίσω απ' την «εξέγερση», ιδίως απ' τη στιγμή που τη θέση των άδοξα διαμαρτυρόμενων μαθητών πήραν οι κουκουλοφόροι εγχώριοι και «διεθνείς»; - Ποιοι και γιατί επιδίωξαν τη δημιουργία και -στη συνέχεια- την αξιοποίηση μιας εικόνας πανελλαδικού μπάχαλου, διάλυσης των πάντων, παντελούς απουσίας κράτους;- Πώς μέσα σε ελάχιστη ώρα η φωτιά απλώθηκε σε όλη την Ελλάδα; Μπορεί μεν μέσω του internet και γενικά της ταχύτητας της ροής της πληροφόρησης κάτι τέτοιο να φαίνεται λογικό. Ωστόσο αυτό που δεν είναι λογικό είναι η... ετοιμότητα κάποιων «κεντρικών» προσώπων σε όλες τις μεγάλες πόλεις, που είχε ως αποτέλεσμα σε ελάχιστο χρόνο να καίγεται το σύμπαν. Λες και ήταν αναμενόμενες οι δραματικές εξελίξεις[...] έβαλαν μπροστά το σχέδιο τους, έκαναν μια πρόβα, για την αποσταθεροποίηση της χώρα μας. Συνοδοιπόρους τους είχαν τους «φιλήσυχους» και για την οικονομία μας «αναγκαίους» κατά τον υπουργό κ. Παυλόπουλο, λαθρομετανάστες. Η πέμπτη φάλαγγα έδρασε με τρόπο οργανωμένο πράγμα που υποδηλώνει ότι το σχέδιο ήταν καταστρωμένο από μοχθηρά μυαλά. Μπορείτε να φανταστείτε τι μπορεί να γίνει αν αυτές οι ταραχές ξεσπάσουν όταν θα υπάρξει και μια κρίση με έναν εξωτερικό εχθρό?¹²³.

Οι αυτοαποκαλούμενοι "αντιεξουσιαστές" και "επαναστατές" τρέφουν απίστευτο μισος για τη γιορτή των Χριστουγεννιών και τον Χριστιανισμό γενικότερα:καθολου περιεργο,αφου ειναι ειτε αθεοι,ειτε αντιχριστιανοι ειτε αλλοδαποι φανατικοι μουσουλμανοι,ινδουιστες κλπ.Εξαλλου,οι καθοδηγητες τους (λεγε με Αλαβανο),εχουν εκφρασει επανειλημμενως μειωτικα για την Ορθοδοξια,οπως φυσικα και για την Ελλαδα¹²⁴.

Σε αυτό το πλαίσιο οι συζητήσεις που έλαβαν χώρα στα ακροδεξιά blog ξεφεύγουν από τις στερεοτυπικές έως τότε αναπαραστάσεις των μεταναστών με την στοχοποίηση των αλβανών ως κακοποιών και εμπλουτίζουν την ανάλυση τους με ζητήματα που τέθηκαν στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος μετά την 11η Σεπτεμβρίου και την ακόλουθη ισλαμοφοβία. Η διάσταση αυτή εμφανίστηκε στο χώρο της ακροδεξιάς μόνο, κατά την διάρκεια της περιόδου του Δεκεμβρίου, ωστόσο φαίνεται να διαχύθηκαν ορισμένες διαστάσεις της στον ευρύτερο δημόσιο λόγο τον Μάιο του 2009, στην διάρκεια διαδηλώσεων μουσουλμάνων στην Αθήνα μετά από την προσβολή του κορανίου από έλληνες αστυνομικούς.

¹²³ *hellenic revenge*, 16-12

¹²⁴ *hellas orthodoxy*, 19-12

Αναρχικός χώρος

Αντίθετα με τα blog της ακροδεξιάς και τα μεταναστευτικά, ο χώρος των αντιεξουσιαστικών blog δεν στάθηκε δυνατό να ανασυγκροτηθεί ικανοποιητικά¹²⁵. Εκτός από την διάσπαση του χώρου σε πλήθος συλλογικοτήτων, κινήσεων πολιτών, καταληψιών κ.α, στην διάρκεια του Δεκεμβρίου πολλαπλασιάστηκαν τα σημεία εκφοράς λόγου στο διαδίκτυο καθώς πλάι στα παραδοσιακά blog εμφανίστηκε ένας μεγάλος αριθμός νέων με αφορμή και αναφορά στα γεγονότα. Επιπλέον, το διαδίκτυο, ειδικά στην περίπτωση των αντιεξουσιαστικών blog, χρησιμοποιήθηκε ως εναλλακτικός πόλος ενημέρωσης σε σχέση με τα παραδοσιακά μέσα και ειδικά την τηλεόραση. Έτσι, εκτός από κείμενα, κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου αναρτήθηκαν πλήθος από εικόνες και video είτε ως μέρος της πρακτικής που χαρακτηρίζει την λειτουργία των blog είτε στα πλαίσια της εναλλακτικής ενημερωτικής διάστασης που αναδείχθηκε στην διάρκεια των γεγονότων.

Ένα σημαντικό τμήμα των αναρτήσεων που εντοπίστηκαν και που έχουν αντικείμενομετανάστες/αλλοδαπούς παραπέμπουν στην ρήξη που αναφέρθηκε παραπάνω σε σχέση με τα παραδοσιακά ΜΜΕ. Όπως αναφέρθηκε, ο έντυπος τύπος, παρά τις επιμέρους διαφορές, ανέδειξε σε κεντρικό ζήτημα την συμμετοχή των μεταναστών στο πλιάτσικο και τις λεηλασίες καταστημάτων ως απόρροια σε ένα βαθμό τις στενής σχέσης ανάμεσα στις επίσημες πηγές και τους δημοσιογράφους. Στο διαδίκτυο αντίθετα, η παραπάνω πρακτική επικρίθηκε και έγινε προσπάθεια για την υπέρβαση των περιορισμών που απορρέουν από τις καθεστωτικές πηγές των παραδοσιακών μέσων¹²⁶. Έτσι, η συμμετοχή των μεταναστών στο πλιάτσικο αμβλύθηκε¹²⁷ καθώς τονίστηκε η άκριτη αναπαραγωγή από τον κυρίαρχο λόγο των ΜΜΕ, των αστυνομικών πηγών και πρακτικών: Επιπλέον τονίστηκε η συμμετοχή μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς στις αποδεκτές μορφές συλλογικής δράσης, όπως πορείες και συγκεντρώσεις¹²⁸.

¹²⁵ Για λεπτομέρειες σχετικά με την έρευνα στο διαδίκτυο βλ. το παράρτημα

¹²⁶ Τσιμιτακης Μ. Εξέγερση και Διαδίκτυο. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ 103, σελ. 29-33. Ενδεικτικά athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=933890

¹²⁷ Για το ρατσιστικό πλιάτσικο: τι ωραίοι τίτλοι: "Έλληνες έσπαγαν, αλλοδαποί έκλεβαν". *Καταμερισμός εργασιών. Ας μην πάμε μακριά. Στη φωτογραφία βλέπουμε πως περιγράφεται η ίδια πράξη μετά τον τυφώνα Κατρίνα για τον έγχρωμο "που έχει λεηλατήσει" και για τους λευκούς "που απλά επιβιώνουν βρίσκοντας τροφή". Καθώς έβλεπα ένα ρεπορτάζ δεν πίστευα στα μάτια μου. Μία κοπέλα έγδυσε μία κούκλα βιτρίνας και διάλεγε τι της έκανε. Τα υπόλοιπα τα πέταγε μέσα. Ο ρεπόρτερ: "Οι περαστικοί διαφύλαξαν τα εμπορεύματα από τις λεηλασίες". Τέτοια αλληλεγγύη!* blogs.sch.gr/tgiakoum, 14-12

¹²⁸ katalipsiasoee.blogspot.com/2008/12/2012.html, 20-12

Η τάση αυτή δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την γενικότερη ανάπτυξη έμπρακτης αλληλεγγύης στους προαχθέντες και συλληφθέντες που χαρακτήρισε τον σχετικό χώρο, η οποία έλαβε την μορφή της διακίνησης στα σχετικά blog πληροφοριών για τα δικαιώματα των διαδηλωτών, όσο και της δημιουργίας υποστηρικτικών δομών (δικηγόροι) στους σχετικούς διαδικτυακούς τόπους: *Παράλληλα, έχει συγκροτηθεί ένα Δίκτυο Πανελλαδικής Αλληλεγγύης σε συλληφθέντες-είσες (γηγενείς και αλλοδαπούς). Όποιος διαδηλωτής –τρια γνωρίζει για συλλήψεις ή /και συλληφθέντες ανά την Ελλάδα, ας καλέσει (ή ας προωθήσει σε λίστες) τα τηλέφωνα [...] ¹²⁹*. Επίσης τονίζονται και οι ιδιαίτερες συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες κατά την επαφή τους με την δικαστική εξουσία και ιδιαίτερα την απουσία μεταφραστών: *50 μετανάστες που συνελήφθησαν το πρώτο τριήμερο της εξέγερσης σίγουρα καταδικάστηκαν σε 18μηνη φυλάκιση σε δίκες δίχως διερμηνείς [...] ¹³⁰*. *Επίσης: Οι συλλήψεις πολλών μεταναστών για κλοπές κατά τις λεηλασίες, δόθηκαν με μεγάλη έμφαση από τα μμε για να δυσφημιστεί το κίνημα. Αλλά και αυτές ακόμα οι συλλήψεις είναι στο σύνολό τους αποτέλεσμα της ρατσιστικής συμπεριφοράς της αστυνομίας, της δικαστικής αυθαιρεσίας και της αδυναμίας μέχρι στιγμής ενός δυναμικού κινήματος αλληλεγγύης . Μόνο χθες στην Αθήνα δικάστηκαν με τη διαδικασία του αυτοφώρου πάνω από 50 μετανάστες με ασήμαντες κατηγορίες (κλοπή ενός κινητού, κλοπή ενός φορτιστή ! κλπ.) και καταδικάστηκαν με ταρίφα 18 μήνες φυλάκιση ¹³¹*.

Ένα ακόμα σημείο που χαρακτήρισε τον εναλλακτικό ενημερωτικό ρόλο του σχετικού χώρου ήταν η προβολή άτυπων μορφών κοινωνικής αντίδρασης σε βάρος των μεταναστών: *Πέρα από την πλάκα, η κατάσταση όσο πάει κι αγριεύει. Ήδη ακούγεται ότι οι Χρυσαιγίτες άρχισαν να βγαίνουν βόλτες για να “σώσουν” την πατρίδα (μαχαιρώνοντας μετανάστες κι αναρχικούς) ¹³²*.

Ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος των αναρτήσεων και των κειμένων που διακινήθηκαν ήταν ερμηνευτικές απόπειρες για την εξέγερση καθώς και πολιτικά προγράμματα για την συνέχεια. Το περιεχόμενο τους βέβαια δεν ήταν ενιαίο, αλλά εκτεινόταν σε ένα ευρύ φάσμα ιδεολογικών και πολιτικών αναφορών: *[...] αναρχισμός και ρομαντικός αντικαπιταλισμός και σιτουασιοναλισμός και ιδεολογία της ‘αυτόνομης ζώνης’ και αντιπαγκοσμιοποίηση και αδιέξοδος καταστροφικός χουλιγκανισμός και πολλά άλλα που*

¹²⁹ hniokos.blogspot.com, 14-12. Αναρτήσεις για την εξέλιξη των συλλήψεων σε διάφορες πόλεις είχαν αρκετοί διαδικτυακοί τόποι. Ενδεικτικά anixtilsvos2008, katalipsiasoee.

¹³⁰ katalipsixolistheatrou.blogspot.com/2008/12/blog-post_21.html, 21-12

¹³¹ katalipsixolistheatrou.blogspot.com/2008/12/blog-post_12.html, 12-12 και prosfigi.blogspot.com/2008_12_01_archive.html, 28-12

¹³² katalipsiasoee.blogspot.com/2008/12/blog-post_2910.html, 23-12

συνέχεια διαφεύγουν¹³³. Από την άλλη, οι ιδεολογικές διαφορές οι οποίες εκφράστηκαν και στις διαφορετικές απόπειρες για την οργάνωση μορφών συλλογικής δράσης, είχαν ένα κοινό σημείο αναφοράς ενάντια στο οποίο συντάχθηκαν: την αστυνομία και γενικότερα τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους. Σε αυτό το πλαίσιο οι μετανάστες/αλλοδαποί ήταν προνομιακά αντικείμενα του λόγου που στοχοποιούσε τις αστυνομικές και δικαστικές αυθαιρεσίες, όχι μόνο κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου αλλά διαχρονικά: *Ο φυσικός αυτουργός μπορεί να ήταν ο μπάτσος, όμως το χέρι του οπλίστηκε από αυτούς που χρόνια τώρα εκμεταλλεύονται και καθοδηγούν την κοινωνία. Οι ηθικοί αυτουργοί είναι αυτοί που δημιουργήσαν αυτό το κράτος και κατά καιρούς δολοφονούν και χτυπούν. Καλτεζάς, Τεμπονέρας, κύπριος, Γρηγορόπουλος, μετανάστες, πορείες (...). Βάζουν κάμερες, μας παρακολουθούν. Δημιουργούν την δημοκρατία-τρομοκρατία όπως ακριβώς την φαντάζονται*¹³⁴.

Εκτός όμως από την αστυνομία, στον λόγο που προβλήθηκε από τα αντιεξουσιαστικά blog, οι μετανάστες αναδείχθηκαν σε διακριτό υποκείμενο των γεγονότων. Μια κοινή διάσταση ήταν η αναμενόμενη σε ένα βαθμό επίκληση των μεταναστών μαζί με άλλα κοινωνικά υποκείμενα στα πλαίσια διάφορων ανακοινώσεων για πορείες, συγκεντρώσεις κ.λπ: *Κάλεσμα σε Συγκέντρωση από Πρωτοβουλία Κατοίκων Γκύζη-Πολυγώνου. Κάλεσμα της Πρωτοβουλίας Κατοίκων Γκύζη-Πολυγώνου σε Συγκέντρωση – Διαμαρτυρία το Σάββατο 20 Δεκεμβρίου (12 μ.)στην Πλ. Γκύζη (παιδική χαρά)ΝΤΟΠΙΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ,ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ – ΑΝΕΡΓΟΙ - ΝΕΟΙ ΟΛΟΙ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ,ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΒΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ. Ο θάνατος του Αλέξη Γρηγορόπουλου δεν ήταν ένα ατυχές γεγονός. Ένα μεμονωμένο περιστατικό..... Ήταν μία εν' ψυχρώ δολοφονία από αστυνομικούς – «ράμπτο», που αποκάλυψε, μπροστά στα μάτια όλης της κοινωνίας, την πιο βάρβαρη και φονική πλευρά της κυρίαρχης πολιτικής. Ήταν άμεσο αποτέλεσμα, της πολιτικής η οποία στην προσπάθειά της να επιβληθεί έναντι των κοινωνικών αντιστάσεων που αναπτύσσονται (εκπαίδευση, ασφαλιστικό, υγεία, περιβάλλον, μεταναστευτική πολιτική κ.ά) γίνεται ολοένα και πιο κατασταλτική*¹³⁵.

¹³³ Συλλογικό, «Η 'άτακτη' σκέψη ως γνωστική πρόκληση, ή, η απόπειρα κατανόησης έναντι του αποτροπιασμού και της εξιδανίκευσης». *Σύγχρονα Θέματα*, τχ 103, σελ 7.

¹³⁴ *blog.stigalaria*, 9-12. Επίσης: [...]για τη στυγνή βία προς τους μετανάστες και τον εγκλεισμό τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης[...]. *anixtilsvos2008.blogspot.com/2008/12/blog-post_7075.html*, 26-12,

¹³⁵ *zdang.blogspot*, 18-12. Επίσης: *Η συμφωνία της Βάρκιζας έσπασε. Έχουμε ξανά εμφύλιο. Οι νεολαίοι, οι εκμεταλλεζόμενοι, οι αποκλεισμένοι, οι μετανάστες, οι αμετανόητοι ρομαντικοί και διασαλευτές της Τάξης...Απέναντι στους γδάρτες ονείρων, τους ανθρωποδιοικητές, τα πολιτικά και οικονομικά αφεντικά, τους μπάτσους, τους δικαστές,*

Επιπλέον, σε ένα σημαντικό μέρος των αναρτήσεων του χώρου οι μετανάστες αποκτούν συγκεκριμένη κοινωνική ταυτότητα καθώς αναγνωρίζονται ως βασικό τμήμα της εργατικής τάξης: [...] *πώς εκμεταλλεόμενοι την διάλυση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού και των χιλιάδων προσφύγων και μεταναστών, που με το αίμα τους και των ιδρώτα τους, ζήσαμε την ένδοξη ολυμπιάδα του 2004*¹³⁶. Ετσι, στον έντυπο τύπο οι αναπαραστάσεις που προβλήθηκαν παρά τις επιμέρους διαφορές, επικεντρώθηκαν στο μοτίβο του αποκλεισμού και του περιθωρίου αποφεύγοντας να το συνδέσουν με κρίσιμα οικονομικά και πολιτικά διακυβεύματα, ενώ αντίθετα στα αντιεξουσιαστικά blog τονίζεται η κοινωνική προέλευση και θέση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνική οργάνωση.

Επιχειρώντας μια σύνοψη, στον αντιεξουσιαστικό χώρο οι μετανάστες αρθρώθηκαν ως διακριτό κοινωνικό υποκείμενο το οποίο όμως αντλεί τους προσδιορισμούς του από την υφιστάμενη κοινωνική και πολιτική οργάνωση της ελληνικής κοινωνίας. Η αντίστιξη με τις αναπαραστάσεις των εξαθλιωμένων μεταναστών¹³⁷ που χαρακτήρισαν τον λόγο του έντυπου κυρίως τύπου είναι εμφανής, και συγκροτεί έναν ριζικά διαφορετικό προγραμματικό λόγο και πλαίσιο αναφοράς, ο οποίος όμως δεν κατάφερε να αποκτήσει ευρύτερα κοινωνικά ακροατήρια.

Συμπεράσματα: Μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία.

Στόχος του κειμένου ήταν να μελετήσει τις αναπαραστάσεις των μεταναστών που προβλήθηκαν κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Η προβληματική αυτή, εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο για τον λόγο περί μετανάστευσης και τους μετασχηματισμούς του, που έχουν προβληθεί στην ελληνική κοινωνία τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Οι συνέπειες που έχουν οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις του μεταναστευτικού φαινομένου και των μεταναστών δεν περιορίζονται μόνο στο επίπεδο των ιδεών αλλά εκτείνονται στο επίπεδο της

τους εισαγγελείς, τους δεσμοφύλακες, τους έμμισθους κονδυλοφόρους και τηλεοπτικούς προασπιστές του συστήματος.. katalipsiasoe.blogspot.com/2008/12/blog-post_5368.html, 24-12

¹³⁶ *anixtilsvos2008*, 18-12

¹³⁷ Βέβαια η ίδια θεματική εμφανίστηκε και σε αναρτήσεις του χώρου. Ενδεικτικά: *Η κοινή γνώμη ξέχασε τη χαρά της όταν οι 'Α/Α' απαλλοτριώνουν supermarket. Τώρα η δράση των απεγνωσμένων και εξαθλιωμένων μεταναστών που μαζεύονται σαν μυρμήγκια για λίγα 'αστικά αποφάγια' βαφτίζεται 'πλιάτσικο'.* Arxediamedia.blogspot.com/search?updated-max=2008-12-10T00,09-12.

καθημερινότητας καθώς οργανώνουν συλλογικά σχήματα πρόληψης, κατανόησης και αξιολόγησης του φαινομένου με απτές συνέπειες τόσο στην καθημερινή όσο και την επίσημη πρακτική. Η προβληματική εντάχθηκε στο ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο που συγκροτεί το επιχείρημα της κατασκευής. Η έμφαση δόθηκε στην διαδικασία της κατασκευής και στο άνισο και ιεραρχικό αποτέλεσμά της. Από την σκοπιά που ενδιαφέρει την εργασία, η κατασκευή της μετανάστευσης και των μεταναστών αναφέρεται στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες αναδεικνύονται στον δημόσιο λόγο τα σχετικά ζητήματα. Σε αυτή τη διαδικασία ο ρόλος των μέσων είναι καθοριστικός καθώς αποτελούν βασικούς φορείς που διαμεσολαβούν ανάμεσα στα άτομα και την πραγματικότητα· επιπλέον, οι μετανάστες στερούμενοι πολιτικών δικαιωμάτων δεν έχουν εκτός των άλλων, τις ίδιες δυνατότητες πρόσβασης στον δημόσιο λόγο, με αποτέλεσμα τα μέσα να αποτελούν κρίσιμους φορείς διαμόρφωσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Η εξέλιξη του λόγου περί μετανάστευσης στην ελληνική περίπτωση μπορεί να διακριθεί σε δυο φάσεις, ενώ από τα μέσα του 2008 φαίνεται να εισέρχεται σε μία νέα κατάσταση. Συνοπτικά, μετά την αρχική κινδυνολογία και την έμφαση που δόθηκε στο αρνητικό στερεότυπο του μετανάστη-εγκληματία με προνομιακό στόχο τους Αλβανούς κατά την δεκαετία του 1990, από το 2000 και ιδιαίτερα μετά τα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα παρατηρείται μια μεταστροφή στον δημόσιο λόγο με την επικράτηση ζητημάτων που παραπέμπουν σε θετικές διαστάσεις της μετανάστευσης, όπως, κοινωνική ένταξη, δικαιώματα και συμμετοχή. Ωστόσο, από τον Αύγουστο του 2008, η μετανάστευση και οι μετανάστες εντάχθηκαν εκ νέου ψηλά στην θεματολογία των μέσων με αφορμή τις συγκρούσεις αφρικανών μεταναστών στην περιοχή της πλατείας Ομόνοιας, της κατάληψης κτιρίων και της ακόλουθης αναπλαισίωσης σχετικών «προβληματικών καταστάσεων» σε περιοχές του κέντρου (Ομόνοια, Αγ Παντελεήμονας). Η ένταση αυτής της μεταστροφής εκφράστηκε στην εκ νέου ανάδειξη στον δημόσιο λόγο της διάκρισης νόμιμου-παράνομου που κορυφώθηκε στην προεκλογική περίοδο των ευρωεκλογών τον Ιούνιο του 2009.

Ο Δεκέμβριος που ξέσπασε στο μεσο αυτής της περιόδου αν και δεν είχε αφορμή ή κεντρικό υποκείμενο τους μετανάστες, σηματοδότησε μια περίοδο ριζικής κοινωνικής κρίσης και σύγκρουσης που εκφράστηκε τόσο στο πεδίο των υλικών διαστάσεων της (μορφές συλλογικής δράσης, υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, τρόποι οργάνωσης) όσο και στην σύγκρουση για την νοηματοδότηση των γεγονότων ή για τον ορισμό της κατάστασης. Στο τελευταίο σημείο εντοπίζεται ένα βασικό ερώτημα της προβληματικής που αναπτύσσεται στην εργασία. Στον βαθμό που οι κοινωνικές συγκρούσεις εκφράζονται παράλληλα και στο πεδίο των νοημάτων, το ερώτημα που προκύπτει έχει αντικείμενο τον

τρόπο με τον οποίο εντάχθηκαν οι μετανάστες στον λόγο που ενεργοποιήθηκε και αναπαράχθηκε κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου.

Στις επόμενες γραμμές θα επιχειρηθεί μία σύνοψη των ευρημάτων της έρευνας με βάση τα ερωτήματα που τέθηκαν στην εισαγωγή του κειμένου. Το πρώτο ζήτημα έχει να κάνει με το αν με αφορμή τον Δεκέμβριο εντοπίζονται σημάδια διάκρισης δε βάρος των νεότερων μεταναστευτικών εισροών. Εκτός από τα ακροδεξιά blog, όπου οι αναφορές στην εθνικότητα των νεοεισερχομένων από χώρες της Αφρικής και της Ασίας είναι συστηματική και στοχοποιούνται ρητά λόγω του μουσουλμανικού θρησκευματος, στα υπόλοιπα blog, καθώς και στις εφημερίδες, με λίγες εξαιρέσεις, απουσιάζουν αναφορές στην εθνικότητα και τον χρόνο άφιξης των νέων μεταναστών. Ωστόσο, η στοχοποίηση περιοχών του κέντρου, η όχι συστηματική αλλά πάντως παροδική εμφάνιση στο ειδησεογραφικό σκέλος των ΜΜΕ παραπομπών σε πακιστανούς που έκαναν πλιάτσικο, σε συνδυασμό με την γενικότερη προβληματική που έλαβε χώρα την περίοδο πριν τον Δεκέμβριο συνέτειναν στην εμπέδωση των προβλημάτων που δημιουργούν οι νέοι μετανάστες. Δεν είναι τυχαίο, ότι δυστυχώς, τα επιχειρήματα και οι απόψεις που διακινήθηκαν στα ακροδεξιά blog συγκρότησαν σε σημαντικό βαθμό το μετέπειτα πλαίσιο εντός του οποίου αρθρώθηκε ο λόγος περί μετανάστευσης.

Το δεύτερο ζήτημα είχε πεδίο αναφοράς την δεύτερη γενιά μεταναστών. Παρά το ότι η νεολαία ήταν το κύριο διακύβευμα του Δεκεμβρίου, και επίσης το μόνο νομιμοποιημένο, οι αναπαραστάσεις που προβλήθηκαν χαρακτηρίστηκαν από αντιφάσεις: από την μια οι νέοι με μεταναστευτικό υπόβαθρο πολιτογραφήθηκαν ως διακριτό υποκείμενο των συγκρούσεων, ενταγμένο στο ευρύτερο αποδεκτό σύνολο της νεολαίας. Από την άλλη σε ένα εξίσου σημαντικό μέρος των κειμένων, και αυτό αφορά τόσο τον τύπο όσο και το διαδίκτυο, η δράση τους διαμεσολαβήθηκε στο ίδιο ερμηνευτικό πλαίσιο με τους μετανάστες πρώτης γενιάς: εξαθλίωση, προβλήματα με την αστυνομία κ.λ.π, συντελώντας με αυτόν τον τρόπο στην εγκαθίδρυση μιας στερεοτυπικής με όρους συμπόνιας εικόνας των νέων με μεταναστευτικό υπόβαθρο¹³⁸.

Τέλος, η θέση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία αντιμετωπίστηκε ως εξωτερική καθώς η συμμετοχή τους ερμηνεύτηκε στην βάση του αποκλεισμού και της εξαθλίωσης ενώ στερήθηκε από οποιαδήποτε πολιτικά γνωρίσματα και κίνητρα. Αντίθετα

¹³⁸ Για τις προϋποθέσεις και συνέπειες του ετεροφιλικού προς τους μετανάστες λόγου βλ. Παύλου Μ., Παύλου Μ., «Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, σελ 60. Για την δεύτερη γενιά συγκεκριμένα Παυλου Μ., «Λόγος και πολιτικές για τους μετανάστες» στο Παύλου Μ., Σκουλαρίκη Α., (επιμ.), *Μετανάστες & μειονότητες*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009 σελ. 30-31

με τα υπόλοιπα υποκείμενα που έλαβαν χώρα στα γεγονότα όπου τους αναγνωρίστηκαν πολιτικές διαστάσεις καθώς η δράση τους στον ένα ή στον άλλο βαθμό αναλύθηκε και ερμηνεύτηκε μέσα από ποικίλους προσδιορισμούς όπως η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια που προκαλεί η οικονομική κρίση, οι συνέπειες από την κρίση του πολιτικού συστήματος, η ακύρωση των δυνατοτήτων κοινωνικής ανόδου, ή η απορύθμιση της αγοράς εργασίας. Από την άλλη, καθώς οι μετανάστες κινητοποιούνται ως υποκινούμενοι μόνο από χαμηλά ένστικτα επιβίωσης ή οργής, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που προβλήθηκαν συνέτειναν στην αναπαραγωγή της εικόνας μιας ενιαίας και συνεκτικής ομάδας που τοποθετείται στο περιθώριο ή εκτός της κοινωνίας. Επιπλέον η τάση αυτή ισχυροποιήθηκε από την σύνδεση που χαρακτηρίζει το σύνολο των κειμένων, ανάμεσα στους μετανάστες και την αστυνομία. Η τελευταία επανακαταλαμβάνει τον ρόλο του επίσημου διαμεσολαβητή ανάμεσα στην εξουσία και τους μετανάστες · η ορθολογικοποίηση της δράσης της μπορεί να συμβάλει και στην άμβλυση των αιτημάτων των μεταναστών στον βαθμό που η τελευταία είναι αποκλειστικά υπεύθυνη για τους μετανάστες ή για την ανάληψη δράσης από μέρους τους· αντίθετα, το εργασιακό καθεστώς και οι αντίστοιχες ρυθμίσεις δεν αποτελούν άξια ερμηνευτική παράμετρο στον λόγο περί μεταναστών που προβλήθηκε κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου.

Ωστόσο το ασαφές και πολύσημο κοινωνικό περιθώριο στο οποίο εντάχθηκαν συλλήβδην οι μετανάστες, απέκτησε συγκεκριμένο περιεχόμενο με τον γεωγραφικό προσδιορισμό του σε περιοχές του κέντρου της Αθήνας και με την πλαισίωση της σχετικής προβληματικής με εικόνες που παραπέμπουν σε γκέτο. Έτσι, ο λόγος περί μετανάστευσης αρθρώνεται σε ένα πλαίσιο που προκαταλαμβάνει σε σημαντικό βαθμό τα επιχειρήματα και τους όρους με τους οποίους διεξάγεται η σχετική συζήτηση καθώς η παρουσία μεταναστών σε περιοχές του κέντρου, αποκτά υψηλή τοπική αλλά και πανελλαδική, μέσω της διαμεσολάβησης των ΜΜΕ, ορατότητα, και σχετίζεται αφενός με εικόνες αστικής υποβάθμισης και εγκληματικότητας, ενώ αφετέρου διευκολύνει το πέρασμα σε θεωρήσεις ριζικής ασυμβατότητας ανάμεσα στους ντόπιους και τους μετανάστες λόγω πολιτισμικών ή θρησκευτικών διαφορών.

Κοινός τόπος των περισσότερων κειμένων που γράφτηκαν κατά την διάρκεια ή το χρονικό διάστημα μετά τον Δεκέμβριο ήταν η απορία για το τι σήμαινε εν τέλει ο Δεκέμβριος και ποιες θα είναι οι συνέπειες του. Ανεξάρτητα από το αν η αποτίμηση ήταν θετικά ή αρνητικά διακείμενη προς τα γεγονότα, το κρίσιμο ζήτημα υπήρξε όχι τόσο το πριν αλλά το μετά. Από την σκοπιά της εργασίας και των συγκεκριμένων ερωτημάτων που τέθηκαν, η απάντηση του κειμένου μπορεί να συμπυκνωθεί στον Δεκέμβριο ως την αφετηρία διαδικασιών που προσιδιάζουν σε μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Ο λόγος

για τους μετανάστες που προβλήθηκε διαμεσολάβησε την συμμετοχή τους μέσα από το πλιάτσικο, το περιθώριο και το γκέτο, προβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο μια συγκεκριμένη ανάγνωση των ζητημάτων που θέτει η μετανάστευση και κυρίως δημιουργώντας τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την ρύθμιση αυτών των θεμάτων. Έτσι προβάλλοντας το σχήμα στο κοντινό μέλλον μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η εμφάνιση στον δημόσιο λόγο της διάκρισης νόμιμου-παράνομου, οι επιχειρήσεις απομάκρυνσης μεταναστών από περιοχές του κέντρου των Αθηνών και της Πάτρας ή η τοποθέτηση νεοεισερχόμενων σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, άντλησαν και αντλούν επιχειρήματα έστω και άρρητα από εικόνες που παραπέμπουν στον Δεκέμβριο και τον τρόπο διαχείρισης του από τον κυρίαρχο λόγο.

Η παραπάνω παρατήρηση μπορεί να δώσει και μια απάντηση στην αδυναμία του λόγου της αλληλεγγύης προς τους μετανάστες να αποκτήσει πρόσβαση σε ευρύτερα κοινωνικά ακροατήρια. Η κατίσχυση στον λόγο περί μετανάστευσης του κοινωνικά προσδιορισμένου πλαισίου που συγκροτεί η λογική του γκέτο και του αποκλεισμού, προκαταλαμβάνει την συζήτηση και την μετατοπίζει σε ένα προνομιακό πεδίο για την ανάπτυξη ακροδεξιών και ξενοφοβικών επιχειρημάτων, έδαφος. Ο λόγος που στέκεται αλληλέγγυος στους μετανάστες δεν κατάφερε να αρθρώσει ένα εναλλακτικό πλαίσιο και εγκλωβίστηκε στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις που τέθηκαν με όρους «νόμου και τάξης». Με αφορμή το τελευταίο σημείο συγκρατούμε ως καταληκτική παρατήρηση σε σχέση με την αδυναμία μετατόπισης των όρων με τους οποίους αρθρώνονται τα σχετικά με την μετανάστευση ζητήματα, το επιχείρημα¹³⁹ ότι η έμφαση σε μια ατομοκεντρική και στενά σωματική εννοιολόγηση της ασφάλειας που με αφορμή τον Δεκέμβριο έχει αποκτήσει ευρύτερη κοινωνική νομιμοποίηση, αποτελεί κρίσιμο όρο που πρέπει να αρθεί· η μετατόπισει ως εκ τούτου, προϋποθέτει τόσο έναν εναλλακτικό προγραμματικό λόγο, που υπάρχει, όσο και την εκ νέου ανακατασκευή της έννοιας της ασφάλειας με κοινωνικούς και συλλογικούς όρους.

¹³⁹ Χριστοπουλος Δ., «Πρώτη φορά μας ξανασυμβαίνει»: Προσλήψεις για την ασφάλεια και τη μετανάστευση», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 107, 2009, σελ. 95-98

Παράρτημα: περιγραφή της έρευνας

Το εμπειρικό σκέλος της έρευνας διακρίθηκε σε δύο στάδια: την επιλογή του δείγματος και την επεξεργασία των δεδομένων. Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται η περιγραφή της έρευνας, με ιδιαίτερη αναφορά στην διαδικασία επιλογής του δείγματος στο διαδίκτυο.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Στον τύπο, η ανάλυση θα γίνει σε έξι καθημερινές εφημερίδες, πανελλαδικής κυκλοφορίας. Η επιλογή των συγκεκριμένων εντύπων έγινε με στόχο την αντιπροσώπευση των κυριότερων πολιτικών και ιδεολογικών λόγων που χαρακτηρίζουν τον ελληνικό τύπο. Σε αυτό το πλαίσιο η Αυγή και ο Ριζοσπάστης καλύπτουν την ανανεωτική και κομμουνιστική αριστερά, αντίστοιχα, τα Νέα και η Ελευθεροτυπία την κεντρόαριστερά, ενώ η Καθημερινή με την Απογευματινή το φάσμα της δεξιάς¹⁴⁰.

Η αναζήτηση των δημοσιευμάτων έγινε με τους όρους μετανάστες και αλλοδαποί, και για την αποδελτίωση χρησιμοποιήθηκαν οι μηχανές αναζήτησης των διαδικτυακών τόπων των εφημερίδων¹⁴¹. Η έρευνα καλύπτει την χρονική περίοδο 7 έως 31 Δεκεμβρίου.

Οι πίνακες 1 και 2 δείχνουν τα δημοσιεύματα που εντοπίστηκαν για τους όρους μετανάστες και αλλοδαποί αντίστοιχα. Στην πρώτη γραμμή καταγράφεται ο συνολικός αριθμός των δημοσιευμάτων, στην δεύτερη αυτά που σχετίζονται με τα γεγονότα του Δεκεμβρίου, ενώ στην τρίτη δημοσιεύματα που δεν παραπέμπουν στα γεγονότα αλλά η θεματική καλύπτει τους όρους της αναζήτησης δηλαδή μετανάστες-αλλοδαποί. Τέλος, στην τέταρτη γραμμή καταγράφεται ο αριθμός των δημοσιευμάτων που είναι εκτός πεδίου π.χ προκηρύξεις για προσλήψεις που στην αναζήτηση εμφανίζονται στα αποτελέσματα.

¹⁴⁰ Κατά τον σχεδιασμό της έρευνας, μία πρώτη σκέψη ήταν να περιληφθούν στο δείγμα των εφημερίδων και έντυπα της άκρας δεξιάς, όπως οι εφημερίδες Στόχος και Χρυσή Αυγή. Ωστόσο, καθώς οι διαδικτυακοί τόποι των αντίστοιχων εφημερίδων προσομοιάζουν περισσότερο με μπλογκ, αποφασίστηκε η ένταξη τους στο δείγμα του διαδικτύου.

¹⁴¹ Εκτός από την Απογευματινή, η ιστοσελίδα της οποίας δεν προσφέρει αυτήν την επιλογή. Έτσι η αναζήτηση έγινε στο αρχείο της εφημερίδας. Επιπλέον καθώς δεν υπήρχαν διαθέσιμα συγκεντρωτικά στοιχεία για τον αριθμό των δημοσιευμάτων, η σχετική στήλη παραμένει κενή.

Πίνακας 1

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	ΑΥΓΗ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	ΤΑ ΝΕΑ	ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ
ΣΥΝΟΛΟ-ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	141	54	84	85	54	
ΜΕΤ.-ΓΕΓΟΝΟΤΑ	51	39	42	36	33	
ΜΕΤ.-ΓΕΝΙΚΑ	41	11	23	21	7	
ΕΚΤΟΣ ΠΕΔΙΟΥ	31	3	13	19	13	

Πίνακας 2

ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	ΑΥΓΗ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	ΤΑ ΝΕΑ	ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ
ΣΥΝΟΛΟ-ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	35	41	26	31	14	
ΑΛΛ.-ΓΕΓΟΝΟΤΑ	9	4	19	10	8	
ΑΛΛ.-ΓΕΝΙΚΑ	18	2	3	13	5	
ΕΚΤΟΣ ΠΕΔΙΟΥ	1	35	-	8	1	

Σημείωση: οι αποκλίσεις που υπάρχουν στο άθροισμα των επιμέρους κατηγοριών σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των δημοσιευμάτων, ωφείλονται στο ότι ορισμένα δημοσιεύματα εμφανίζονται παραπάνω από μία φορά στα αποτελέσματα.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Στο διαδίκτυο, το βασικό ζήτημα που καθόρισε τον σχεδιασμό της έρευνας, και ιδιαίτερα την επιλογή του δείγματος, ήταν η έλλειψη ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων για τον υπό μελέτη πληθυσμό, δηλαδή για τα ελληνόφωνα blog. Πιο συγκεκριμένα, για λόγους που σχετίζονται με τα ιδιαίτερα τεχνικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά του διαδικτύου¹⁴², δεν ήταν δυνατός ο προσδιορισμός του συνολικού αριθμού του πληθυσμού. Δεν υπήρχε με άλλα λόγια ένας συγκεντρωτικός και εξαντλητικός κατάλογος όπου να καταγράφονται όλα τα ελληνόφωνα blog¹⁴³. Επιπλέον, σε σχέση με τον παραδοσιακό τύπο, δεν υπάρχει ένας αξιόπιστος και προσιτός τρόπος μέτρησης ποσοτικών χαρακτηριστικών, όπως λ.χ η κυκλοφορία των εφημερίδων¹⁴⁴. Εκτός από τις παραπάνω εγγενείς δυσκολίες που παρουσιάζει η εμπειρική έρευνα στο διαδίκτυο, υπήρξε ένα δεύτερο ζήτημα που καθόρισε τον σχεδιασμό της έρευνας: η απουσία εμπειρικών ερευνών για τα ελληνόφωνα blogs. Με την εξαίρεση ορισμένων δημοσιογραφικών προσεγγίσεων¹⁴⁵, η ελληνική βιβλιογραφία έχει αντιμετωπίσει τα blog αποσπασματικά, συνήθως με σημείο αναφοράς ορισμένες μορφές συλλογικής δράσης που κινητοποιήθηκαν διαμέσου του διαδικτύου¹⁴⁶. Ωστόσο λείπουν ευρύτερες προσπάθειες επεξεργασίας των ποιοτικών χαρακτηριστικών των ελληνόφωνων blogs και οι οποίες θα μπορούσαν υπό όρους να συμβάλλουν στην επιλογή του δείγματος.

¹⁴² Όπως σημειώνει ο Castells, βασικό γνώρισμα του διαδικτύου είναι ο ανοικτός χαρακτήρας τόσο των τεχνολογιών που σχετίζονται με αυτό, όσο και του τρόπου με τον οποίο έχει οργανωθεί. Castells M., *The Internet Galaxy. reflections on the Internet, Business, and Society*, Oxford University Press, 2001, σελ. 26 κ.ε

¹⁴³ Ειδικά για την περίπτωση των blog, το χαμηλό κόστος σε οικονομικούς και γνωστικούς πόρους που απαιτούνται για την κατασκευή και διαχείριση τους, έχει πολλαπλασιάσει τα σημεία εκφοράς λόγου στο διαδίκτυο

¹⁴⁴ Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν υπηρεσίες που προσφέρουν στοιχεία για την κατάταξη των blog (alexa.com, blogs-synch.gr κ), αλλά το μειονέκτημα είναι ότι η κατάταξη αφορά μόνο τα πρώτα 100 blog. Ειδικότερα, η θέση στην κατάταξη καθορίζεται από τον αριθμό των παραπομπών που γίνονται σε κάθε blog. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την περίοδο της έρευνας πάνω από το ένα πέμπτο της κατάταξης των ελληνικών blog από το blogs-synch.gr, εντάσσεται στον χώρο της εθνικιστικής δεξιάς.

¹⁴⁵ Η στήλη του Ιού της Ελευθεροτυπίας, έχει ασχοληθεί σε σειρά δημοσιευμάτων με τα πατριωτικά blog.

¹⁴⁶ Όπως στην περίπτωση της κινητοποίησης το 2007 με αφορμή τις πυρκαγιές στην Πάρνηθα που οργανώθηκαν από το διαδίκτυο.

Για την υπέρβαση των παραπάνω ζητημάτων, επιχειρήθηκε σε πρώτη φάση η χαρτογράφηση των σχετικών διαδικτυακών χώρων, δηλαδή της εθνικιστικής δεξιάς, των αντιεξουσιαστών και των μεταναστών. Στα πλαίσια της εργασίας, στόχος της χαρτογράφησης δεν ήταν η συγκρότηση ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος με την στατιστική έννοια του όρου. Κάτι τέτοιο εκτός από τις προφανείς δυσκολίες που έχει, για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, υπερβαίνει από την άλλη την προβληματική της εργασίας. Αντίθετα την χαρτογράφηση καθόρισε το ερώτημα αν είναι δυνατή η εύρεση και ανάδειξη ορισμένων αντιπροσωπευτικών λόγων σε κάθε χώρο.

Αφετηρία της διαδικασίας, ήταν μία προηγούμενη εμπειρική επόπτευση των σχετικών πεδίων η οποία συστηματοποιήθηκε σε έναν βαθμό κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου¹⁴⁷. Η υπόθεση σε αυτό το σημείο ήταν ότι χρησιμοποιώντας μια βασική λειτουργία που χαρακτηρίζει την πρακτική των blog, αυτή της παραπομπής σε άλλα, κατά κανόνα φιλικά blog, είναι δυνατή η ανασυγκρότηση των σχετικών χώρων. Παρ'όλα τα θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα που υπάρχουν, η παραπάνω διαδικασία λειτούργησε ικανοποιητικά στην περίπτωση των blog της ακροδεξιάς και των μεταναστών, ενώ δεν έφερε τα ίδια αποτελέσματα στο πεδίο των αναρχικών.

Πιο συγκεκριμένα, ο χώρος της εθνικιστικής δεξιάς παρουσιάζεται αρκετά συμπαγής¹⁴⁸. Αν και υπάρχουν εσωτερικές διαφοροποιήσεις και συγκρούσεις, κύρια ως προς την αποτίμηση του ΛΑΟΣ και των στελεχών του, είναι εντυπωσιακή η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα blog αυτού του χώρου. Έτσι υπάρχει συνεχής αναδημοσίευση κειμένων, παράθεση εξαντλητικών καταλόγων με παραπομπές σε παρόμοια μπλογκ, ανάρτηση σχολίων επί των κειμένων, ενώ έχουν αναπτυχθεί και κάποιου είδους εσωτερικοί λεκτικοί ιδιωτισμοί.

Από την διαδικασία χαρτογράφησης εντοπίστηκαν επτά blog από τα οποία μπορούσε να αντληθεί το δείγμα (εμφανίζονται ως κεντρικοί κόμβοι στις διεργασίες της εθνικιστικής δεξιάς, οι οποίοι έχουν πρακτικά διαχειρίσιμα χαρακτηριστικά, όπως αρχειοθήκη των αναρτήσεων, ενεργοποιημένη την δυνατότητα σχολιασμού, ενώ σε

¹⁴⁷ Η συστηματοποίηση έλαβε την μορφή της καταγραφής και ταξινόμησης blog σε ακροδεξιά και αντιεξουσιαστικά, καθώς και της αποθήκευσης κειμένων που αναρτήθηκαν κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου. Παρότι η παραπάνω διαδικασία έγινε για προσωπική χρήση, και για αυτό δεν μπορεί να έχει γενικευτικές αξιώσεις, στάθηκε ωστόσο ένα αρκετά χρήσιμο σημείο αφετηρίας για την χαρτογράφηση των σχετικών χώρων. Επιπλέον, ορισμένα κείμενα από το προσωπικό αρχείο, εντάχθηκαν στην εργασία.

¹⁴⁸ Η αλληλεπίδραση επιβεβαιώνεται, από τον συγκριτικά μεγάλο αριθμό μπλογκ της ακροδεξιάς που εμφανίζονται στην κατάταξη του synch.gr. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η θέση που έχει κάθε μπλογκ στον κατάλογο, καθορίζεται από τον αριθμό των παραπομπών που γίνονται σε αυτό.

μερικά, όπως δηλώνεται, υπάρχει συλλογική διαχείριση του blog). Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται τα χαρακτηριστικά τους, ενώ έχουν προστεθεί οι διαδικτυακοί τόποι της χρυσής αυγής και της εφημερίδας Στόχος, καθώς και του blog anti-metanasteysi.blogspot.com, που εντοπίστηκε και παρουσιάζει προφανές ενδιαφέρον για την προβληματική της εργασίας.

Πίνακας 4

ΤΙΤΛΟΣ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ-ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ & ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΧΕΙΟ	ΣΧΟΛΙΑ
greek alert	306- 8	yes	ναι	yes
hellas-orthodoxy	47- 5	οχι	ναι	ναι
hellenicrevenge	355-10	?	οχι	οχι
taxalia	-	ναι	οχι	οχι
greece-salonika	413-9		ναι	οχι
skeftomasteellhnik	789-37	οχι	ναι	ναι
greeknation	51-10	ναι	ναι	οχι
anti-metanasteysi	38	οχι	ναι	ναι
stoxos	121-11	ναι	ναι	ναι
xryshaygh	85-9	ναι	οχι	ναι

(Σημείωση: στην δεύτερη στήλη καταγράφεται ο αριθμός των αναρτήσεων κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου και δίπλα ο αριθμός που παραπέμπει σε μετανάστες και αλλοδαπούς.)

Στο δείγμα εκτός από τους διαδικτυακούς τόπους της Χρυσής Αυγής και του Στόχου, θα περιληφθούν τα blog anti-metanasteysi.blogpost.com, greek-alert.blogpost.com και hellas-orthodoxy.blogpost.com. Τα greek-alert και hellas-orthodoxy επιλέχθηκαν γιατί σε σχέση με τα υπόλοιπα blog, διακρίνονται από τον συνεχή σχολιασμό των αναρτήσεων.

Η παραπάνω διαδικασία λειτούργησε ικανοποιητικά και στα μεταναστευτικά blog. Στην προκειμένη περίπτωση, το χαρακτηριστικό ήταν ο μικρός αριθμός των blog που προβάλλουν την μεταναστευτική ταυτότητα για τον αυτοπροσδιορισμό τους και χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα. Ως σημεία αφετηρίας τέθηκαν η ιστοσελίδα diavatirio.net και η υποενοότητα links, και ο διαδικτυακός τόπος από το στέκι αλβανών μεταναστών(steki-am.blogspot.com). Έγινε παράλληλος έλεγχος στις παραπομπές των διαδικτυακών τόπων, ο οποίος οδήγησε σε 5 blog που είχαν αναρτήσεις κατά την διάρκεια του Δεκεμβρίου:stekiam.blogspot.com,wehaveonedream.blogspot.com,odromos.wordpress.com,imerologiomiasxenis.blogspot.com και gazikapllani.blogspot.com. Τα δυο πρώτα εκφράζουν συλλογικότητες, ενώ στα επόμενα δύο οι διαχειριστές των μπλογκ προβάλλουν την μεταναστευτική τους ταυτότητα μέσα από το blog που διατηρούν. (Τέλος, στο δείγμα περιέχεται το blog του Καπλανί)

Στο πεδίο των αντιεξουσιαστικών blog, η προτεινόμενη διαδικασία δεν έφερε τα ίδια αποτελέσματα, καθώς δεν στάθηκε δυνατή η ανασυγκρότηση του, με την εξαίρεση του indymedia, το οποίο αποτελεί σημείο αναφοράς στον σχετικό χώρο¹⁴⁹. Ωστόσο η ρήξη με τους συστηματικούς τρόπους ενημέρωσης που χαρακτήρισε τον Δεκέμβριο, εκφράστηκε στο διαδίκτυο με την προσπάθεια για συγκρότηση εναλλακτικών πόλων ενημέρωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, δημιουργήθηκαν σε διάφορες ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης (ενδεικτικά, twitter, delicious, friendfeed, buzz.reality-tape) αρχεία όπου έγινε συλλογή δεδομένων για τα γεγονότα. Η αρχειοθέτηση καθιερώθηκε υπό τον όρο griots ο οποίος και χαρτογραφήθηκε στην ιδιόλεκτο του διαδικτύου για την περιγραφή των γεγονότων. Μια προέρευνα στις σχετικές ιστοσελίδες έδειξε ότι τα κείμενα που είχαν συγκεντρωθεί κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα θεματικών και blog, ενώ το υλικό ήταν διαχειρίσιμο. Έτσι αποφασίστηκε η ένταξη στο δείγμα όχι μεμονομένων blog, αλλά της συλλογής κειμένων από blog που έχουν συγκεντρωθεί στον διαδικτυακό τόπο buzz.reality-tape.com υπό την ετικέτα griots.

¹⁴⁹ Δύο ήταν από ότι φαίνεται οι βασικοί λόγοι: ο πρώτος έχει να κάνει με τον κατακερματισμό του πεδίου σε πλήθος συλλογικοτήτων όπως, καταλήψεις, κινήσεις πολιτών, διαδικτυακές ομάδες, κ.α. Ο δεύτερος έχει να κάνει με τις παραπομπές των blog, οι οποίες δεν είναι μονοθεματικές όπως στην περίπτωση της εθνικιστικής δεξιάς, αλλά διαχέονται σε πολλαπλά ενδιαφέροντα.

Τέλος, μία παρατήρηση για την συλλογή του υλικού. Όλα τα δεδομένα που προέρχονται από το δείγμα, αποδελτιώθηκαν στο χρονικό διάστημα 5 με 11 Ιουλίου, και αυτό αφενός για την εξασφάλιση ότι δεν θα προστεθούν ή αφαιρεθούν κείμενα και αφετέρου για να μην επιβαρυνθεί το κείμενο με συνεχείς παραπομπές στην ημερομηνία ανάκτησης. Για τα υπόλοιπα κείμενα που έχουν αντληθεί από το διαδίκτυο σημειώνεται η ημερομηνία ανάκτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Castells M., *The Internet Galaxy. reflections on the Internet, Business, and Society*, Oxford University Press, 2001, 26

Gellner E., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992

Grenn. N., *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004

Hobsbawn E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2003

Howarth D., *Η έννοια του λόγου*, Αθήνα, Πολυτροπον, 2009

King R., Fielding A., Black R., «The International Migration Turnaround in Southern Europe», στο King R., Black R., *Southern Europe and the New Immigrations*, Sussex: Sussex Academic Press, 1997, σελ. 1-25.

Laclau E., *Για την επανάσταση της εποχής μας*, Αθήνα, Νήσος, 1997

Phillips L., Jorgensen M., *Ανάλυση Λόγου. Θεωρία και μέθοδος*, Αθήνα, Παπαζησης, 2009

Thompson J., *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1999

Wacquant L., *Οι φυλακές της μιζέριας*, Αθήνα, Πατάκη, 2001

Άντερσον Μ., *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα, Νεφέλη, 1997

Βεντούρα Λ., «Πολιτικός λόγος, κοινωνικές επιστήμες και μετανάστευση», στο Κοντιάδης Ξ., Παπαθεοδώρου Θ., (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*, Αθήνα, Παπαζήση, 2007, 157-168.

Βεντούρα Λ., «Ευρώπη και μεταναστεύσεις κατά τον 20ο αιώνα», στο Μπαγκαβός Χ., Παπαδοπούλου Δ., (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα, Gutenberg, 2006, 83-126.

Βεντούρα Λ., «Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα» στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, 174-204.

Δεμερτζής Ν., *Πολιτική Επικοινωνία. Διακυνδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*, Αθήνα, Παπαζήση, 2002

Δοξιάδης Κ., *Ανάλυση Λόγου. Κοινωνικό-φιλοσοφική θεμελίωση*, Αθήνα, Πλέθρον, 2008

Καρύδης Β.Χ., *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα*, Αθήνα, Παπαζήση, 1996

Καρύδης Β.Χ., «Το ζήτημα της δεύτερης γενιάς: Έγκλημα και Μετανάστευση» στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ.,(επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, 205-232.

Καρράν Τζ, «Μαζικά Μεσα και δημοκρατία», στο Guggan J., Gurevitch M, (επιμ.), *ΜΜΕ και Κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης, 2004, 123-175.

Καυταντζόγλου Ι., *Κοινωνικός αποκλεισμός: εκτός, εντός και υπό. Θεωρητικές, ιστορικές, και πολιτικές καταβολές μιας διφορούμενης έννοιας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2006.

Καφετζής Τ., «Μια θεωρητική προσέγγιση της ξενοφοβίας», στο ΕΚΚΕ,(επιμ.), *Μακεδονία και Βαλκάνια. Ξενοφοβία και ανάπτυξη*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998, 19-47.

Καφετζής Π., «Η αμφισβήτηση του εθνικού-κοινωνικού συμβολαίου», στο Κοντιάδης Ξ., Παπαθεοδώρου Θ., (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*, Αθήνα, Παπαζήση, 2007, 135-144.

Κουζέλης Γ., « Ο λόγος και τα υποκείμενα του έθνους: μία κοινωνιολογική προσέγγιση», στο Φραγκουδάκη Α., Δραγώνα Θ., (επιμ.), «Τι είν' η πατρίδα μας;». *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997, 106-142.

Λαλιώτου Ι., *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό*, Αθήνα, Πόλις, 2006.

Λαμπριανίδης Λ., Λυμπεράκη Α., *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα, Παρατηρητής, 2001.

Λέκκας Π., *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, Κατάρτι, 1996.

Λιάκος Α., *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Αθήνα, Πόλις, 2005

Μπέρκερ Π., Λούκμαν Τ., *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας*, Αθήνα, Νήσος, 2003

Παπαταξιάρχης Ε., «Τα άχθη της ετερότητας: Διαστάσεις της πολιτισμικής διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21ου αιώνα», στο Παπαταξιάρχης Ε., (επιμ.), *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, 1-86

Παπαταξιάρχης Ε., «Περί της πολιτισμικής κατασκευής της ταυτότητας», στο Πουλος Π., (επιμ.), *Περί Κατασκευής*, Αθήνα, Νήσος, 1996

Παρσάνογλου Δ., «Όταν οι κοινωνικές επιστήμες αναπαράγουν ιδεολογικά σχήματα: το αβασάνιστο άλλοθι του «ξαφνιάσματος» της ελληνικής κοινωνίας από την μετανάστευση», στο Παύλου Μ., Σκουλαρίκη Α., (επιμ.), *Μετανάστες & μειονότητες*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009, 287-306.

Παύλου Μ., «Οι λαθρέμποροι του φόβου: Ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης», στο Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001, 127-159.

Παύλου Μ., «Δεν είμαστε Γαλλία». Αντεθνικιστικός λόγος και μετανάστευση», Διαθέσιμο από: <http://www.kemo.gr/index.php?sec=archive&cat=0&year=2006&fld=1> , 2006

Παύλου Μ., «Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, 39-87.

Πετράκου Η., «Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία», στο Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παυλου Μ., (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001

Σμιτ Κ., *Η έννοια του πολιτικού*, Αθήνα, Κριτική, 1988

Σταυρακάκης Γ, «Κρίση και εξάρθρωση των κατασκευών της πραγματικότητας και ο ρόλος των μέσων: Μια εισαγωγή στον ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό», στο Παναγιωτοπούλου Ρ, (επιμ.), *Η «κατασκευή» της πραγματικότητας και τα Μέσα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998, 114-126.

Τριανταφυλλίδου Α., Γρώπα Ρ., (επιμ.), *Η μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Αθήνα, Κριτική, 2009.

Τσουκαλά Α, *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλα, 2001

Χελντ Ντ., *Μοντέλα δημοκρατίας*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003

Χριστόπουλος Δ., «Η Ελλάδα ως μητρόπολη μειονοτήτων εκτός Επικράτειας. Τρίτες χώρες ως μητροπόλεις μειονοτήτων στην Ελλάδα », στο *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εταιρεία σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας, 2002, 431-456.

Χριστόπουλος Δ., «Οι μετανάστες στην ελληνική πολιτική κοινότητα», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, 2004, 338-366.

Χριστόπουλος Δ., «Το τέλος της εθνικής ομο(οι)γένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας», στο Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001, 57-80.

Χωλ Σ., «Η επανανακάλυψη της «ιδεολογίας»: η επάνοδος του απωθημένου στις μελέτες για τα μέσα», στο Λυριντζής Χ., Κομνηνού Μ., (επιμ.), *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήση, 1988, 89-146.

Χωλ Σ., «Η αστυνόμευση της κρίσης- Η εξισορρόπηση των εκδοχών: η εκμετάλλευση στο Χαντσογορθ», στο Λυριντζής Χ., Κομνηνού Μ., (επιμ.), *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988

Gallant T.W., «Tales from the Dark Side: Transnational Migration, the Underworld and the 'Other' Greeks of the Diaspora», στο Dimitris Tziouvas, (επιμ.), *Greek Diaspora and Migration since 1700. Society, Politics and Culture*. Ashgate, 2009 17–30.

Hall St., «The work of representation», στο Hall St., (επιμ.), *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage, 1997

Murji K., «Using racial stereotypes in anti-racist campaigns», *Ethnic and Racial Studies*, 29, (2), 2006

Triandafyllidou Anna, *Immigrants and National Identity in Europe*, London and New York: Routledge, 2001

van Dijk T, «Principles of critical discourse studies», *Discourse and Society*, 4 (2), 1993, 249-283.

van Dijk T, «Race, riots and the press. An analysis of editorials in the British press about the 1985 disorders», *Gazette*, 1989, 43